

۱۴. تاریخچه کوتاه شیخیه را در اثر زیر ببینید: ن. فتحی، زندگینامه شهید شیخ الاسلام تبریزی (تهران، ۱۳۵۳).

15. J. Sheil, *Glances of Life and Manners in Persia* (London, 1856), pp. 322-23.

پژوهش اخیر در این زمینه در مأخذ زیر وجود دارد:

H. Mirjafar. "The Heydari - Ni'mati Conflicts in Iran", *Iranian Studies*, 12(Summer - Autumn 1979), 135-62.

16. F. Barth, *The Nomads of South Persia* (Boston, 1961), p. 26.

۱۷. توضیح کامل جوامع مرتبه‌ای، ساده برابر، پیچیده قشرندی شده را در اثر زیر می‌توان دید:

M. Fried, *The Evolution of Political Economy* (New York, 1967).

۱۸. بعضی قبایل مانند ایل بختیاری، ضایفه و تیره را به جای هم به کار می‌برند.

۱۹. قبیله در بین قشقاییه، تیره و در میان بلوچها طایفه گفته می‌شود. عربها خان را شیخ، بلوچها سردار، و بعضی از کردها قاقا می‌نامیدند.

20. J. Malcolm, *History of Persia* (London, 1829), II, 412.

21. C. and E. Burgess, *Letters from Persia*, edited by B. Schwartz (New York, 1942), p. 65.

۲۲. واحدهای تولید در نواحی دیگر، سرکار، صحرا، پیکال، هاراش و پاگانو گفته می‌شد. بنگرید به ج. صفی‌نژاد، تپه (تهران، ۱۳۵۳).

۲۳. در مورد کردهای آذربایجان غربی بنگرید به:

British Consul in Tabriz. "Notes on Some of the More Important Kurdish Tribes F. O. 371/Persia 1943/34-35093; idem, "Notes on the More Important Kurdish Tribes of W. Azerbaijan", F. O. 371/Persia 1944/34-40178.

24. A. Lambton, *Landlord and Peasant in Persia* (London, 1953), pp. 1-8.

۲۵. در مورد منطقه اصفهان بنگرید به: میرزا حسین خان (تحویلدار اصفهان)، جغرافیای اصفهان (تهران، ۱۳۴۲)؛ شیخ جابر انصاری، تاریخ اصفهان و ری (تهران، ۱۳۲۰)؛

W. Ouseley, *Travels in Various Countries of The East, Particularly Persia* (London, 1819, III, 26-50; British Consul in Isfahan, "Report on the Isfahan Province", F. O. 371/Persia 1945/34-45476; idem, "Report on the Bakhtiari Tribe", F. O. 371/Persia 1944/34-40181.

۲۶. میرزا حسین خان، جغرافیای اصفهان، ص ۹۳-۱۲۲.

27. British Consul in Isfahan. "A Tour in Bakhtiari, Chahar Mahal, Khumain, and Gulpaigan", F. O. 371/Persia 1944/34-40163; J. Bent, "Village Life in Persia" *New Review*, 5(July - December 1891), 355-62.

28. Hale, *From Persian Uplands*, p. 30.

29. Bishop, *Journeys in Persia and Kurdistan*, II, 10; Forbs - Leith. *Checkmate* (New York, 1927), p. 47.

30. Lambton, *Islamic Society in Persia*, p. 16.

31. J. Gobineau, *The Inequality of The Human Races* (London, 1915), p. 29; E. Browne, *A Year amongst the Persians*, London, 1893, pp. 99-100; V. Minorsky, *Tadkhirat al - Muluk* (London, 1943), pp. 187-88.

32. M. Sahlin. *Tribesmen* (Englewood Cliffs, 1968).

۳۳. پژوهشی مفصل درباره سیاست اجزا در حاوومیهانه را در اثر زیر می‌توان یافت:

J. Waterbury. *The Commander of the Faithful: the Moroccan Political Elite* (New York, 1970)

34. Malcolm, *History of Persia*, II, 557.

35. J. Morier. *A Journey Through Persia, Armenia, and Asia Minor* (London, 1812), p. 214

36. Malcolm, *History of Persia* II, 358; J. Morier, *Second Journey Through Persia, Armenia, and Asia Minor* (London, 1818), p. 214.
37. British Consul in Isfahan, "A Tour in Bakhtiari...", *F. O. 371/Persia* 1944/34-40163; idem, "A Report on the Bakhtiari Tribe," *F. O. 371/Persia* 1944/34-40181.
38. م. اعتمادالسلطنه، *سرایت‌البلدان* (تهران، ۱۳۵۶)، ج ۴، ص ۲۵۲-۲۵۴؛ جهانگیر میرزا، *تاریخ نو (تهران، ۱۳۲۵)*، ص ۲۷۱-۲۷۲؛ کسروی، *تاریخ پانصدساله خوزستان* (تهران، ۱۳۲۹) ص ۱۴۱-۱۵۱، ۲۴۰-۱۴۲؛ کسروی، *زندگانی من* (تهران ۱۳۲۵)، ص ۳۰۱.
39. Malcolm, *History of Persia*, II, 429.
40. میرزا حسین‌خان، *جغرافیای اصفهان*، ص ۸۸-۹۰، حسن فسامی، *تاریخ ایران در عهد سلطنت قاجاریه*، ترجمه انگلیسی توسط H. Busse (New York, 1972), pp. 264-65; Sheil *Glimpses of Life and Manners in Persia*, P. 325; Stack, *Six Months in Persia*, p. 111;
- کسروی، *تاریخ پانصدساله خوزستان*، ص ۱۳۱-۱۵۱؛ شمیم: *ایران در دوره سلطنت قاجار* (تهران ۱۳۴۶)، ص ۲۹۶-۲۹۷.
41. کسروی، *تاریخ مشروطه ایران* (تهران، ۱۳۴۰) ص ۱۳۰-۱۳۱، ۱۷۱-۱۷۲، ۱۹۵-۱۹۷، ۴۹۰-۴۹۴.
42. Bishop, *Journeys in Persia and Kurdistan*, II, 209, 240
43. م. اعتمادالسلطنه، *روزنامه اعتمادالسلطنه* (تهران، ۱۳۴۶). در بعضی شهرها سنی‌های گروهی به اقلینهای مذهبی سرایت کرده؛ مثلاً در بادفروش (بابل)، ملایان شهر با اعلام این‌که یهودیان باعث بدی محصول و قحط هستند، غالباً مردم را بر ضد آنان تحریک می‌کردند
- (بنگرید به Mounsey, *A Journey Through The Caucasus*, p. 273)
- در یزد، یهودیان محل همواره مورد آزار و اذیت و تبعیض بودند؛ آنان مالیات سنگینی می‌پرداختند؛ مجبور بودند نشان خاصی به لباسشان بزنند؛ حق نداشتند در بازار مغازه دایر کنند؛ در دادگاهها نمی‌توانستند به قید سرگند شهادت دهند؛ و در قبال جرم هر یهودی دیگر مسئول بودند. همین طرز زرتشتیان یزد حق نداشتند عینک بزنند. انگشتی به دست کنند یا لباس فاخر یا جوراب سفید بپوشند و از رنگ دیگری بجز زرد، خاکستری یا قهوه‌ای استفاده کنند. حق بازکردن دکان در بازار یا سکونت در خانه بیش از یک طبقه و یک اتاق با بیش از چهار پنجره را نداشتند (بنگرید به M. Fischer, "Zoroastrian Iran between Myth and Praxis".
- Ph. D dissertation, University of Chicago, 1973, pp. 430-43).
44. L. Coseriu, *The Function's of Social Conflict* (New York, 1969).
45. K. Marx, *The Poverty of Philosophy* (Chicago, 1920), pp. 188-89.
46. S. Ossowski, *Class Structure in the Social Consciousness* (London, 1963), pp. 69-87; R. Centers, *The Psychology of Social Classes* (Princeton, 1949) pp. 21-27.
47. A. Piemontese, "the Statutes of the Qajar Orders of Knighthood", *East and West*, 19 (september - December 1969), 437-71.
48. Morier, *A Journey Through Persia*, p. 285.
49. ا. شمیم، *ایران در دوره سلطنت قاجار*، ص ۲۹۵؛ م. ارفع‌الدوله، *ایران در روز (تهران، ۱۳۴۵)* ص ۶-۷؛ Landor, *Across Covered Lands*, I, 299.
50. J. Perkins, *Eight Years in Persia* (New York, 1843), p. 284.
- مطالب منتشر شده مربوط به قرن سیزدهم فقط سه مورد قیام رومانی را ذکر می‌کند: اعتمادالسلطنه، *روزنامه اعتمادالسلطنه*، ص ۱۱۴۸؛ ارفع‌الدوله، *ایران در روز*، ص ۱۵۲؛ و
- E. Collins, *In The Kingdom of The Shah* (London, 1896) p. 118

51. Barth, *Nomads of South Persia*, p. 80.
52. J. Fraser, *A Winter's Journey from Constantinople to Tehran* (London, 1838). p. 289.
53. Lambton, *Landlord and Peasant in Persia*, pp.259-74.
54. Fraser, *Narrative of a Journey into Khurasan*, pp. 406-409.
55. م. تقیسی، تاریخ اجتماعی و سیاسی ایران در دوره معاصر (تهران، ۱۳۳۵)، یکم، ۷۲-۷۴.
56. خانهای درباری که مقام دولتی یافتند، لقب میرزا را به دنبال اسم خود افزودند تا از کاتبان فارس که همان لقب را در اول اسم خود می آوردند، متمایز گردند. در اواخر قرن، میرزاهای فارس شکایت داشتند که میرزاهای قاجار جای بر حق آنان را غصب کرده اند. ح. مستوفی، شرح زندگانی من (تهران، ۱۳۲۲)، دو، ۱۸-۲۱.
57. Perkins. *Eight years in Persia*. p. 322.
58. G. Curzon, *Persia and Persian Question* (London. 1892) I, 436-37;
59. Malcolm, *History of Persia*, II, 324-25.
۶۰. ابن خلدون، مقدمه، ترجمه انگلیسی توسط F. Rosenthal, (New York, 1958), 3 Vols.
- Mounsey, *A Journey through the Caucasus*, p. 143; British Military Attaché in Tehran, "Memorandum on the Persian Army", F. O. 371/Persia 1907/34-2762; Sykes, *Ten Thousand Miles in Persia*, p. 295.
- خطرات امین الدوله، به کوشش ح. فرمانفرمایان (تهران، ۱۳۴۱)، ص ۷۷.
61. Morier, *Second journey*, p. 172.
62. J. Eliash, "Misconceptions Regarding The Juridical Status of the Iranian Ulama". *International Journal of Middle East Studies*, 10(February 1979), 9-25; H. Algar, *Religion and State in Iran, 1785-1906* (Berkeley and Los Angeles, 1969), p. 5; S. Benjamin, *Persia and the Persians* (Boston, 1887), p. 441.
۶۳. تنکابنی، قصص العلماء (تهران، ۱۲۲۶)، ص ۹۳؛ به نقل از حامد الگار، پیشگفته، ص ۵۷.
۶۴. م. اعتمادالسلطنه، المآثر والأثار (تهران، ۱۲۶۸)، ص ۱۰۷. ناصرالدین شاه مجسمه اش را وقتی ساخت که پس از دیدن از روسیه تزاری اعتقادش به جبروت شاهی شدت گرفت.
65. Ouseley, *Travels*, II, 209-10; E. Eastwick, *Journal of a Diplomat's Three years Residence in Persia* (London, 1864). I, 287-91;
- ح. قدسی، کتاب خطرات من یا تاریخ صد ساله (تهران، ۱۳۴۲)، یکم، ص ۲۹-۳۰.
66. J. Kinneir, *A Geographical Memoir of the Persian Empire* (London. 1813) p. 45.
67. Malcolm, *History of Persia*. II, 429.
68. Morier, *A Journey Through Persia*, p. 27.
69. Morier. *Second Journey*, p. 350.
70. Burgess, *Letters from Persia*, p. 68; J. G. Lorimar, *Gazetteer of the Persian Gulf* (Calcutta, 1915), vol. I. Part II, 1744-47; Sykes, *Ten Thousand Miles in Persia*, pp. 97,404; Conolly, *Journey To The North of India*. p. 295; Landor, *Across Coveted Lands*, pp. 364-82; B. Lovett, o. st. John and C. Evan Smith, *Eastern Persia* (London. 1876), pp. 5-8; Perkins, *Eight years in Persia*. p. 6.
71. Malcolm, *Sketches of Persia*. p. 287; De Bode, *Travels in Luristan and Arabistan*, II. 429
72. A. Lambton, "Persian Society under the Qajars", *Journal of The Royal Central Asian Society*, 48, (July - October 1961). p. 130.
73. British Commercial Adviser in Bushire, "Report on the Qashqai Tribes", F. O. 371/Persia 1942/34, 2843.
74. De Bode *Travels in Luristan and Arabistan*, I, 180-81.

75. British Military Attaché in Tehran. "Bibliographical Notices on Members of the Royal Family, Notables, Merchants, and Clergy in Persia F. O. 881/Persia", 1867/34-2658.
76. Curzon, *Persia and The Persian Question*, II, 472.
77. Ibid, p. 471.
78. قلی خان دنبلی، سلسله قاجاریه، ترجمه انگلیسی توسط
The Dynasty of Kajars, H.J. Brydes (London, 1833), pp. 80, 90.
79. Malcolm, *History of Persia*, II, 303, 435.
80. Piemontese "The Statutes of the Qajar Orders of Knighthood" p. 136.
81. Quoted by Lambton, *Landlord and Peasant in Persia*, p. 161.
۸۲. فسایی، تاریخ ایران در عهد سلطنت قاجاریه، ص ۳۹.
۸۳. میرزا محمد نقی الملک، تاریخ التواریخ (تهران، ۱۳۳۹)، ص ۱۵۳.
۸۴. اعتماد السلطنه، روزنامه اعتماد السلطنه، ص ۸۳۴.
۸۵. دنبلی، سلسله قاجاریه، ص ۴۶، ۸۸، ۱۶۷، ۳۲۷.
86. Malcolm, *Sketches of Persia*, pp. 156, 149.
87. Frasel, *Narrative of a Journey in to Khorasan*, p. 622.

فصل ۲: انقلاب مشروطه

۱. توضیح تضییع نشون بر اثر کشمکشهای قومی طی دو جنگ ایران و روس دو مرآت الیادان اعتماد السلطنه (تهران، ۱۲۵۶)، یک، ۴۰۵؛ و تاریخ روضه الصفای ناصری اثر رضاقلی خان هدایت (تهران، ۱۳۳۹)، نه، ۶۷۴-۶۷۶ آمده است.
2. C. Issawi, *The Economic History of Iran, 1800 - 1914* (Chicago, 1971) PP. 130-51.
3. J. Morier, *Second Journey Through Persia, Armenia, and Asia Minor* (London, 1818), p. 211.
۴. میرزا صالح شیرازی یکی از هشت محصلی که به اروپا اعزام شد، در سال ۱۱۹۸ بازگشت و نخستین چاپخانه را دایر کرد و در سفرنامه اش برای نخستین بار حکومتهای مشروطه را در ایران معرفی کرد.
۵. دنبلی، سلسله قاجاریه، ترجمه انگلیسی توسط (H. J. Brydges) (London 1833), pp. 308.
6. Great Britain, Foreign Office, "Report on Commercial Negotiations". reprinted by Issawi, *The Economic History of Iran*, p. 78.
7. J. Malcolm, *Sketches of Persia* (London, 1859), p. 135.
8. M. von Kotzebue, *Narrative of a Journey into Persia* (London, 1819) pp. 160-61.
۹. بعضی از این اصلاحات را صدراعظم ناصرالدین شاه، حاج میرزا حسین (مبهمالار) در سالهای ۱۲۵۰-۱۲۵۲ انجام داد.
10. G. Curzon, *Persia and The Persian Question* (London. 1892). I, 480.
11. Issawi, *The Economic History of Iran*, p. 157.
۱۲. رقم ۶۰۰ درصد از منابع زیر برآورد شده است:
 Issawi, *The Economic History of Iran*, pp. 335-90; Curzon, *Persia and the Persian Question*, II; J. Bhatier, *Economic Development of Iran, 1900-70* (London, 1971), pp. 2-20;
- جمالزاده، گنج شایگان (برلین، ۱۳۳۵). در سال ۱۱۸۰ پوند استرلینگ انگلستان معادل ۱۱ تومن ایران و در سال ۱۲۸۰ معادل ۵۰ تومن بود.
13. R. Mu Daniel, "Economic Change and Economic Resiliency in 19th Century Iran". *Iranian Studies*, 6 (Winter 1971), 36-49.
14. R. Sherkholeslami, "The Sale of Offices in Qajar Iran, 1858-1866", *Iranian Studies* 4; Spring Summer 1971), 104-18.

۱۵. به نقل از ف. آدمیت و ه. ناطق، فکر اجتماعی و سیاسی و اقتصادی در آثار منتشر شدهٔ میرزا فاجار (تهران، ۱۳۵۷)، ص ۱۸۲.
۱۶. مجدالاسلام کرمانی، تاریخ انقلاب مشروطیت ایران (اصفهان، ۱۳۵۱) یکم، ۷۹-۸۷ از این دانشجویان که تن اهر ارش، هفت تن کارمند، پنج تن معلم، پنج تن پزشک، دو نفر نقاش، چهار ساز، یک نفر عینک‌ساز، یک نفر مهندس راه و ساختمان، و پنج نفر صنعتگر ماهر شدند.
۱۷. میرزا حسین خان، جغرافیای اصفهان (تهران، ۱۳۴۲)، ص ۱۰۰-۱۰۱.
18. British Consul in Tehran, quoted by Issawi, *The Economic History of Iran*, p. 259.
19. Ibid, p. 81.
20. H. Picot. 'Persia: Biographical Notices of Members of The Royal Family, Notables, Merchants, and Clergy'. *F. O. 881/Persia 1897/7028*.
۲۱. در مورد نشانه‌های زونای بازار بنگرید به:
- Issawi, *The Economic History of Iran*, pp. 41-42; N. Keddie, 'The Economic History of Iran, 1800-1914', *Iranian Studies*, 5(Spring - Summer 1972), 58-78;
- م. ملکزاده، تاریخ انقلاب مشروطیت ایران (تهران، ۱۳۳۸) یکم، ۱۷۱-۱۷۲.
۲۲. میرزا تقی خان حکیم‌باشی، گزارش از یوشهر، به نقل از ا. صفایی، اسناد تویافته (تهران، ۱۳۴۹)، ص ۱۰۴-۱۱۵.
23. Quoted in N. Keddie, *Sayyid Jamal ad-Din 'al-Afghani'* (Berkeley and Los Angeles, 1972), p. 193.
24. Ibid., pp. 342-43.
25. Sheikh Djemal ed-Din, 'The Reign of Terror in Persia'. *Contemporary Review*, 60(February 1892), 243.
26. Keddie, *Sayyid Jamal ad-Din 'al-Afghani'*, p. 419.
۲۷. ا. والین، فراموشخانه و فراموشگری در ایران (تهران، ۱۳۴۷)، یکم، ۵۲۵. مقالات مذهبی نیز شایع کردند که در فراموشخانه مجالس «عیش و عشرت» برای «جوانان بی‌ریش دارالفنون» برپا می‌شود.
28. Malkum Khan, 'Persian Civilization', *Contemporary Review* 59(February 1891) 238-99.
۲۹. ملکم خان، «خدا به ایران لطف کرده است»، قانون، ۱. (بهمن ۱۲۶۸).
۳۰. ملکم خان، «نامه‌ای از قزوین»، قانون، ۶ (تیر ۱۲۶۹).
۳۱. مجدالاسلام کرمانی، تاریخ انقلاب مشروطیت ایران، ص ۹۹-۱۱۴.
32. J. Sheil, *Glimpses of Life and Manners in Persia* (London, 1856), pp. 100, 390.
- ا. کونولی می‌گوید که «رعایا در مراجعه با ظلم و ستم مایلند نقل مکان کنند و جای دیگری ساکن شوند».
- Journey To The North of India* (London, 1834), II, 249; S. Benjamin, *Persia and the Persians* (Boston, 1887), pp. 173, 471; E. Stack, *Six Months in Persia* (New York, 1882), II, 205, 280.
33. J. Fraser, *Historical and Descriptive Account of Persia* (Edinburgh, 1834), p. 303.
34. W. Ouseley, *Travels in Various Countries of The East* (London, 1819), II, 164-70; J. Morier, *A Journey Through Persia, Armenia, and Asia Minor* (London, 1818), p. 197; sheil, *Glimpses of Life and Manners in Persia*, pp. 322-25.
35. H. Algar, *Religion and State in Iran. 1785-1906* (Berkeley and Los Angeles, 1969), pp. 99-102; conolly, *Journey To The North of India*, I, 333; sheil, *Glimpses of Life and Manners in Persia*, p. 200; M. Tancongne, *A Narrative of a Journey into Persia* (London, 1820), p. 190.
36. D. Costello. 'Ortoboyedov in Persia in 1820'. *Oxford Slavonic Papers*, 5(1954), 81-93.
37. E. Weeks. *From The Black sea Through Persia and India* (New York, 1895), p. 62; E. Delorey.

- Queer Things about Persia* (London, 1907), p. 280; Benjamin, *Persia and the Persians*, pp. 113, 342, 379; H. Landor, *Across Covered Lands* (New York, 1903), 1, 116; J. Wishard, *Twenty Years in Persia* (New York, 1908), p. 144; E. Browne, *A Year amongst the Persians* (London, 1930), pp. 98-99.
38. Quoted by N. Keddie, *Religion and Rebellion in Iran: The Tobacco Protest of 1891-1892* (London, 1966), p. 49.
39. De Lorey, *Queer Things about Persia*, p. 78.
۴۰. ملکزاده، تاریخ، یک، ۱۳۹.
41. Algar, *Religion and State in Iran*, p. 244.
۴۲. ملکزاده، تاریخ، یک، ۱۷۵.
۴۳. م. مجتهدی، تاریخ زندگانی تقی زاده (تهران، ۱۳۲۹)، ص ۱۸.
۴۴. ح. تقی زاده، زندگی من، راهنمای کتاب، ۱۳ (اردیبهشت - خرداد ۱۳۴۹)، ۲۴۳-۲۶۶.
۴۵. به نقل از ملکزاده، تاریخ، یک، ۱۵۳-۱۵۴.
۴۶. اطلاعات مربوط به مرکز عیسی از منابع زیر فراهم شده است: س. جاوید، خداکاران فراموش شده (تهران، ۱۳۴۵)، ج. ۱، ۲۸۵-۲۸۶؛ یادگار، ۳ (اردیبهشت - خرداد ۱۳۳۶)، ص ۵۸-۵۷؛ ک. طهرزاده بهزاد، قیام آذربایجان در انقلاب مشروطیت ایران (تهران، ۱۳۳۲).
۴۷. درباره حزب سوسیال دموکرات ایران، دنیا، ۵ (تابستان ۱۳۴۵)، ۹۹-۱۰۳؛ اساسنامه حزب سوسیال دموکرات ایران، دنیا، ۳ (زمستان ۱۳۴۱)، ۷۶-۸۱.
۴۸. ف. آدمیت، فکر آزادی و مقدمه نهضت مشروطیت ایران (تهران ۱۳۴۰)، ص ۲۰۶-۲۱۷.
۴۹. ملکزاده، تاریخ، دو، ۵-۱۸.
۵۰. م. ملکزاده، زندگانی ملکه المتکلمین (تهران، ۱۳۳۵)، ص ۱۴۸-۱۴۹.
۵۱. در سراسر این کتاب شرح حال اشخاص از مطبوعات معاصر، مصاحبه‌ها، یادنامه‌های چاپ شده در مجلات سالهای ۱۲۸۵ و ۱۳۶۰، آرشیوهای وزارت خارجه انگلستان و تاریخ رجال ایران از م. یامداد (تهران، ۱۳۴۷)، ۴ جلد، فراهم شده است.
۵۲. ملکزاده، تاریخ، پنج، ۲۰۳-۲۰۴.
۵۳. زندگینامه‌های منتشر شده در ایران همواره اهمیت سلیمان میرزا اسکندری را نادیده گرفته‌اند. حاضر هانی از سلیمان اسکندری، نوشته ض. قیامی از یاران سابق سلیمان میرزا، دنیا، ۲ (تابستان ۱۳۵۵)، ۴۰-۴۷، مقاله آگاهی دهنده‌ای در این زمینه است.
۵۴. تنظیم الاسلام کرمانی، تاریخ بیداری ایرانیان (تهران، ۱۳۴۶)، ۲ جلد.
۵۵. حیل‌المتین، ۲-۲۳، اسفند ۱۲۸۴.
۵۶. شاه پیشهاد وام ۳۵۰،۰۰۰ یونگی روسها را با این شرط که افسری روسی به سرپرستی نیروهای مسلح ایران گمارده شود، رد کرد.
- British minister to the Foreign Office, "Annual Report for 1905" F. O. 371/Persia 1906/106.
۵۷. حیل‌المتین، ۲۹ خرداد ۱۲۸۴.
58. British Minister, "Annual Report for 1905" F. O. 371/Persia 1906/106.
۵۹. ح. قدسی، کتاب خاطرات من یا تاریخ صد ساله (تهران، ۱۳۴۲)، یک، ۹۹-۱۰۰.
۶۰. ملکزاده، تاریخ، دو، ۱۰۴. [در مآخذ یاد شده امیربهادر وزیر دربار به احتشام‌السلطنه نماینده مردم می‌گوید: دشمنی بروید در مملکت آلمان عدالتخانه درست کنید. آقای من نوکری مثل شما لازم ندارد.]
۶۱. تنظیم الاسلام کرمانی، تاریخ بیداری، یک، ۱۲۴.
62. British Minister to the Foreign Office, "Translation of the Controversial Speech", F. O. 371/Persia 1907/34, 301.

۶۳. حبل‌المتین، ۶ مهر ۱۲۸۵. ناظم‌الاسلام کرمانی ادعا داشت که بیش از یکصد و پنجاه نفر کشته شدند، بنگرید به تاریخ بیداری، یک، ۲۴۶.
64. Great Britain, *Correspondence Respecting the Affairs of Persia* (London, 1909). vol. I, no. 1, p. 3-4.
۶۵. ا. کسروی، تاریخ مشروطیت ایران (تهران، ۱۳۴۵)، ص ۱۱۰.
66. Great Britain, *Correspondence*, vol. I, no. 1, p. 4.
۶۷. ناظم‌الاسلام کرمانی، تاریخ بیداری، ص ۲۷۴.
۶۸. ا. نقرش حسینی، روزنامه اخبار مشروطیت (تهران، ۱۳۵۱)، ص ۴۰.
۶۹. م. هروی خراسانی، تاریخ پیدایش مشروطیت ایران (تهران، ۱۳۳۳)، ص ۵۰.
۷۰. به نقل از شیخ یوسف. مذاکرات مجلس، مجلس اول ص ۳۵۱.
۷۱. بسیاری لیبرال‌گمان داشتند که دربار با متهم کردن آنان به ایدئوگرایی، می‌خواهد از این «مجلس اسلامی» محرومان سازد؛ بنگرید به ناظم‌الاسلام کرمانی، تاریخ بیداری، یک، ۳۲۹، ۳۵۹. بسیاری از لیبرال‌های دربار تحصیل‌کرده دارالفنون بودند؛ بنگرید به ج. سیاح، خاطرات سیاح (تهران، ۱۳۴۵)، ص ۵۶۵-۵۶۶. Great Britain, *Correspondence*, vol. I, no. 1, p. 4.
۷۲. میرزا نصرالله خان که بعدها به مشیرالدوله ملقب شد، به مأموریت‌های خارج رفته و کتاب‌های قانون از روسی و فرانسوی ترجمه کرده بود.
۷۳. ملکراده، تاریخ، دو، ۱۸۰. ترجمه قانون اساسی را ادوارد براون نقل کرده است:
- E. Browne, *The Persian Revolution of 1905-1909* (London, 1910), pp. 354-440.
۷۴. حبل‌المتین، ۲۱ آبان ۱۲۸۵.
۷۵. حبل‌المتین، ۱۳ مرداد ۱۲۸۶.
۷۶. ع. لقیال، «حیدرخان، پادگار»، ۳-۴-۵ (۱۳۲۵) ۶۱-۸۰.
۷۷. ا. امیرنخیزی، «حیدرخان، دنیا»، ۱۱ (تابستان ۱۳۵۰)، ۸۹-۹۶؛ رضا روستا، «حیدرخان، دنیا»، ۳ (بهار ۱۳۵۲) ۶-۹.
۷۸. ز. شعبی، نمایندگان مجلس شورای ملی در بیست‌ویک دوره قانونگذاری (تهران، ۱۳۴۴)، ص ۱۷۶.
79. Browne, *The Persian Revolution*, p. 146.
۸۰. درباره این دو اصطلاح بنگرید به تقی زاده، «نخستین مجلس ملی»، اطلاعات ماهانه، ۵ (تیر - مرداد ۱۳۳۳)، ۳-۶.
81. Great Britain, *Correspondence*, vol. I, no. 1, p. 27.
۸۲. ا. کسروی، تاریخ مشروطه ایران، ص ۳۰۵، ۵۱۹.
83. Browne, *The Persian Revolution*, p. 153.
84. Ibid., p. 137.
۸۵. راین، فراموشخانه، یک، ۶۷۷-۶۹۱.
۸۶. ملکراده، تاریخ، دو، ۱۲۸. ج. ارستجانی، «آثار ششم در ایران»، دنیا، ۱۷ (تیر ۱۳۳۳)؛
- British Minister to the Foreign Office, "Annual Report For 1908", F. O. 371/Persia 1910:956-2836.
۸۷. ع. نوایی، «بودجه در نخستین مجلس ملی»، اطلاعات ماهانه، ۱ (مهر - آبان ۱۳۳۷)، ۸-۱۹.
۸۸. در مورد مذاکرات اصلاح قانون انتخابات، بنگرید به مذاکرات مجلس، مجلس اول، ص ۱۸۸-۲۰۴، ۵۰۰-۵۰۳.
۸۹. «چری‌وری»، صور اسرافیل، ۲۴ بهمن ۱۲۸۵.
۹۰. «سنای علماء»، حبل‌المتین، ۲۸ خرداد ۱۳۲۶؛ «دفعه»، حبل‌المتین، ۱۰ مرداد ۱۲۸۶.
۹۱. در مورد مذاکرات مربوط به مسأله زنان بنگرید به مذاکرات مجلس، مجلس اول ۴۸۳-۴۸۵، ۵۳۰-۵۳۳.
۹۲. کسروی، تاریخ مشروطه ایران، ص ۴۸۷-۴۸۸.
۹۳. ناظم‌الاسلام کرمانی، تاریخ بیداری، یک، ۲۳۴.
94. Great Britain, *Correspondence*, vol. I, no. 1, pp. 27, 14.

۹۵. قدسی، کتاب خاطرات من، یک، ۱۵۷.

96. Great Britain, *Correspondence*, vol. 1, no. 1, p.109; ۱۲۶. هروی خراسانی، تاریخ پیدایش، ص ۱۲۶
۹۷. ملکزاده، تاریخ، چهار، ۵۹
۹۸. شیخ فضل الله نوری، «اعلامیه برای مؤمن»، به نقل از ناظم الاسلام کرمانی، تاریخ بیداری، یک، ۳۲۴
۹۹. «چری وری»، صوراسرافیل، ۹ دی ۱۲۸۶.
100. Browne, *The Persian Revolution*. p. 164.
101. British Minister to The Foreign Office. "Annual Report For 1908". *F. O. 371/Persia* 1909/956-2836.
۱۰۲. ناظم الاسلام کرمانی، تاریخ بیداری، یک، ۳۶۳؛ ملکزاده، تاریخ، سه، ۵۵؛ ملک الشعراى بهار، تاریخ احزاب سیاسى ایران (تهران، ۱۳۲۳)، ص ۲.
۱۰۳. درباره رفتارى که با سى و نه نفر زندانى شد، بنگرید به: ملکزاده، تاریخ، چهار، ۱۰۱-۱۶۳؛ کسروی، تاریخ مشروطه ایران، ص ۶۶۲-۶۶۵؛ س. وحیدنیا، درباره انقلاب مشروطیت، وحید، ۱۰ (خرداد ۱۳۳۱)، ص ۵۶-۵۷
۱۰۴. ملکزاده، تاریخ، چهار، ۱۷۴-۱۷۵.
۱۰۵. شایخه تبریز حزب سوسیال دموکرات با سى عضو آغاز به کار کرد. این اعضا فعالیت خود را در محلات شیخی، در میان ارامنه، و کارخانه چرمسازى محل متمرکز کردند. بنگرید به درباره موسسات دموکراتهای تبریز، دنیا، ۲۲ زمستان ۱۳۴۰، ۷۴-۷۹.
۱۰۶. امیرخیزى، قیام آذربایجان و ستارخان (تبریز، ۱۳۳۹)، ص ۴۱۰.
۱۰۷. ن. همدانی، پدر ستارخان (تهران، ۱۳۴۹)
۱۰۸. امیرخیزى، قیام، ص ۱۶۹.
۱۰۹. کسروی، تاریخ مشروطه ایران، ص ۳۵۵.
110. Great Britain, *Correspondence*, vol. 1, no. 2, pp. 97-99.
- نقش انقلابی طبقه متوسط در فهرست جهل و چهارتن مشروطه خواه که طی سال ۱۲۹۰ به دست روسها در تبریز اعدام شدند، نمایان بود. در بین سى و یک نفرى که شغل شان معلوم است، پنج تاجر، سه رهبر مذهبی، از جمله شیخ الاسلام، سه کدومند، دو مفارزه دار، دو تنگ ساز، دو داروساز، یک نجار، یک خیاط، یک نانوا، یک قهوه چی، یک زرگر، یک کفاش، یک دلال، یک موسیقی دهن، یک روزنامه نگار، یک سلمانی و شاگردش، یک نقاش، یک طلبه، و یک مدیر مدرسه وجود داشت. چهارتن دیگر به علت ارتباط با انقلابیون مهم به دار آویخته شدند که دو نفرشان برادرزاده ستارخان و دو تن دیگر پسران کریمای علی دمیه، سرکرده سوسیال دموکراتهای محل بودند. درباره این اعدامها بنگرید به: ملکزاده، تاریخ، چهار، ۱۸۴-۱۲۲؛ کسروی، تاریخ مجدد، سائله آذربایجان (تهران، ۱۳۴۶)، ص ۲۹۷-۲۲۲؛ و طاهرزاده بهزاد، قیام آذربایجان، ص ۳۵۱-۳۶۹.
۱۱۱. امیرخیزى، قیام، ص ۱۶۹؛ کسروی، زندگانی من (تهران، ۱۳۲۵)، ص ۳۲-۳۳. کسروی اعتراف می کند که ضی جنگ داخلی از اتاق کارش بیرون نمی آمد تا اگر ایشهای قیبرال خود را از خانواده متشرع و اضرایان محافظه کارش محظی نگه دارد. ناظر دیگر جنگ داخلی در تبریز در یادداشتهايش اشاره می کند که روستایان محظی حرف دلاها را باور داشتند که می گفتند انقلابیون «بابیهای مرتده» اند. بنگرید به: م. باقر و جویه، بلوای تبریز (تهران، ۱۳۵۶)، ص ۷۷.
۱۱۲. یرم خان، «خاطرات»، اطلاعات ماهانه، ۲ (تیر ۱۳۲۷)، ۱۹-۲۱.
113. J. Hone, *Persia in Revolution* (London, 1910), p. 27.
۱۱۴. شاه توانست فقط در شش شهر درگیرهای گروهی را زنده کند: قزوین، شیراز، شوش، اردبیل، زنجان و دزفول. کسروی، تاریخ مشروطه ایران، ص ۸۰، ۱۹۵-۱۹۷؛
- D. Fraser, *Persia and Turkey in Revolt* (London, 1911), p. 243.
۱۱۵. ایران نامه جمعیت مجاهدین در مشهد، دنیا، ۳ زمستان ۱۳۴۳، ص ۸۹-۹۷.
۱۱۶. فویرر مدعی است که شاه کوشید جواهرات سلطنتی را بفروشد تا بانکهای خارج بیست ک از تلافی انقلابیون، پیشنهاد را رد کردند. بنگرید به:
- Persia and Turkey in Revolt*. p. 61

فصل سوم: رضاشاه

1. British Minister... "Annual Report For 1914" *F. O. 371/Persia 1915/34-2059*.
2. ستاور مالی انگلیس در تهران به وزارت امور خارجه.
British Financial... *Documents on British Foreign Policy, 1919-19*. (London), First Series, III, 731-735.
3. ح. غمی زاده، لیست نمایندگان مجلس دوم، کاوه، ۱۵، تیر ۱۳۹۷.
4. ع. آگهی، آغاز مارکسیسم در ایران، دنیا، ۳، زمستان (۱۳۴۱)، ۳۷-۵۲.
5. ملکزاده، تاریخ، پنج، ۱۳۳.
6. حزب دموکرات، برنامه حزب، به نقل از ح. جودت، تاریخ فرقه دموکرات (تهران، ۱۳۴۸)، ص ۱۶-۲۲. فریدون آدمیت، فکر دموکراسی اجتماعی در نهضت مشروطیت ایران (تهران، ۱۳۵۴).
7. درباره دموکراسی، ایران نو، ۲۲ آبان ۱۳۸۸؛ اقتصادسیم، ایران نو، ۹ مهر ۱۳۸۸؛ روابط بین‌المللی، ایران نو، ۱۴ شهریور - ۱۹ آذر ۱۳۸۸؛ ایران به ارتش نیاز دارد، ایران نو، ۲۹ شهریور ۱۳۸۸؛ اخیر مقلم، ایران نو، ۳۱ شهریور ۱۳۸۸؛ راه آهن، ایران نو، ۱۴ فروردین ۱۳۸۹؛ کار ساجات صحنی، ایران نو، ۲۴ فروردین ۱۳۸۹؛ ما یک ملتیم، ایران نو، ۲۷ بهمن ۱۳۸۸.
8. حزب دانشک، انضمام رسمی، ایران نو، ۱۲ بهمن ۱۳۸۸؛ حزب سومیال دموکرات، نامه به اعضایمان در ایران، ایران نو، ۱۲ بهمن ۱۳۸۸؛ یک بلشویک کهنه کار، تاریخچه کوتاه حزب عدالت، آذر، ۲۷ تیر - ۶ آذر ۱۳۳۲.
9. British... "Monthly Report For June 1910", *F. O. 371/Persia 1910/34-950*
سکزاده، تاریخ، چهار، ۲۱۲
10. فرقه اعتدال، برنامه فرقه (تهران بی تا)
11. British... Annual Report for 1911, *F. O. 371/Persia 1912/34-1441*.
12. British... "Monthly Report for March 1910", *F. O. 371/Persia 1910/34-950*.
13. Great Britain, *Correspondence Respecting the Affairs of Persia*. (London, 1909). vol. II, no. 2, p. 115.
14. British... "Annual Report for 1911", *F. O. 371/Persia 1912/34-1441*.
15. Ibid.
16. «تظاهرات و میتینگهای عمومی در ایران»، اطلاعات هفتگی، ۶ اردیبهشت ۱۳۳۰.
17. British... "Report on the Bakhtiari Khans", *F. O. 371/Persia 1914/34-2072*.
18. Great Britain, *Correspondence*. vol III, no. 1. p. 16.
19. آموزش عمومی، کاوه، ۲۱ فروردین ۱۳۰۰.
20. British... "Annual Reports From 1914 to 1922", *F. O. 371/Persia 1922/9051-2911*.
21. ع. کامبخش، انقلاب اکبر و جنبش‌های دهایی در ایران، دنیا، ۸، تابستان (۱۳۴۶)، ۳۳-۵۷.
22. M. Donohue, *With the Persian Expedition* (London, 1919), p. 127.
23. ض. قیاسی، یادای از خیابانی، دنیا، یازده (زمستان ۱۳۴۹)، ۷۶-۸۳.
24. ع. آذری، فیه خیابانی (تهران: ۱۳۳۹)، ص ۱۴۱-۱۴۵.
25. ا. کسروی، زندگانی من (تهران: ۱۳۳۵)، ص ۸۶-۹۶.
26. Lord Curzon, "Memorandum on the Agreement", in *Documents on British Foreign Policy, 1919-1939*, IV, 1119
27. W. Mac Donald, "Persia and British Honor", *the Nation*, 13 September 1919.
28. "Police Report from Mesopotamia", *F. O. 371/Turkey 1920/44-5074*.
29. "Annual Report for the Province", *F. O. 371/Persia 1921/34-6440*

- آذری، قیام خیابانی، ص ۳۶۱.
۳۰. م. فاتح، پنجاه سال نعت ایران (تهران، ۱۳۳۵)، ص ۳۸۱.
۳۱. ا. شمشیده، حیدرخان، دنیا، ۱۴ (بهار ۱۳۴۹)، ۱۱۳-۱۲۴.
۳۲. در مورد کنگره اول بنگرید به: گزارش نخستین کنگره حزب کمونیست ایران، دنیا، ۹ (تابستان ۱۳۴۷)، ۹۹-۱۰۴؛ نیز حیدرخان، دنیا، ۱۲ (تابستان ۱۳۵۰)؛ ع. کامبخش، پنجاه سال حزب پرولتری در ایران، دنیا، ۱۱ (تابستان ۱۳۴۹)، ۲-۱۵؛ اساسنامه حزب کمونیست ایران (۱۳۰۰)، به نقل از استاد تاریخی جنبش کارگری، سوسیال دموکرات و کمونیستی ایران، به کوشش مزدک (فلورانس، ۱۹۷۲)، سه، ۲۶-۴۴. در مورد تحلیل کلی برنامه‌های حزب کمونیست بنگرید به:
- S. Zabih, *The Communist Movement in Iran* (Berkeley and Los Angeles, 1966).
۳۳. م. آخوندزاده، زندگی آخوندزاده، دنیا، ۹ (بهار ۱۳۴۸)، ۵۵-۵۸.
34. British... "The Situation in Gilan". *F. O. 371/Persia 1920/34-4907*.
35. British... Documents on British Foreign Policy, 1919-39, X111, 481, 522, 545, 609, 657, 735.
36. The Comman...
۳۷. ح. حکیم‌اللهی، زندگی آقای سید ضیا (تهران، ۱۳۲۳)، ص ۳۴-۴۵.
38. British... Documents on British Foreign Policy, 1919-39, XIII, 731.
۳۹. ل. لامونی، شرح زندگانی من (تهران، بی تا). این کتاب هر چند جعلی است و احتمالاً شهرتی در آن دست داشت، اطلاعات جهانی درباره قیام و جنبش کمونیستی در تبعید ارائه می‌دهد.
۴۰. ج. مجیدی، قیام خراسان، دنیا، ۷ (زمستان ۱۳۴۵)، ۱۰۱-۱۱۸؛ ع. آگاهی، قیام ملی خراسان، دنیا، ۴ (بهار ۱۳۴۴)، ۷۴-۸۰؛ ع. آذری، قیام کلنل تمی خان پسیان در خراسان (تهران، ۱۳۲۹).
۴۱. جودت، تاریخ فرقه دموکرات، ص ۸۸-۱۰۰.
۴۲. ح. مکی، تاریخ بیست ساله ایران، دو (تهران، ۱۳۲۴)، ۲۱۵، ۲۱۶.
۴۳. ملکت‌الشعراي بهار، تاریخ احزاب سیاسی ایران (تهران، ۱۳۲۳)، ص ۳۰۶.
44. British... "Report on Fars", *F. O. 371/Persia 1922/34-7805*.
- British... "Report on Fars". *F. O. 371/Persia 1924/34-9629*.
۴۵. بهار، تاریخ احزاب، ص ۴۰.
۴۶. مذهب و ملیت، ایرانشهر، ۲ (آذر ۱۳۰۳)، ۴۱-۴۲؛ دست‌نوشته بشار، ایرانشهر، ۴ (خرداد ۱۳۰۵)، ۱۹۳-۲۰۱؛ انقلاب فرانسه و انقلاب معهود ایران، ایرانشهر، ۱ (فروردین ۱۳۰۲)، ۲۸۲-۲۹۳؛ ح. کاظم‌زاده، مذهب و ملیت، ایرانشهر، ۳ (آذر ۱۳۰۳)، ۱-۴۵؛ ص. رضازاده شفق، افتخارات عصبیه ملی ایرانی، ایرانشهر، ۲ (اردیبهشت ۱۳۰۳)، ۴۹۷-۴۹۹.
۴۷. م. کاظمی، ما چه می‌خواهیم؟ و «مطبوعات ایران»، فرنگستان، ۱ (اردیبهشت - تیر ۱۳۰۳)، ۱-۱۱، ۱۵۴-۱۶۰.
۴۸. م. افشار، نخستین آرزوی ما: وحدت ملی ایران، آینده، ۱ (خرداد ۱۳۰۴)، ۵-۶.
۴۹. م. افشار، مسئله ملیت و وحدت ملی ایران، آینده، ۲ (آبان ۱۳۰۵)، ۵۵۹-۵۶۹، ۷۶۱-۷۷۴.
۵۰. ا. کسروی، «باز هم درباره آذربایجان»، پرچم، ۱۵ آذر ۱۳۴۱.
۵۱. ا. کسروی، «غلت اصلی عقب‌ماندگی»، پرچم، ۷ اردیبهشت ۱۳۴۱.
۵۲. ا. کسروی، «اسلام و ایران»، بیگان، ۱ (بهمن ۱۳۱۱)، ۹-۱۰.
۵۳. ا. کسروی، «فساد در میان مردم»، پرچم هفتگی، ۲۶ فروردین ۱۳۳۳.
۵۴. ا. کسروی، «تاریخچه کوتاه»، پرچم، ۱۰ اسفند ۱۳۳۰.
۵۵. ا. کسروی، «چرا سیاستمدار نیستیم»، بیگان، ۷ (اردیبهشت ۱۳۲۱)، ص ۵۸۱.
۵۶. بهار، تاریخ احزاب، ص ۳۱۹.
۵۷. م. چیره، احزاب سیاسی و نظام مشروطه ایران، آینده، ۱ (اسفند ۱۳۰۴)، ۴۷۳-۴۸۰.
۵۸. ایران و بلشویکها (بی جا؟ ۱۳۰۰)، ص ۱-۲۴.

۵۹. ر. روست، «خطره‌هایی از اتحمن فرهنگی رشت»، دنیا، ۶ (پاییز ۱۳۴۴)، ۸۲-۸۴. ع. کبیری، «خطراتی از اتحمن فرهنگی گیلان»، دنیا، ۱۲ (زمستان ۱۳۵۰)، ۸۰-۸۳.
۶۰. ع. کامبخش، «خطراتی از اتحمن تریبی قزوین»، دنیا، ۶ (پاییز ۱۳۴۴)، ۸۵-۸۸.
۶۱. ح. جوان، «محمد فرشی»، ستاره سرخ، ۱ (مهر ۱۳۲۹)، ۷۵-۷۷.
۶۲. م. فیروز، «تاریخچه کوتاه جنبش زنان در ایران»، رزم ماهانه، ۱ (مرداد ۱۳۳۷)، ۴۵-۴۶.
63. British... *A Report on the Socialist Party, "F. O. 371/Persia 1923/34-9027.
۶۴. برنامه حزب سوسیالیست، دنیا، ۴ (دی ۱۳۵۷)، ۵۸-۶۳.
65. British... *A Report on the Socialist Party, "F. O. 371/Persia 1923/34-9027.
۶۶. ا. فخرایی، سردار جنگل (تهران، ۱۳۴۲)، ص ۳۱۱-۳۱۶. زمینی که لاهوتی پس از شورش ناموفقش در تبریز به باکو گریخت، او رانه یک انقلابی قهرمان بلکه ماجراجویی رمانتیک قلمداد کردند. وقتی جنگلیها سعی کردند قیام خود را احیا کنند، کمونیستها از شرکت در آن سر باز زدند.
67. British... "A Report on The Communist Party in Persia". F. O. 371/1922/34-7805.
- شوروی در سال ۱۳۰۴ به نمایندگانش در ایران سفارش کرد از هرگونه تماس مستقیم با کمونیستهای محلی خودداری کنند. بنگرید به:
- British... "Letter from Moscow to the Soviet Representative in Tehran", F. O. 371/Persia 1925.34-10848.
68. British... "Communist Activity in Persia", F. O. 371/Persia 1923/34-9027.
۶۹. م. ناصحی، «سازمانهای کارگری در ایران»، رهبر، ۲۱ فروردین ۱۳۲۳ ش. مانی، تاریخ نهضت کارگری در ایران (تهران، ۱۳۶۵)؛ ر. روست، «شورای متحده اتحادیه کارگران»، رزم ماهانه، ۱ (مرداد ۱۳۲۷)، ۶۲-۶۴.
- M. Ivanov, Rabochii klass sovremennogo Irana (The Working Class in Contemporary Iran) (Moscow, 1969), pp. 200-10.
۷۰. ا. اوانسیان، «خطراتی از حزب کمونیست ایران»، دنیا، ۴ (بهار ۱۳۴۱)، ۳۳-۳۹.
۷۱. ا. اوانسیان، تشکیل حزب کمونیست ایران در خراسان، دنیا، ۶ (پاییز ۱۳۴۴)، ۸۰-۸۱؛ کبیری، «خطرات»، ص ۸۳.
72. British ... "Intelligence Report", F. O. 416/Persia 1926-76.
۷۳. مکی، تاریخ بیست ساله، دو، ۲۶-۳۷.
۷۴. م. فرخ، «خطرات سیاسی فرخ (تهران، ۱۳۴۸)، ص ۲۲۲-۲۲۵.
۷۵. تقویم جدید یا آن که همچنان تاریخ هجری را مبدأ قرار می‌داد، ولی نام ماهها را به فارسی برگرداند و به جای سال قمری اعراب، سال خورشیدی قدیم ایران را متداول کرد.
۷۶. ح. کاظمزاده، «جمهوریت و انقلاب اجتماعی ایران»، ۲ (بهمن ۱۳۰۲)، ۲۵۷-۲۵۸.
۷۷. مکی، تاریخ بیست ساله، دو، ۳۴۲-۴۳.
۷۸. همان، ص ۳۱۹-۳۴۹؛ م. هنایت، «خطرات و خطرات (تهران، ۱۳۴۴)، ص ۳۶۳-۳۶۴؛ ع. مستوفی، شرح زندگانی من (تهران، ۱۳۲۴-۱۳۲۴)، ص ۴۱۰-۴۱۹؛ بی. دولت‌آبادی، «حیات یحیی (تهران، ۱۳۳۰) چهار، ۳۴۵-۳۶۱.
79. D. Wilber, Riza Shah Pahlavi: The Resurrection and Reconstruction of Iran (New York, 1975), p. 79:
- کاردار انگلیس به وزارت امور خارجه،
- 'Annual Report for 1925', F. O. 371/Persia 1926/34-11500.
۸۰. دولت‌آبادی، «حیات یحیی»، چهار، ۳۸۵-۸۶.
۸۱. کاردار انگلیس به وزارت امور خارجه
- 'Report for October 1925', F. O. 371/Persia 1925/34-10840
۸۲. کاردار انگلیس به وزارت امور خارجه،
- 'Annual Report for 1925', F. O. 371/Persia 1926/34-11500.

۸۳. ایران، ۲۲ آذر ۱۳۰۴.
۸۴. کاردار انگلیس به وزارت امور خارجه،
- 'Annual Report for 1925', *F. O. 371/Persia 1926/34-11500*.
۸۵. وزارت جنگ به وزارت امور خارجه
- 'Memorandum on the Persian Army', *F. O. 371/Persia 1941/34-27206*
۸۶. تعداد کارمندان دولت، خواندنیها، ۲۸ شهریور ۱۳۲۶.
۸۷. Wilber, *Riza Shah*, pp. 243-44.
۸۸. کاردار انگلیس به وزارت امور خارجه،
- 'Report on the Seizure of Lands', *F. O. 371/Persia 1932/34-16077*
- 'The Shah's Acquisition of Lands', *F. O. 371/Persia 1935/34-18992*.
۸۹. ا. متین دفتری، «خطرات انتخابات گذشته»، خواندنیها، ۱۷ فروردین ۱۳۳۵.
۹۰. British... 'Annual Report for 1927', *F. O. 371/Persia 1928/34-13069*.
۹۱. British... 'Annual Report for 1932', *F. O. 371/Persia 1933/34-16967*.
۹۲. اثر دومین کنگره حزب کمونیست ایران، دنیا، ۱ (زمستان ۱۳۳۹)، ۱۱۵-۱۴۶.
۹۳. پنج تن زیر، احتمالاً بر اثر شکنجه و بدرفتاری، در زندان مردانه محمد انزلی، معلم دبیرستان از آذربایجان؛ محمد حجازی، حرفه‌چین از تهران؛ محمد تنها، حرفه‌چینی که برای سازمان دادن کارگران نفت به آبادان رفته بود؛ علی شرفی، کادگری از آذربایجان؛ و محمد صادفوری، آذربایجانی دیگر و کارگر پالایشگاه آبادان. ینگرید به: ر. نامور، پادشاه شهیدان (پس‌چاه، ۱۳۴۴)، ص ۹-۱۱؛ دهجل و پنجمین سالگرد بنیانگذاری حزب کمونیست ایران، ماهنامه مردم، ۶ (اردیبهشت - خرداد ۱۳۴۴)، ص ۳.
۹۴. ز. شجیعی، نمایندگان مجلس، (تهران ۱۳۴۴)، ص ۱۹۶-۱۹۷.
۹۵. British... 'Report on the Situation in Iran', *F. O. 371/Persia 1935/34-18992*.
۹۶. British... 'Report on the Bakhtiari Tribes', *F. O. 371/Persia 1928/34-13069*.
۹۷. British... 'Annual Report for 1934', *F. O. 371/Persia 1945/34-18995*.
۹۸. A. Millspaugh, *Americans in Persia* (Washington, D. C., 1946), p. 26.
۹۹. شاهه همچنین از ورود ناوگان دریایی انگلیس به خلیج فارس هراس داشت.
۱۰۰. آمارها از این منابع اخذ شده است: وزارت فرهنگ، سالنامه احصایه (تهران، ۱۳۰۴)؛ ایضاً، سالنامه و آمار، ۱۳۱۹-۲۲ (تهران ۱۳۲۲).
۱۰۱. وزارت کار، آمار صنایع ایران (تهران ۱۳۲۷).
۱۰۲. ح. بکرنگیان، جغرافیای شهری و تهران (تهران ۱۳۳۳).
۱۰۳. وزارت کشور، آمار عمومی (تهران، ۱۳۳۵)، ۲.
۱۰۴. د. نوروزی، پیدایش بودجه در ایران، رزم ماهانه، ۱ (آبان ۱۳۲۷)، ۱۱-۱۸.
105. P. Avery, *Modern Iran* (London, 1965), p. 304.
۱۰۶. شجیعی، نمایندگان مجلس، ص ۱۷۵-۷۸.
۱۰۷. از سیزده وزیری که در خانواده‌های بی‌اسم و رسم به دنیا آمده بودند، دو نفر از خانواده روحانی و چهار تن از خانواده ملاک نورمحمد ولی غیراشرافی بودند. سی و شش نفر از پنجاه نفر سابقه‌ای دواز در مدیریت عمومی - اغلب در وزارتخانه‌های پر وجهه‌مالیه و امورخارجه - داشتند. این گروه تحصیلات کاملی نیز داشت: چهل نفر دارای تحصیلات عالی بودند - بیست و شش تن در اروپا درس خوانده بودند. تقریباً هشتاد و یک یا چند زبان اروپایی صحبت می‌کردند - سی و چهار نفر فرانسوی، دوازده نفر انگلیسی، یازده نفر روسی و شش تن آلمانی می‌دانستند.
۱۰۸. در مورد محاکمات زندانیان و منجم بودن پلیس به این قلها ینگرید به پرچم، ۶ مرداد - ۳۰ شهریور ۱۳۲۱.
109. British... 'Conditions in Fars', *F. O. 371/Persia 1934/34-18994*; idem, 'Conditions in the province of Fars', *F. O. 371/Persia 1937/34-20834*.

110. British... 'Economic Situation in Azerbaijan', *F. O. 371/Persia 1937/34-20830*.
 ۱۱۱. رئیس مجلس، قانون لغای مالیات اصناف، مذاکرات مجلس، مجلس ششم، ۲۰ آذر ۱۳۰۵.
 ۱۱۲. اخباری زاده، مذاکرات مجلس، مجلس پانزدهم، ۵ تیر ۱۳۲۷.
 113. British... 'Report on the Events in Meshed', *F. O. 371/Persia 1935/34-18997*.
 114. Ibid
 ۱۱۵. ا. کسروی، «دریازة رضا شاه پهلوی»، پرچم، ۲-۴ تیر ۱۳۲۱.
 ۱۱۶. ا. کسروی، «به مناسبت رد اتهام»، پرچم، ۲۵ مرداد ۱۳۲۱.
 117. British... 'Student Protests in Europe', *F. O. 371/Persia 1931/34-15352*.
 ۱۱۸. «تعطیل بیکاره، دنیا»، ۵ (زمستان ۱۳۴۷) ۱۰۴-۱۰۷، کمیته حقوقی، «قانون تأمین امنیت ملی»، مذاکرات مجلس، مجلس ششم، ۱۰ تیر ۱۳۱۰.
 119. British... 'Strike at the College of Law', *F. O. 371/Persia 1937/34-20835*.
 ۱۲۰. ا. کسروی، «محسن جهانوز»، پرچم، ۲۳ خرداد ۱۳۲۱.
 British... 'New Arrests', *F. O. 371/Persia 1937/34-20835*.
 ۱۲۱. اطلاعات درباره پنجاه و سه نفر از صاحب‌ها، روزنامه‌های مختلف و صورت جنه محاکمه منتشر شده در اطلاعات، ۱۱-۲۷ آبان ۱۳۱۵ گرفته شده است. گزارشی دست اول محاکمه در کتاب «پنجاه و سه نفر بزرگ طوی (تهران، ۱۳۲۳) آمده است. از لحاظ طبقاتی، از چهل و هشت تن، سیزده نفر دانشجوی، دوازده نفر کارمند، چهار نفر استاد دانشگاه، سه نفر پزشک، سه نفر معلم دبیرستان، دو نفر حقوقدان، دو نفر مکانیک، دو نفر کارگر کارخانه، یک نفر سوداگر، یک نفر نویسنده، یک نفر خیاط، یک نفر کفایت، یک نفر حرفه‌نویس، یک نفر کارگر راه‌آهن و یک نفر دهقان بودند. از لحاظ خاستگاه طبقاتی، سی و چهار تن جزو طبقه متوسط شهری. پنج تن از خانواده‌های اشرافی یا ثروتمند و هشت تن از خانواده‌های دهقانی یا شهری فقیر بودند. از لحاظ خاستگاه قومی، گروه شامل سی و شش فارس، هفت آذری، دو قاجار و یک ترکمن بود. از کل گروه سی و هشت نفر در تهران اقامت داشتند و سی و چهار نفر در نواحی غالباً فارسی زبان تهران، قزوین، الموت و فلات مرکزی به دنیا آمده بودند. و بالاخره از لحاظ ساختار سنی، فقط دو نفر بالای چهل سال داشتند و متوسط سن گروه سی بود.
 ۱۲۲. کنسول انگلیس به وزارت امور خارجه
 'The Trial of the Fifty - Three', *F. O. 371/Persia 1938/34-21890*
 ۱۲۳. «دکتر نفی ارانی»، ماهنامه مردم، ۵ (خرداد ۱۳۳۹)، ۱. در خصوص زندگینامه‌های ارانی بنگرید به: آر. رادمنش «دکتر نفی ارانی»، نامه مردم، ۲ (دی ۱۳۲۸)، ۱-۱۸. ن. کیانوری، «دکتر نفی ارانی»، دنیا، ۶ (پاییز ۱۳۴۲)، ۳۹-۴۶؛ و ا. مسعود. «ارانی، فروغ‌اندی»، ماهنامه مردم، ۶ (دی - بهمن ۱۳۴۸).
 ۱۲۴. ت. ارانی، «فهرماتان بزرگ ایران»، ایرانشهر، ۲ (شهریور ۱۳۰۲)، ۶۳-۶۴؛ ایضاً: «آذربایجان: مسأله مرگ و زندگی برای ایران»، فرنگستان، ۱ (شهریور ۱۳۰۳)، ۲۴۷-۲۵۴.
 ۱۲۵. ا. اسکندری، «خاطراتی از دکتر ارانی و مجله دنیا، دنیا، ۱۰ (زمستان ۱۳۴۸)، ۹-۱۳. این شماره همچنین مقالات عمده ارانی درباره «ماتریالیسم تاریخی»، «مفهوم ماتریالیستی نسایت» و «عرفان و اصول مادی» را نقل کرد.
 ۱۲۶. ا. کسروی، «آمین»، (تهران، بی‌تا).
 ۱۲۷. ت. ارانی، «دفاع در دادگاه پنجاه و سه نفر»، دنیا، ۴ (بهار - تابستان ۱۳۴۲)، ۱۰۷-۱۲۰.
 128. British... 'Report on Political Murders', *F. O. 371/Persia 1944/2118-40228*.
 129. British... 'Annual Report for 1934', *F. O. 371/Persia 1935/34-18995*.
 130. British... 'The Strike in Abadan', *F. O. 371/Persia 1929/34-13783*.
 ۱۳۱. «توبخچه کوتاه اتحادیه‌های کارگری در اصفهان»، رهبر، ۲۸ خرداد ۱۳۲۳.
 ۱۳۲. «توبخچه کوتاه اتحادیه‌های کارگری در راه‌آهن»، ظفر، ۱۸ خرداد ۱۳۲۵.
 133. British... 'The Economic Situation in Azerbaijan', *F. O. 371/Persia 1937/34-20830*.
 134. British... 'Annual Report for 1933', اطلاعات، ۷-۱۳ آذر ۱۳۲۷.

British... F. O. 371/Persia 1934/34-17909;

"Annual Report for 1936". F. O. 371/Persia 1937/34-26836.

135. Foreign - Office, "The Situation in Iran", F. O. 371/Persia 1941/34-27153.

136. British... "The Situation in Persia", F. O. 371/Persia 1941/34-27149.

British... "The Situation in Persia", *India Office/LP & S/12-3405*.

۱۳۷. کاردار انگلیس فروغی را سیاستمداری لبرال توصیف می‌کند که «چندان انتظار ندارد یکی از پسران رضاشاه مردی شمع‌ن باشد».

۱۳۸. کاردار انگلیس حوادلی را که به عزل رضاشاه انجمنید، خلاصه کرد: «با وجود آن که ایرانیها انتظار داشتند ما در عوض اشغال کشورشان دست‌کم باید آنان را از استبداد شاه می‌رهانندیم، دریافتند که اکنون باید اشغال یگانگان و شاه هر دو را تحمل کنند. نخست وزیر جدید، آقای فروغی، با آن که می‌دانست باقی جانشینی برای رضاشاه با همان اقتدار غیرممکن خواهد بود، به این نتیجه رسید که اصلاحات اساسی در حکومت رضاشاه میسر نیست... دولت اعلیحضرت بنا بر این موافقت کرد که بی-بی-سی. اکنون بخش برنامه‌های مختلفی به زبان فارسی را که قبلاً آماده شده بود، آغاز کند؛ و نخست میبایستی در حکومت مشروطه را مطرح کرد و چنان با آب و تاب شرح داد که همه سوء مدیریت، آزر قسوت رضاشاه در برابر چشم مردم قرار گرفت. احتمالاً هیچ برنامه‌ای تا این حد مورد توجه و تأیید مردم قرار نمی‌گرفت. وقتی مردم ایران اینها را پذیرفتند، ضربه سختی به شاه وارد آمد و او بیهوده به کاردار اعلیحضرت متوسل شد و خواست که این برنامه‌ها قطع شود. نمایندگان مجلس که سالهای سال تحت انقیاد بودند، به پیشگرمی رهسورد های بی-بی-سی. قطعنامه‌ای به شاه تقدیم داشتند و خواستار اصلاحات شدند. هیأتی از نمایندگان قرار شد که در ۲۵ شهریور از شاه تقاضا کنند استعفا دهد؛ اما کاملاً احتمال داشت که آنان با نرسی که از شاه داشتند، درخواست‌شان را پس بگیرند یا وعده بشوند. اما صبح همان روز شاه خبر یافت که نیروهای روسیه از قزوین پیش می‌آیند و متن استعفا نامه را که آقای فروغی تهیه کرده بود، امضا کرد و به نفع ولیعهد کناره گرفت».

British... "Annual Report for 1941".

India Office/LP&S/12-3472A.

۱۳۹. سخنرانی نمایندگان مذاکرات مجلس. مجلس دوازدهم. مرداد - شهریور ۱۳۲۰.

140. British...; "The Effects Of the Abdication". F. O. 371/Persia 1941/34-27153.

American Foreign Relations of the United States (Washington, D. C., 1945), III, 385.

فصل ۴: از سلطنت نظامی تا سلطنت در حال تنازع

۱. از ۱۴۸ وزیر فقط پانزده نفر حقوق‌بگیر و متخصصان تحصیل‌کرده جدید و جزو طبقه متوسط و بی‌ارتباط با دربار بودند. علاوه بر این، از پنجاه وزیری که به پست کابینه را بیشتر را در اختیار داشتند، سی و نه نفر از خانواده‌های اشرافی و زمیندار، هفت نفر از رده‌های بالای بوروکراسی، دو نفر از خاندانهای نظامی مهم و فقط دو تن از صیغه متوسط حقوق‌بگیر برخاسته بودند.

2. H. Vreeland, ed. *Human Relations File on Iran* (New Haven), 1957.

3. British... F. O. 371/Persia 1944/34-40206.

4. A. Westwood, "Politics of Distrust in Iran", *Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*, no 358 (March 1956), pp. 122-23.

5. British... "Six Monthly Report for July - December 1943", F. O. 371/Persia 1944/34-40184; idem, "Six Monthly Report for July - December 1942", F. O. 371/Persia 1943/34-35061;

F. O. 371/Persia 1941/34-27155;

F. O. 371/Persia 1943/34-35110;

Foreign Relations of the United States (Washington, D. C., 1943), IV, 427;

'Monthly Report for October 1942', *F. O. 371/Persia 1942/34-31402*.

۶. طبقات اجتماعی ایران، جبهه، ۱۳ اسفند ۱۳۲۶؛ بحران فعلی، امید، ۲۶ آبان ۱۳۲۵؛ مبارزه طبقاتی به ایران آسیب می‌زند، امید، ۱۰ بهمن ۱۳۲۲؛ صمدی، «مبارزه طبقاتی»، مرد امروز، ۹ شهریور ۱۳۲۵؛ درگیریها دولت وانهید می‌کند، کوشش، ۶ دی ۱۳۲۲؛ گروه بیات، رعد امروز، ۱۷ آذر ۱۳۲۳
۷. ح. ارمنجانی، «مبارزه طبقاتی در ایران»، داریا ۲۸ خرداد - ۱ تیر ۱۳۲۳؛ «روابط طبقاتی»، مین، ۳ اردیبهشت ۱۳۲۵؛ «برنامه ماه، شمع»، ۲۰ فروردین ۱۳۲۳.
۸. تقسیم‌کار، پرچم، ۱۳-۱۷ فروردین ۱۳۲۶؛ «این از مردم سرچشمه می‌گیرد»، پرچم، ۲۰ بهمن ۱۳۲۰؛ «کسروی، فساد در بین مردم»، پرچم هفتگی، ۲۶ فروردین ۱۳۲۳؛ «دجر طنزنویس هشتم»، «قیام ایران»، ۳۰ آبان ۱۳۲۲.
۹. «جنگ طبقاتی»، مردم، ۳ اردیبهشت ۱۳۲۳؛ «اوانیان، شکاف طبقاتی»، رهبر، ۸ آبان ۱۳۲۵.
۱۰. ع. مسعودی، «زنگ خطر»، اطلاعات، ۹ مرداد ۱۳۲۲.
11. British... 'Report on Tribal Areas', *F. O. 371/Persia 1944/34-40180*.
12. British... 'Notes on Tribal Policy', *F. O. 371/Persia 1944/34-40178*.
13. British... 'The Christian Minority in Azerbaijan', *F. O. 371/Persia 1942/34-31430*;
British... *F. O. 371/Persia 1942/34-31430*;
British... *F. O. 371/Persia 1943/34-35090*;
British... *F. O. 371/Persia 1944/34-40184*;
- رهبر، ۱ آبان ۱۳۲۵؛ ح. کوهی کرمانی، «از شهریور ۱۳۳۰ تا جامعه آذربایجان (تهران، ۱۳۳۵)»، دو، ۶۴۰
14. Minister 'Petition of Arab Tribes in Persia', *F. O. 371/Persia 1943/34-35074*.
15. British... *F. O. 371/Persia 1943/34-35092*.
16. 'A. Lambton, Report on Kurdistan', *F. O. 371/Persia 1944/34-40173*.
17. British... 'Report on the Recent Occupation of Tabriz', *F. O. 371/Persia 1941/34-27153*.
رضاشاه به مهاجران، چنان بی‌اعتماد بود که اقامتشان را در شهرها ممنوع کرده بود
18. J. Moore, "Memorandum on Azerbaijan", (unpublished dispatch in the files of the U.S. State Department, Washington, D. C., sent 10 November 1941), pp. 1-22.
19. American Foreign Relations of the United States (1943), IV, 329.
۲۰. «علت بدبختی آذربایجان چیست؟»، آذربایجان، ۱۷ آذر ۱۳۲۰؛ «هدف ما چیست؟»، آذربایجان، ۱۳ بهمن ۱۳۲۰.
21. Minister 'Memorandum on the Reorganization of the Persian Army', *F. O. 371/Persia 1941/34-27951*.
22. British... *F. O. 371/Persia 1941/34-27154*.
۲۳. ر. مستوفی، «تهران دموکرات (تهران، ۱۳۲۱)»، ص ۲۱.
24. British... 'General Ridley's Recommendations for the Reorganization of the Persian Army', *F. O. 371/Persia 1943/34-35129*.
25. British... 'Annual Report for 1942', *F. O. 371/Persia 1943/34-35117*; *idem*. 'Conversation with the Shah', *F. O. 371/Persia 1942/34-31385*.
۲۶. در سالهای بین ۱۳۲۰ و ۱۳۳۲ اغلب فراکسیونها نام اعضای خود را منتشر نمی‌کردند. علاوه بر این، دیپلماتهای خارجی بندرت از طرز کار مجلس سر در می‌آوردند. ما تحلیل فراکسیونها را به کمک خاطرات، مذاکرات مجلس، حواشی آرای داده شده و سرفقاله‌های روزنامه‌ها فراهم آورده‌ایم.
۲۷. «آغاز و دستاؤدکتر ضهری در یزد»، رهبر، ۶ بهمن ۱۳۲۳.
28. British... *F. O. 371/Persia 1944/34-40186*;
British... *Foreign Relations of the United States (1942)IV, 374, 389*.
29. British... 'Monthly Report for February 1943', *F. O. 371/Persia 1943/34-35070*;

- British... *F. O. 371/Persia 1943/34-35073.*
۳۰. از سپهر، «قوام السلطنه پس از شهریور ۱۳۲۰، سالنامه دنیا»، ۱۵ (۱۳۲۸)، ۵۵-۵۶. ن. شبستری، «قوام السلطنه»، وظیفه: ۶ اسفند ۱۳۲۴.
- British... *'F. O. 371/Persia 1943/34-35073.*
۳۱. ع. دشتی، مذاکرات مجلس، مجلس دوازدهم، ۱۵ شهریور ۱۳۲۰.
32. British... "Annual Report for 1942, *F. O. 371/Persia 1943/34-35117.*
۳۳. جلسه سزای قوام با مجلس، مردم، ۱۵ مرداد ۱۳۲۲.
۳۴. جاقوکنها و ورزشگاهها بازمانده نوطیها و زورخانه‌های قدیم بودند. تحولات اجتماعی معاصریه این عرصه نفوذ کرده و علائق بومی کهن را از بین برده و بین لوطی و مستری وی ارتباط پولی ایجاد کرده بود. با وجود این، تقریباً همه جاقوکنان همچنان احساسات مذهبی خود را حفظ کرده بودند و برای سازمانهای رادیکال غیرمذهبی گزین نمی‌کردند.
- A "Rioting in Tehran". *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., 1942). IV, 219.
- British... *'F. O. 371/Persia 1942/34-31886.*
35. British... "Memorandum on the Persia Army", *F. O. 371/Persia 1942/34-35129*; T. Vailmotler, *U. S. Army in World warII, the Middle East Theatre: The Persian Corridor and Aid to Russia* (Washington, D. C., 1952) I. PP. 162/436,471.
36. *F. O. 371/Persia 1943/34-35068.*
37. *Foreign Relations of United States (1943)*, IV. 319, 330, 333, 363, 369, 370, 534; *Foreign Relations of United States (1943)*, IV. 370.
38. *F. O. 371/Persia 1943/34-35072.*
39. "General Ridley's Recommendation for the Reorganization of the Persian Army", *F. O. 371/Persia 1943/34-35129*; *Foreign Relations of the United States (1943)*, IV. 520.
40. *Foreign Relations of the United States (1943)*, IV. 531.
۴۱. وزیر مختار انگلیس - ۱۴ فوریه و ۱۳ مارس ۱۹۴۳.
- F. O. 371/Persia 1943/34-35068*; idem, 27 May 1943, *F. O. 371/Persia 1943/34-35070*; idem, 11 April 1944. *F. O. 371/Persia 1944/34-46187.*
42. *F. O. 371/Persia 1943/34-35068.*
43. *F. O. 371/Persia 1943/34-35117.*
44. *F. O. 371/Persia 1943/34-35093.*
45. "Memorandum on Parties Active in the General Elections", *F. O. 371/Persia 1943/34-35074*; idem, "A Note on Political Parties in Persia". *F. O. 371/Persia 1943/34-45512.*
۴۴. مستوفی، تهران دموکرات، ص ۴۲.
۴۷. حزب همراهان، «برنامه حزب»، امروز و فردا، ۸ اردیبهشت ۱۳۲۲.
۴۸. ده‌کالبدی شامل پنج کارمند، دو پزشک، یک روزنامه‌نگار، یک رئیس بانک، و یک مشاور حقوقی شرکت نفت ایران و انگلیس بود.
۴۹. م. بلزرگن، دفاعیات در دادگاه، (پی‌جی، ۱۳۴۲)، ص ۳۵.
۵۰. ح. کی‌استوان، سیاست موازنه منفی در مجلس چهاردهم (تهران، ۱۳۲۹)، ۲ جلد.
۵۱. م. مصدق، «ولایت اصلاح قانون انتخابات»، آینده، ۲۳ (۱۳۲۳)، ۶۱-۶۳.
۵۲. «نیاز به انقلاب ملی، جبهه ۷ خرداد ۱۳۲۵ ز. زیرک‌زاده»، ایران معاصر، جبهه ۱۸ تیر ۱۳۲۵ م. گزارش پور، ادوالت باید صنعت ایجاد کند»، جبهه ۲ اردیبهشت ۱۳۲۵. رسکی، «برنامه اقتصادی حزب ما»، جبهه ۲۱ اردیبهشت ۱۳۲۵.

۵۳. خلعتیری، آریستوکراسی ایران (تهران، ۱۳۲۳)، ص ۱۱-۲۹.
۵۴. ع. دادگر، چگونه به سیاست بازگشتم. خواندنیها، ۱۲ اسفند ۱۳۳۵.
55. A. Millsbaugh, *Americans in Persia* (Washington, D. C., 1946), p. 78.
۵۶. حزب اراده ملی، مراسمات حزب (تهران، ۱۳۲۴)، ص ۱-۲۵.
۵۷. ارتش باید اصلاح شود، رعد امروز، ۲۱ دی ۱۳۲۲؛ درضاخان و ارتش، همان، اول خرداد ۱۳۲۴؛ درضاخان - دشمن مذهب، همان، ۱۶ فروردین ۱۳۲۴؛ «خطر انقلاب»، همان، ۱۸ مرداد ۱۳۲۳؛ وضعیت مرطالی، همان، ۲۵ خرداد ۱۳۲۳.
۵۸. «موجبه نظامی»، همان، ۱۸ خرداد ۱۳۲۳؛ «دربار و سیاست»، همان، ۱۱ خرداد ۱۳۲۳؛ «ایران به ارتش منی راستین نیاز دارد»، همان، ۱۰ بهمن ۱۳۲۳؛ «بر سر ۲۷۰ میلیون تومان بقیه چه آمد»، همان، ۵ خرداد ۱۳۲۳؛ «حق مانگیت خصوصی»، همان، ۷ خرداد ۱۳۲۳؛ «انحصارات دولتی»، همان، ۲ تیرماه ۱۳۲۳؛ «مجازات جسمی مسلمانان را متوقف کنید»، همان، ۲۷ اردیبهشت ۱۳۲۳؛ «روشنفکران: بدبختی ایران»، همان، ۲۱ اردیبهشت ۱۳۲۳.
59. British... *F. O. 371/Persia 1945/34-45446*.
60. British... "Report on Isfahan", *F. O. 371/Persia 1945/34-45476*.
61. Idem. 3 May 1943, *F. O. 371/Persia 1943/34-35120*.
62. Idem, 21 August 1943, *F. O. 371/Persia 1943/34-31412*.
63. Idem, 10 March 1944, *F. O. 371/Persia 1944/34-40163*.
64. Idem, 15 April 1943, *F. O. 371/Persia 1943/34-31412*.
65. Idem, 16 August 1943, *F. O. 371/Persia 1943/34-35121*.
66. British... *F. O. 371/Persia 1943/34-35073*.
67. Idem, 8 July 1943, *F. O. 371/Persia 1943/34-35092*.
68. Idem. "The Programme of the Azerbaijan Worker's Committee". *F. O. 371/Persia 1942/34-31390*.
69. British Foreign Office, 20 December 1943, *F. O. 371/Persia 1943/34-35092*.
70. British Military Attaché to the Foreign Office, 17 and 24 January 1944, *F. O. 371/Persia 1944/34-40205*.
71. British Minister to the Foreign Office, 20 and 22 January, 1944. *F. O. 371/Persia 1944/34-40186*.
۷۲. مجلس چهاردهم ۱۳۶ کرسی داشت. اما از نمایندگان منتخب، اعتبارنامه پنج نفر رد شد، دو نفر کمی پس از افتتاح مجلس درگذشتند، دو نفر دیگر استعفا دادند. و یک نفر به دلیل همکاری با آلمانیها توسط انگلیسیها زندانی شد.
۷۳. ع. رحیمیان، مذاکرات مجلس، مجلس چهاردهم، ۲۲ خرداد ۱۳۲۴.
۷۴. از این هشت نفر، دو نفر حقوقدان، یک نفر پزشک، یک نفر استاد دانشگاه، دو نفر دبیر دبیرستان و یک نفر مهندس بود و یک نفر بیشتر دوران عمرش را در فعالیتهای مخفی اتحادیه‌های کارگری سپری کرده بود.
۷۵. جبهه آزادی-دیوانه ملی، رهبر، ۲۱ تیر ۱۳۲۳.
76. British Minister to the Foreign Office, 14 February 1943. *F. O. 371/Persia 1943/34-35069*.
77. British Foreign Office, 21 March 1944, *F. O. 371/Persia 1944/34-40189*.
۷۸. م. ساعد، پنجاهمین تجربه من در نخست‌وزیری، سالنامه دنیا، ۱۵ (۱۳۳۸)، ۱۵۹-۱۶۲؛ نگاهی به نقش مجلس در تشکیل کابینه‌ها، آینده، ۳ (شهریور ۱۳۲۳)، ۴۸-۵۰.
۷۹. م. ساعد، مذاکرات مجلس، مجلس چهاردهم، (۲۶ فروردین ۱۳۲۳).
۸۰. در مورد مذاکرات مربوط به حکومت ساعد نگاه کنید به: مذاکرات مجلس، مجلس چهاردهم (۱۷-۲۷ فروردین ۱۳۲۳).
81. British Military Attaché, 3 April & 17 July 1944. *F. O. 371/Persia 1944/34-40205*.

82. British Embassy, 'Memorandum on Royal Prerogatives in the Constitution', *F. O. 371/Persia* 1944/34-40187.
83. British Ambassador to the Foreign Office, 2 May 1944, *F. O. 371/Persia* 1944/34-40187.
84. British Military Attaché to the Foreign Office, 14 March 1945, *F. O. 371/Persia* 1945/34-45458.
85. British Ambassador to the Foreign Office. 'A note on Isfahan', *F. O. 371/Persia* 1944/34-40222.
86. N. Fatemi, *Oil Diplomacy: Powderkeg of Iran* (New York, 1954), p. 216.
87. British Military Attaché to the Foreign Office, 9 May & 7 August 1944, *F. O. 371/Persia* 1944/34-40187; British Consul in Shiraz, 'Memorandum on Naserkhan' *F. O. 371/Persia* 1944/34-40180; British Ambassador to the Foreign Office, 18 July 1944, *F. O. 371/Persia* 1944/34-40187.
۸۸. جبهه استقلال: «برنامه ماه: کوشش»، ۱۶ آذر ۱۳۲۳.
۸۹. «شورش در اصفهان»، رعد امروز، ۲۵ اردیبهشت - ۴ خرداد ۱۳۲۳.
90. British Military Attaché to the Foreign Office, 8 May 1944, *F. O. 371/Persia* 1944/34-40205.
۹۱. وزیر صنایع، «قانون کار»، مذاکرات مجلس، مجلس چهاردهم، ۱۳ اردیبهشت ۱۳۲۳.
۹۲. شیخ الاسلام، مذاکرات مجلس، مجلس چهاردهم، ۳ بهمن ۱۳۲۳.
۹۳. در مورد مذاکرات مربوط به لایحه اضطراری برای وزارت جنگ، نگاه کنید به مذاکرات مجلس، مجلس چهاردهم، ۱۲-۳۰ آذر ۱۳۲۳.
۹۴. د. طوسی، مذاکرات مجلس، مجلس چهاردهم، ۱۹ مرداد ۱۳۲۳.
95. American Chargé d'Affaires to the State Department, 3 April 1944, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., 1944), V. 446.
96. C. Skrine, *World War in Iran* (London, 1962), p. 227.
97. American Chargé d'Affaires in Moscow to the State Department, 7 November 1944, *Foreign Relations of the United States* (1944), V. 470.
98. British Ambassador to the Foreign Office, 'Memorandum on the Present Political Situation in Persia'. *F. O. 371/Persia* 1944/34-40187.
۹۹. مصدق، مذاکرات مجلس، مجلس چهاردهم، ۱۹ مهر ۱۳۲۳.
100. American Chargé d'Affaires to the State Department, 1 November 1944, *Foreign Relations of the United States* (1944), V. 461.
101. British Ambassador to the Foreign Office, 9 November 1944, *F. O. 371/Persia* 1944/34-40188; British Military Attaché to the Foreign Office, 30 November 1944. *F. O. 371/Persia* 1944/34-40206.
102. British Ambassador to the Foreign Office, 'Three Monthly Report for October - December 1944', *F. O. 371/Persia* 1945/34-45446.
۱۰۳. «اقدامات دولت علیه ملیس»، ایران ما، ۱۶ دی ۱۳۲۳.
104. British Ambassador to the Foreign Office, 26 November 1944, *F. O. 371/Persia* 1944/34-40189; idem, 22 November 1945, *F. O. 371/Persia* 1945/34-45436.
۱۰۵. م. ر. بختیاری، مذاکرات مجلس، مجلس چهاردهم، ۲۵ بهمن ۱۳۲۳.
۱۰۶. ش. قلمی، مذاکرات مجلس، مجلس چهاردهم، ۱۹ بهمن ۱۳۲۳.
۱۰۷. «دار و دست بیات»، رعد امروز، ۱۷ آذر ۱۳۲۳.

۱۰۸. «چرا به بیات رأی دادیم»، رهبر، ۳۱ فروردین ۱۳۲۴.
109. Fatemi, *Old Diplomacy*, p. 260.
۱۱۰. «دیکتاتوری روشنفکران»، *رعد امروز*، ۲۰ اسفند ۱۳۲۳.
111. British Ambassador to the Foreign Office. "Three Monthly Report for June - August 1945", F. O. 371/Persia 1945/34-45450.
112. Ibid.
۱۱۳. اپیکچیان، مذاکرات مجلس، مجلس چهاردهم، ۲۹ اردیبهشت ۱۳۲۴؛ مصدق، همان، ۳۰ اردیبهشت ۱۳۲۴.
۱۱۴. نگاه کنید به توصیف مصدق از مقرر حکومت حکیمی، همان، ۱۲ خرداد ۱۳۲۴.
115. American Ambassador to the State Department. 26 June 1945, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C. 1945), VIII, 385-86.
116. British Ambassador to the Foreign Office, 3 December 1945, F. O. 371/Persia 1945 : 34-35117.
117. British Ambassador to the Foreign Office, "Three Monthly Report for June - August 1945, F. O. 371 Persia 1945/34-45450; *ibid*, 3 November 1945.
۱۱۸. اقلیت مجلس، «نامه سرگشاده»، رهبر، ۲۸ خرداد ۱۳۲۴؛ اکثریت مجلس، «نامه سرگشاده»، مذاکرات مجلس، مجلس چهاردهم، ۲۶ خرداد ۱۳۲۴.
۱۱۹. کت. هدایت، مذاکرات مجلس، مجلس چهاردهم، ۵ مهر ۱۳۲۴.
۱۲۰. اقلیت مجلس، «پیامی درباره کارشکنی»، مذاکرات مجلس، مجلس چهاردهم، ۲۶ خرداد ۱۳۲۴؛ رهبر، ۲۶ خرداد ۱۳۲۴.
- British Ambassador to the Foreign Office, 15 August 1945. F. O. 371/Persia 1945/34-45436.
۱۲۱. ایران موافقت کرد؛ خارج از حوزه استرلینگ خرید نسبه نکند مگر در مورد کالاهایی که برای اقتصادش لازم باشد و در حوزه استرلینگ بیداشود. در مورد شکوهای امریکا در این خصوص نگاه کنید به:
- C. S. Chargé d'Affaires to the State Department, 9 December 1947, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., 1947), V. 993-91.
۱۲۲. م. صدر «داستان حکومت من»، سالنامه دنیا، ۱۵ (۱۳۳۸)، ۴۰-۴۴.
- American Ambassador to the State Department, *Foreign Relations of United States* (1945), VII. 417.
123. American Consul to the State Department, 28 November 1945, *Foreign Relations of United States* (1945), VIII. 456.
124. British Consul in Tabriz, "Report of visit to Mianeh", *India Office/LiP&Si*12-3417.
۱۲۵. کسروی درباره آذربایجان، پرچم، مهر ۱۳۲۴؛ م. افشار، «یک پاسخ»، دنیا، ۶ آبان ۱۳۲۴؛ آذربایجان کانون وطن پرستی ایران است، «اطلاعات»، ۲ مهر ۱۳۲۴؛ ع. اقبال، «زبان ترکی در آذربایجان»، «اطلاعات»، ۲۶-۲۹ آبان ۱۳۲۴؛ «آذربایجان ایران است؛ ایران آذربایجان است»، کوشش، ۴ مهر ۱۳۲۴.
۱۲۶. درباره مباحثات نگاه کنید به: مذاکرات مجلس، مجلس چهاردهم، شهریور-آبان ۱۳۲۴.
۱۲۷. ا. صادقی، مذاکرات مجلس، مجلس چهاردهم، ۲ آبان ۱۳۲۴.
۱۲۸. گروه ۲۹ نفره نمایندگان مجلس، «بیانیه درباره آذربایجان»، کوشش، ۵ مهر ۱۳۲۴.
۱۲۹. م. حکمت، مذاکرات مجلس، مجلس چهاردهم، ۵ مهر ۱۳۲۴.
۱۳۰. مصدق، مذاکرات مجلس، مجلس چهاردهم، ۱۹ مهر ۱۳۲۴.
۱۳۱. وزیر جنگ، مذاکرات مجلس، مجلس چهاردهم، ۱۰ مهر ۱۳۲۴.
۱۳۲. فراکسیون میهن، «بیانیه‌ای برای مردم»، مذاکرات مجلس، مجلس چهاردهم، ۱۶ آبان ۱۳۲۴.
۱۳۳. «سخنرانی سزای حکیمی برای مجلس»، کوشش، ۲۸ آذر ۱۳۲۴.

۱۳۴ کی استوان، سیاست موازنه منفی، دو، ۲۱۴.

135. British Ambassador to the Foreign Office, 27 November 1945, *F. O. 371/Persia 1945* 34-45436.
136. American Ambassador to the State Department, *Foreign Relations of United States* (1945), VIII, 475.
۱۳۷. مصدق، مذاکرات مجلس، مجلس چهاردهم، ۱۹ دی ۱۳۲۴.
138. British Military Attaché to the Foreign Office, 21 December 1945, *F. O. 371/Persia 1945* 34-45458.
۱۳۹. قوام، مذاکرات مجلس، مجلس چهاردهم، ۲۱ اسفند ۱۳۲۴.

فصل ۵: از سلطنت در حال تنازع تا سلطنت نظامی

- 1 British Military Attaché to the Foreign Office, 18 February 1946, *India office / L/P & S / 12-3505*.
2. Ibid.
3. British Ambassador to the Foreign Office, 19 December 1943, *F. O. 371/persia 1943 / 34-35077*.
۴. اگر چه برزیلنت نرومن اعلام کرده اوئیماتومی، به استالین داده است، چنین اولتیماتومی یدانشده است. نگاه کنید به:
3. Thorpe, "Truman's Ultimatum to Stalin in 1946: Fact of Fantasy?", *The Newsletter of the Society for Iranian Studies*, 4, (October, 1972), 8-10.
5. U. S. Ambassador to the State Department, 22 March 1946, *Foreign Relations of United States* (Washington, D. C. 1946), VII, 369-73.
6. British Military Attaché to the Foreign Office, 25 March 1946, *India Office / L/P & S / 12-3505*.
7. British Military Attaché to the Foreign Office, 22 May 1946, *F. O. 371/persia 1946 / 34-52710*.
8. British Military Attaché to the Foreign Office, 18 February 1946, *India Office / L/P & S / 12-3505*.

۹. امیر احمدی نقش من در کابینه قوام السلطنه، سائنامه دنیا، ۱۳ (۱۳۳۴)، ۸۱-۸۴.

10. British Military Attaché to the Foreign Office, 9 July 1946, *India Office / L/P & S / 12-3505*.
۱۱. «توافق بین تهران و تبریز»، آذربایجان دموکرات، سردبیر: احمدی توری (تهران، ۱۳۲۵)، ص ۹۱-۹۳.
۱۲. روابط دولت با آذربایجان، امید، ۱۲ آذر ۱۳۲۵. نامه سرگشاده به آقای پیشه‌وری، مظفر، ۱۹ شهریور ۱۳۲۵.
۱۳. جنبش آذربایجان، میهنی و مترقی است. جنبه، ۸ مهر ۱۳۲۵.
۱۴. فرهنگ، «الشاگر بهایی درباره حزب دموکرات»، خواندنیها، ۴ فروردین ۱۳۲۶.
۱۵. سلطنت طلبها به درخواست تشکیل مجلس مؤسسان از جاتیب ارسنجانی برای اصلاح قانون اساسی پشتت اعتراض کردند. نگاه کنید به: ن. شیخی. «خطر!»، وظیفه، ۱۶ اسفند ۱۳۲۵. وقتی ارسنجانی حکومت انگلستان در هندوستان اثر مارکس را منتشر کرد، سفیر انگلیس کوشیدد دریا را تعطیل کند. نگاه کنید به:
- British Chargé d'Affaires to the Foreign Office, 28 July 1944, *F. O. 371/Persia 1944 / 34-40187*.
- اعتراض شوروی احتمالاً مبتنی بر این واقعیت بود که دریا مسئله مغالاتی درباره اقلیتهای مذهبی می‌نوشت و یهودیان، ارمنی، و آسوریها را متهم می‌کرد که جاسوس خیانکار، فاجانچی، و استثمارگر بورژوا هستند. نگاه کنید به:
- دسائتة اقلیتهای مذهبی در ایران، دریا، ۱۱-۱۶ دی ۱۳۲۴.
۱۶. حزب دموکرات، برنامه حزب، دموکرات ایران، ۲ آبان ۱۳۲۵.
۱۷. حزب دموکرات، اعضای حزب، دموکرات ایران، ۲ آبان ۱۳۲۵.

۱۸. قفر، ۱۷-۱۹ مرداد ۱۳۲۵.
۱۹. سفارت انگلیس گزارش داد که هر چند صحبت تقسیم املاک سلطنتی احتمالاً زمینه‌سازی برای تصمیم پشتیبانی آنی حزب توده است، بسیاری از زمینداران را به این پیش‌بینی ناخوشایند واداشت که مقدمه‌ای بر اصلاحات ارضی اساسی‌تر باشد. نگاه کنید به:
- British Military Attaché, "Monthly Report for June 1946". *F. O. 371 / Persia 1946* / 34-52710.
۲۰. کاشانی که بعداً روحانی اصلی در نهضت ملی کردن نفت شد. سابقه‌مدیدی در فعالیت سیاسی داشت. در جنگ جهانی اول بر ضد انگلستان اسلحه بدست گرفته بود. در انقلاب ۱۳۰۰ عراق، پدرش که از مجتهدان بزرگ وقت بود در مبارزه با انگلیس به قتل رسیده بود. از سالهای ۱۳۰۲-۱۳۰۶ با حمایت از حزب اعتدال در برابر سوسیالیستها - جنبش جمهوریخواهی به مخالفت برخاسته بود. به سبب مخالفت یا رضاشاه تبعید شده بود. در ۱۳۲۰ با کمک اصناف تهران از تبعید برگشته و به نمایندگی مجلس رسیده بود اما بلافاصله به علت ارتباط با مفتی اعظم اورشلیم که هوادار آلمان بود، توسط انگلیسها دستگیر شده بود و در سال ۱۳۲۵ با آزادی دوباره، برای مبارزه با قوام به تهران آمده بود.
21. British Consul in Isfahan, "Monthly Report for June 1946". *F. O. 371 / Persia 1946* / 34-52736; British Military Attaché to the Foreign Office, Weekly Summaries for June & July 1946. *India Office / L/P & S / 12-3505*.
22. British Ambassador for the Foreign Office, 2 August 1946. *F. O. 371 / Persia 1946* / 34-52709.
23. British Military Attaché, 16 October 1946. *F. O. 371 / Persia 1946* / 34-52711.
24. British Military Attaché to the Foreign Office, "Document of the Resistance Movement in the South." *F. O. 371 / Persia 1946* / 34-52711.
۲۵. ن. قشقایی، نامه سرگشاده به نخست‌وزیر، داد، اول مهر ۱۳۲۵.
۲۶. همذکرات بین دولت و ناصر قشقایی، خواندنیها، ۹ مهر ۱۳۲۵.
۲۷. م. داودی، قوام‌السلطنه، تهران، ۱۳۲۵، ص ۱۱۵-۱۱۶.
28. British Military Attaché to the Foreign Office. 29 May 1946. *F. O. 371 / Persia 1946* / 34-52710.
- شاه بعدها نوشت: «قوام حتی من خواست افسران خانی را که اعراج کرده بود، وارد ارتش، کند... قوام زانو زد و استدعا کرد که این تقاضا را بپذیرم اما من پاسخ دادم که نخست باید دستم را قطع کنند». (نگاه کنید به: محمدرضا شاه پهلوی مأموریت برای وطن، لندن، ۱۹۶۱، ص ۱۱۷). سفارت آمریکا گزارش داد که قوام «به طور بسیار محرمانه» به کاردار سفارت آمریکا گفته است «که یا تریز چندین مشکلی ندارد بلکه مشکل او یا شاه است». (نگاه کنید به: U. S. Chargé d'Affaires to the State Department, 6-8 May 1946. *Foreign Relations of the United States*, 1946, VII, 449-54
29. British Military Attaché to Foreign Office, 18 September & 9 October 1946. *F. O. 371 / Persia* / 34-52711.
۳۰. «چراکایه انقلابی سقوط کرده». خواندنیها، ۳۰ مهر ۱۳۲۵.
- British Military Attaché to the Foreign Office, 9 October 1946. *F. O. 371 / Persia 1946* / 34-52711.
31. British Consul in Shiraz, "Conversation with the Military Commander" *F. O. 371 / Persia 1946* / 34-52737.
32. British Ambassador to the Foreign Office, 29 March 1946. *F. O. 371 / Persia 1946* / 34-52670; British Foreign Office, "Memorandum on Persia", 13-16. April 1946. *F. O. 371 / Persia 1946* / 34-52673; British Military Attaché to the Foreign Office, 22 May 1946. *F. O. 371 / Persia 1946* / 34-52710; British Ambassador to the Foreign Office, 13 June 1946. *F. O. 371 / Persia 1946* / 34-52710.

- 34-52678; British Cabinet, 4 July 1946, *F. O. 371 / Persia 1946* : 34-52706.
33. British Military Attaché to the Foreign Office, 16 October 1946, *F. O. 371 - Persia 1946* / 34-52711; U. S. Ambassador to the State Department, *Foreign Relations of United State* (1946). VIII, 496, 522-29, 541-44.
۳۴. دچه کسی قدرت دارد؟، جبهه، ۳۰ آبان ۱۳۲۵.
۳۵. دنکائی از خاطرات قوام، خواندنیها، ۲۳ مهر ۱۳۳۴.
۳۶. دنکائی درباره اتحادیه‌های کاریگری، خواندنیها، ۱۶ مهر ۱۳۳۳.
۳۷. اسکی به رغم کوشش برای جلب کارگران، همچنان دو دست مدیران و مهندسان ماند. برای مثال: در نخستین کنگره‌اش بیست و یک نفر از سی و شش نماینده حاضر، مهندس و فقط دو نفر کارگر بودند. نگاه کنید به: «نخستین کنگره اسکی»، کارگران ایران، ۱۵ آبان ۱۳۲۸.
۳۸. حزب توده «نامه سرگشاده به قوام»، رهبر، ۵ آذر ۱۳۲۵.
۳۹. دموکرات ایران، ۱۳ دی ۱۳۲۵.
40. British Consul in Tabriz "Three Monthly Report for January-June 1946". *F. O. 371 / Persia 1946* / 34-52679.
41. British Military Attaché to the Foreign Office, 27 November 1946, *F. O. 371 / Persia 1946* / 34-52711.
۴۲. بهرام، ۵ آذر ۱۳۲۵
43. British Military Attaché to the Foreign Office, 18 December 1946, *F. O. 371 / Persia 1946* / 34-52689;
- قوام، صورت جلسات مذاکرات مجلس، مجلس پانزدهم، ۲۲ آذر ۱۳۲۶.
۴۴. نرس، ۲۳-۲۷ دی ۱۳۲۵.
۴۵. م. مبارز (مستعار)، حزب دموکرات ایران را بشناسید (تهران، ۱۳۲۶).
۴۶. تهران در سال ۱۳۲۶ با ۸۰۰،۰۰۰ نفر جمعیت، ۲۳۰،۰۰۰ نفر رأی دهنده بالقول داشت. از این تعداد فقط ۷۰،۰۰۰ نفر رأی دادند. سردم، ۲ بهمن ۱۳۲۵.
۴۷. ا. متین دفتری، «خاطرات»، سالنامه دنیا، ۱۹ (۱۳۴۲)، ۳-۱۶.
۴۸. ع. فرامرزی، «خاطرات»، سالنامه دنیا، ۱۹ (۱۳۴۲)، ۳۰-۳۵.
۴۹. حزب دموکرات، قیام ایران، ۱۲ تیر ۱۳۲۶.
۵۰. دموکرات ایران، ۵ مرداد ۱۳۲۶.
۵۱. ذوالفقاری، صورت جلسات مذاکرات مجلس، مجلس پانزدهم، ۱۸ شهریور ۱۳۲۶.
۵۲. دموکرات ایران، ۸ دی ۱۳۲۵ و ۱۹ فروردین ۱۳۲۶. ۱. ۱۳۲۶. بختیاری، صورت جلسات مذاکرات مجلس، مجلس پانزدهم، ۱۰ آذر ۱۳۲۶.
۵۳. ا. متین دفتری، صورت جلسات مذاکرات مجلس، مجلس پانزدهم، ۳۱ شهریور ۱۳۲۶.
۵۴. خواندنیها، ۸ تیر و ۱۶ تیر ۱۳۲۶.
۵۵. ا. رضوی، صورت جلسات مذاکرات مجلس، مجلس پانزدهم، ۲۰ آذر ۱۳۲۶. س. حکمت «نقش من در مجلس»، سالنامه دنیا، ۲۱ (۱۳۴۴)، ص ۲۵۰-۲۵۴.
۵۶. م. آشتیانی زاده، صورت جلسات مذاکرات مجلس، مجلس پانزدهم، ۲۸ دی ۱۳۲۶.
۵۷. قدرت فزاینده شاه در خواندنیها، نمایی هفتگی مطبوعات کشور نمایان است. عکس او در سالهای ۱۳۲۱-۱۳۲۲ فقط یکبار؛ در ۱۳۲۲-۱۳۲۳ یاز یکبار؛ در ۱۳۲۳-۱۳۲۴ دوبار؛ در ۱۳۲۴-۱۳۲۵ دوازدهبار؛ و در ۱۳۲۶-۱۳۲۷ هجدهبار که هفده مورد آن در لباس نظامی بود، در این مجله چاپ شد.
۵۸. رضوی، صورت جلسات مذاکرات مجلس، مجلس شانزدهم، ۹ اسفند ۱۳۲۷؛ رزم آرا، «سخنی با ملت»، اطلاعات، ۷ مهر ۱۳۲۷.

۵۹. غیرنظامیان را تبعید کردن به دلیل آن که اعضای خانواده منطقی را عامل قتل مسعود قلسداند کرده بود؛ فوراً از ایران اخراج شد.
۶۰. م. فاتح، پنجاه سال نفت ایران (تهران، ۱۳۳۵)، ص ۳۸۷.
۶۱. ف. کشاورز، دولت هژیره، رزم ماهانه، ۱ (تیر ۱۳۲۷)، ۱۶-۱۹.
۶۲. سید ضیاء در مصاحبه‌ای مضمون‌گانی گفت که اگر نخست‌وزیر می‌شد، قرارداد تسلیحاتی را لغو می‌کرد؛ زیرا امکان به ماشین‌آلات کشاورزی و تسهیلات پزشکی نیازمند است، نه به توپ و تانک. او افزود که محدودیت‌های اعمال شده بر حزب توده را از میان برمی‌داشت؛ زیرا معتقد به وقایع همه احزاب سیاسی است. خواندنیها، ۸ اسفند ۱۳۲۶، رابین شرفی سفارت انگلیس دو ساعت با سیدضیاء گفتگو کرد تا او را قانع کند که با حزب توده متحد نشود.
- British Ambassador to the Foreign Office, 10 November 1948, F. O. 371 / Persia 1948 / 34-68709.
۶۳. در مورد بحوار مشروطیت سال ۱۳۲۷ نگاه کنید به: «شاه و مشروطیت»، زندگي، ۱۷ آبان ۱۳۲۷؛ م. لندن، حکومت ساعده، رزم ماهانه، ۱ (آذر ۱۳۲۷)، ص ۷۳-۸۰ و حزب دموکرات، آیا شاه می‌تواند در امور مملکت مداخله کند؟ (تهران، ۱۳۲۷).
64. State Department to the U. S. Embassy in Tehran, 1 February 1946, Foreign Relations of United States (Washington, D. C., 1949), 6. 476.
- سفارت انگلیس همچون سفارت امریکا مخالف هرگونه دسیسه‌گری در مشروطه ایران بودند؛ زیرا به شاه اعتماد کامل نداشتند و نیز خواستار نوعی نمایندگی پارلمانی بودند. همان‌طور که وزارت خارجه انگلیس اشاره کرد، «مجلس هر چند گرفتار مسائل داخلی است. شکلی اصیل از احساسات ملی است و در مواردی چون توافقت ایران و شوروی نقض بسیار ارزشمندی ایفا می‌کند. اگر در شرف انحلال قرار گیرد، کارایی اش قطعاً خواهد دید. شاه حتی ممکن است روزی به انحلال آن و بر سرکار آوردن مجلسی موافق خواسته‌های روسها وادار شود».
- 9 March 1948, F. O. 371 / Persia 1948 / 34-68711.
۶۵. در همان زمان شایع شد که چند تن از رهبران توده‌ای، بخصوص در شاخه نظامی حزب، بدون اطلاع یاران‌شان نقشه سوء قصد را طرح کرده‌اند. یک رهبر توده‌ای که در سال ۱۳۳۶ از حزب کناره گرفت، این نظریه را تأیید می‌کند: ف. کشاورز، من منتم می‌کنم (تهران، ۱۳۵۸)، ص ۱۰۴-۱۰۵. اما سخن او به دو دلیل عمده جای تردید دارد. نخست آن که هیچیک از رهبران توده‌ای احتیاط‌های لازم را برای گریز از بازداشت‌های آتی انجام ندادند. دیگر این که نه شهربانی و نه رهبران خاطبی توده‌ای مدرک چشمگیری ارائه ندادند که دال بر ارتباط ضارب مورد نظریا حزب توده باشد.
۶۶. م. ساعده، برنامه دولت، صورت جلسات مذاکرات مجلس، مجلس پانزدهم، ۹ اسفند ۱۳۲۷.
۶۷. غ. صاحب‌بیوتی، صورت جلسات مذاکرات مجلس، مجلس پانزدهم، ۲۰ تیر ۱۳۲۸.
68. The New York Times, 14 February, 1950.
69. American Chargé d'Affaires to the State Department, 14 February 1949; Assistant to the Secretary of Defense, 'Memorandum on Military Assistance to Iran (1949)'; American Ambassador to the State Department, 18 November 1949, Foreign Relations of United States (1949), 479-80, 583; American Ambassador to the State Department, 3 September 1948. Foreign Relations of United State (Washington, D. C., 1948) V. 176-77.
۷۰. جبهه ملی، «اطلاعیه عمومی»، شماره ۲، آبان ۱۳۲۸.
۷۱. ا. ملکی، تاریخچه جبهه ملی (تهران، ۱۳۳۳)، ص ۴۰۱.
۷۲. جبهه ملی، «برنامه و اساسنامه جبهه ملی»، باختر امروز، ۱ تیر ۱۳۲۹.
۷۳. ا. فخاری، «زندگی دکتر مصدق»، خواندنیها، ۱ اردیبهشت ۱۳۲۷.
۷۴. حزب ایران، «شرایط الحاق»، جبهه، ۲۳ فروردین ۱۳۲۵.
۷۵. «ملت باید حکومت کند، شاه باید سلطنت کند»، جبهه آزادی، ۱۹ اسفند ۱۳۳۲؛ «سیاست خارجی»، جبهه آزادی، ۴ اسفند ۱۳۳۱؛ «سوسیالیسم و حزب ایران»، جبهه آزادی، ۷-۱۸ اسفند ۱۳۳۱.
۷۶. حزب زحمتکشان، «برنامه حزب ما»، شماره ۲۶ اردیبهشت ۱۳۳۰.

۷۷. حزب زحمتکشان، تشکیل حزب زحمتکشان ایران (تهران، ۱۳۴۰).
۷۸. خ. ملکی، «نیروی سوم چیست؟»، نیروی سوم، ۳۱ مرداد = ۷ مهر ۱۳۳۱.
۷۹. خ. ملکی، «مذهب و کمونیسم»، نیروی سوم، آبان ۱۳۳۱.
۸۰. «کسروی، هژیر و رزم آرا چگونه کشته شدند»، خواندن‌ها، ۱ مهر = ۱۰ آبان ۱۳۳۴.
81. Special Correspondent, "Revival of Iran's Fedayan Islam", *Jerusalem Post*, 18 March 1965.
۸۲. مثلاً در بین هشت تن عضو فدائیان اسلام که در سال ۱۳۳۴ به جرم ارتکاب به قتل در سال ۱۳۲۹ محاکمه شدند، متوسط سن رهبران فقط بیست و شش سال بود. گروه از سه قلبه، دو شاگرد مغازه، یک نجار، یک خیاط و یک پیراهن‌دوز تشکیل می‌شدند نگاه کنید به: اطلاعات (۵-۲۶ دی، ۱۳۳۴). همین‌طور در بین بیست و نه نفر مبارزان فدائیان اسلام که در سال ۱۳۳۱ زندانی شدند، متوسط سن بیست و پنج سال بود. از چهارده نفر شاغل در این گروه، چهار نفر دستفروش، دو نفر پیراهن‌دوز، یک نفر واعظ، یک نفر محصل، یک نفر تعمیرکار دوچرخه، یک نفر بافنده، یک نفر بنا، یک نفر گراووساز، یک نفر نجار و یک نفر لیسنر بود. نگاه کنید به: اطلاعات: ۲۶ تیر ۱۳۳۱.
۸۳. فدائیان اسلام، اعلامیه فدائیان اسلام (تهران ۱۳۲۹) ص ۱-۹۶.
۸۴. صالح که در کابینه ائتلافی قوام در سال ۱۳۲۵ وزیر دادگستری بود، پس از تحصن دو دربار به جبهه ملی پیوست بود.
85. R. Cortam, *Nationalism in Iran* (Pittsburgh, 1964), p. 261.
۸۶. ر. شحیحی، نمایندگان مجلس شورای ملی (تهران، ۱۳۴۴)، ص ۱۷۶.
۸۷. بقایی، صورت جلسات مذاکرات مجلس، مجلس شانزدهم، ۱۱ تیر ۱۳۲۹.
۸۸. مصدق، صورت جلسات مذاکرات مجلس، مجلس شانزدهم، ۳۰ خرداد ۱۳۲۹.
۸۹. همان، ۲ خرداد ۱۳۲۹.
۹۰. حائری زاده، صورت جلسات مذاکرات مجلس، مجلس شانزدهم، ۹ شهریور ۱۳۳۰ و ۳ مهر ۱۳۲۹.
۹۱. مکی، صورت جلسه مذاکرات مجلس، مجلس شانزدهم، ۳۰ خرداد ۱۳۲۹ و ۵ مهر ۱۳۳۰.
۹۲. کاشانی، نامه به مجلس، صورت جلسات مذاکرات مجلس، مجلس شانزدهم، ۲۸ خرداد ۱۳۲۹.
93. *New York Times*, 28 June 1950.
۹۴. حمایتی که رزم آرا دنبالش بود، اطلاعات هفتگی، ۸ اسفند ۱۳۳۰ = ۱۴ فروردین ۱۳۳۱، شاهد ۵ دی ۱۳۲۹.
۹۵. در مورد مباحثات مربوط به لایحه تقسیم اراضی دولتی، نگاه کنید به: صورت جلسات مذاکرات مجلس، مجلس شانزدهم، ۱۶ اسفند ۱۳۲۸، ۱ تیر ۱۳۲۹، ۲۹ اسفند ۱۳۲۹، نقل قولها از م. شوشتری، همان، ۱۶ اسفند ۱۳۲۸. نظریزاده کرمانی، همان، ۲۰ فروردین ۱۳۲۹، ب. کهکشد، همان، ۲۹ اسفند ۱۳۲۹، است.
۹۶. در مورد مباحثات مربوط به لایحه انجمنهای ایالتی. نگاه کنید به: صورت جلسات مذاکرات مجلس، مجلس شانزدهم، ۱۵ تیر = ۱۹ مرداد ۱۳۲۹. نقل قولها از بقایی، همان، ۱۵ تیر ۱۳۲۹، شایگان، همان، ۲۱ تیر ۱۳۲۹، مکی، همان، ۸ مرداد ۱۳۲۹، کاشانی، همان، ۸ مرداد ۱۳۲۹، مصدق، همان، ۱۹ مرداد ۱۳۲۹، است.
۹۷. ع. مجتهدی، صورت جلسات مذاکرات مجلس، مجلس شانزدهم، ۲۱ خرداد ۱۳۳۰.
۹۸. جبهه ملی، اعلامیه به ملت، صورت جلسات مذاکرات مجلس، مجلس شانزدهم، ۶ تیر ۱۳۲۹، مکی، همان، ۶ فروردین ۱۳۳۰، صالح، همان، ۲۹ بهمن ۱۳۲۹، مصدق، سخن با ملت، شاهد، ۹ دی ۱۳۲۹، کاشانی، اعلامیه. شاهد، ۳۰ آذر ۱۳۲۹.
۹۹. پس از کودتای ۱۳۳۲، حکومت کوشش ناموفق کرد تا این قتل را به مصدق، کاشانی، مکی، بقایی، شایگان، تریمان و دیگر رهبران جبهه ملی مربوط سازد. نگاه کنید به: اطلاعات ۵ دی = ۲۲ بهمن ۱۳۳۴.
۱۰۰. The Time's, 14 April 1951، علا، صورت جلسات مذاکرات مجلس، مجلس شانزدهم، ۲۳ فروردین ۱۳۳۰، شفق، صورت جلسات مذاکرات مجلس، دوره اول سنه ۲۴ فروردین ۱۳۳۰، شاه، پیام به ملت، تهران، مصور، ۲۰ اردیبهشت ۱۳۳۰، ج. امامی، صورت جلسات مذاکرات مجلس، مجلس شانزدهم، ۲۱ اردیبهشت ۱۳۳۰.
- Special Correspondent, "Internal Issues behind the Persian oil Demands", *the Time's*, March 1951.

۱۰۲. ج. امنی، صورت جلسات مذاکرات مجلس، مجلس شانزدهم، ۱۲ آبان ۱۳۳۰.
۱۰۳. به نقل از قانچ، پنجاه سال نفت ایران، ص ۵۸۰.
۱۰۴. کسروی، هزیر و رزم آرا چگونه کشته شدند، خواندنیها، مهر - ۱۰ آبان ۱۳۳۴؛ کاشانی، پیام به ملت، باختر امروز، ۱۴ تیر ۱۳۳۰.
۱۰۵. نیش، صورت جلسات مذاکرات مجلس، مجلس شانزدهم، ۱۹ خرداد ۱۳۳۰.
۱۰۶. ملک مدنی، صورت جلسات مذاکرات مجلس، مجلس هفدهم، ۳ اسفند ۱۳۳۱ م. ریگی، همان ۲۱ دی ۱۳۳۰. دمانندی، همان، ۹ دی ۱۳۳۱.
۱۰۷. ج. وکیل پور، همان، ۳۰ بهمن ۱۳۳۱ ع. فرامرزی، همان، ۳۰ آذر ۱۳۳۱.
۱۰۸. نریمان، همان، ۲۹ مرداد ۱۳۳۱؛ زیرک زاد، همان، ۷ مرداد ۱۳۳۱ ج. خنخلالی، همان، ۱۴ دی ۱۳۳۱.
۱۰۹. ع. مدرس، صورت جلسات مذاکرات مجلس، مجلس هفدهم، ۵ آذر ۱۳۳۱.
۱۱۰. مصدق، استعفانامه عمومی، اطلاعات، ۲۶ تیر ۱۳۳۱.
۱۱۱. کاشانی، اعلامیه برای ملت، شاهد، ۲۸ تیر ۱۳۳۱.
۱۱۲. برای شرح مفصل قیام تیر، نگاه کنید به: ج. ارستجانی، یادداشت‌های سیاسی (تهران، ۱۳۳۵)؛ ص ۱-۱۸۰. «سی تیر، سالنامه دنیا ۹ (۱۳۳۲). ۱۷۶-۱۸۱ ع. شایگان، «قیام سی تیر» یفا، ۵ شهریور ۱۳۳۱، ۳-۲-۳۱۰؛ قدسی، کتاب خطرات من: دو، ۷۳۳-۷۳۶؛ اطلاعات، ۲۶ تیر - ۲ مرداد ۱۳۳۱؛ باختر امروز، ۲۶ تیر - ۲ مرداد ۱۳۳۱.
۱۱۳. تهران مصور، ۲۴ تیر ۱۳۳۲.
۱۱۴. به سوی آینده، ۱۲ اسفند ۱۳۳۱.
۱۱۵. ف. زاهدی، صورت جلسات مذاکرات مجلس، دوره اول سنه، ۲۳ مهر ۱۳۳۱.
۱۱۶. ستجایی، صورت جلسات مذاکرات مجلس، دوره اول سنه، ۱ آبان ۱۳۳۱.
۱۱۷. مصدق، سخن با ملت، باختر امروز، ۵ مرداد ۱۳۳۲.
- 118 *New York Times*, 4-14 August 1957.
۱۱۹. غنات آبادی، صورت جلسات مذاکرات مجلس، مجلس هفدهم، ۹ مرداد ۱۳۳۱.
۱۲۰. مکی، همان، ۱۲ بهمن ۱۳۳۱.
۱۲۱. اطلاعات، ۱۲ شهریور ۱۳۳۱؛ غنات آبادی، صورت جلسات مذاکرات مجلس، مجلس هفدهم، ۱۴ دی ۱۳۳۱.
۱۲۲. اطلاعات، ۱۹-۲۲ آبان ۱۳۳۱.
۱۲۳. غنات آبادی، صورت جلسات مذاکرات مجلس، مجلس هفدهم.
۱۲۴. نریمان، همان، ۹ دی ۱۳۳۱، غنات آبادی، همان، ۱۱ دی ۱۳۳۱.
۱۲۵. کاشانی، «بگ پیام»، تهران مصور، ۱۰ فروردین ۱۳۳۱.
۱۲۶. ب. جلالی، صورت جلسات مذاکرات مجلس، مجلس هفدهم، ۱۴ دی ۱۳۳۱.
۱۲۷. اطلاعات، ۷ مرداد ۱۳۳۲ و ۲۰ مهر ۱۳۳۱؛ درگیری بین مصدق و کاشانی، خواندنیها، ۲ اسفند ۱۳۳۶.
۱۲۸. غنات آبادی، صورت جلسات مذاکرات مجلس، مجلس هفدهم، ۱۳ آبان، ۲۹ دی ۱۳۳۱ و ۴ خرداد ۱۳۳۲.
۱۲۹. به نقل از آتش (مستعار)، قیام در راه سلطنت (تهران، ۱۳۳۳)، ص ۵-۵۶.
۱۳۰. حاتری زاد، صورت جلسات مذاکرات مجلس، مجلس هفدهم، ۲۹ اردیبهشت ۱۳۳۲؛ بقایی، همان، ۲۵ و ۲۹ دی ۱۳۳۱ م. بقایی، چه کسی منحرف شد؟ دکتر مصدق یا دکتر بقایی؟ (تهران، ۱۳۳۹)، ص ۱-۳۶۰.
۱۳۱. اطلاعات، ۲۰ مهر ۱۳۳۱.
۱۳۲. دولت حامی مصدق است. نیروی سوم، ۹ دی ۱۳۳۱؛ خ. ملکی، «روحانیت و سیاست»، نیروی سوم، ۷ آذر ۱۳۳۱؛ «برنامه حزب ما»، نیروی سوم، ۲۲ خرداد ۱۳۳۲.
۱۳۳. خ. مکی، «مذهب و مارکسیسم»، نیروی سوم، ۱ آبان ۱۳۳۱؛ «انقلاب فرهنگی»، جهان نو، ۲۷ مهر ۱۳۳۱.
۱۳۴. «مردم فریبی»، جبهه آزادی، ۲۱ فروردین ۱۳۳۲؛ «حوادث اخیر»، جبهه آزادی، ۴ اسفند ۱۳۳۱؛ «کنفرانس مطبوعاتی کاشانی»، جبهه آزادی، ۱ تیر ۱۳۳۲.

۱۳۵. حوادث سزای قیام، اطلاعات هفتگی، ۱۳ شهریور ۱۳۳۲.

۱۳۶. این روایت از کودتای ۱۳۳۲ از مصاحبه‌های یک عامل سابق سیا که در رویدادها شرکت داشت، و از منابع منتشر شده زیرگرد هم آمده است:

Cottam, *Nationalism in Iran*, pp. 227-29; G. de Villiers, *The Imperial Shah* (Boston, 1977), pp. 177-206; and K. Roosevelt, *Counter coup: The Struggle for The Control of Iran* (New York, 1979).

۱۳۷. ا. د'ورپناه، کودتای ۱۳۳۲، اطلاعات، ۲۸ مرداد ۱۳۵۸.

138. Cottam, *Nationalism in Iran*, p. 226; S. Margold, "The Streets of Tehran", *Reporter*, III November 1953; *Time*, 31 August 1953.

۱۳۹. قیام بیست و هشتم مرداد، اطلاعات هفتگی، ۶ شهریور ۱۳۳۲. به گفته یک افسر هوادار مصدق، ۱۶۶ سرباز و نظامی‌کننده در کردتاکشته شدند نگاه کنید به: س. فناورکی، کودتای ۱۳۳۲، اطلاعات، ۲۹ مرداد ۱۳۵۸.

فصل ۶: حزب توده

۱. اسکندری، درباره زندگیم، ایران ما، ۱۴ مرداد ۱۳۲۵.
۲. ملیحان اسکندری پس از سال ۱۳۰۵ شاغل اداری‌اش را از دست داده بود و چون برخلاف اکثر شرافه فاجز درآمد شخصی نداشت، مجبور بود از راه خرده فروشی امرز معاش کند.
۳. حزب توده، برنامه موقت حزب سیاست، ۲ اسفند ۱۳۲۰. برای بحث درباره این برنامه، نگاه کنید به: ع. کامبخش، تأملی در تاریخ حزب توده، دنیا، ۷ (بهار ۱۳۴۵)، ۴۸-۴۸؛ ع. کامبخش، تشکیل حزب توده، دنیا، ۷ (پاییز ۱۳۴۵)، ۲۴-۲۴؛ ع. اسکندری، تاریخ مشروطیت ایران (تهران، ۱۳۲۲) یک، ۱۳-۱۵.
۴. اسکندری، چند نکته درباره تشکیل حزب توده، دنیا، ۱ (شهریور ۱۳۵۳) ۲-۷؛ اسکندری، نخستین سال مبارزه حزب توده، دنیا، ۱ (آذر ۱۳۵۳)، ۱۳-۱۸.
۵. اسکندری، نخستین سال مبارزه حزب توده، ص ۱۳-۱۸؛ س. اسکندری، خطاب به نخستین کنفرانس تهران، رهبر، ۱۰ بهمن ۱۳۳۲.
۶. ب. طوی، پنجاه و سه نفر (تهران، ۱۳۲۳)، ص ۱۸۹.
۷. متخصصان غربی به سهولت رهبران حزب توده را اعتراضات خط اول، کمونیست‌های قدیمی فرض کردند و به این نتیجه نادرست رسیدند که حزب توده چیزی جز بخش علنی حزب کمونیست مخفی قدیم نبود. مثلاً ج. لیخوفسکی مدعی است که حزب توده در واقع توسط پیشه‌وری رهبری می‌شد و پیشه‌وری کسی غیر از سلطان‌زاده، کمونیست سابقه‌دار نبود. نگاه کنید به:

G. Lenczowski, *Russia and the West in Iran, 1918-48* (Ithaca, 1949), pp. 223-25

همین طور، سازمان سیا در سال ۱۳۳۳ گمان برد که حزب توده را کمانران: کمونیست قدیمی، اداره می‌کند. نگاه کنید به:

C. S. Embassy to the State Department, "Anti-Tudeh Campaign," *The Declassified Documents Retrospective Collection*, Microfiche: 1952-54 (75), 309 A.

این متخصصان نه تنها اختلافات وسیع بین بینانگاران حزب توده و کمونیست‌های قدیم را نادیده می‌گیرند، بلکه این نکته را نیز فراموش می‌کنند که انقلابیونی چون سلطان‌زاده و کامران در دوران تصفیه‌های استالینی در دهه ۱۹۳۰ (۱۳۱۰: حذقی، شند).

۸. حزب توده، گزارش کار نخستین کنفرانس محذماتر تهران، رهبر، ۱۰-۲۱ بهمن ۱۳۳۱.

۹. ر. رادمنش، خطاب به نخستین کنفرانس تهران، رهبر، ۱۰ بهمن ۱۳۳۱.

۱۰. حزب توده، برنامه حزب، رهبر، ۲۳ بهمن ۱۳۳۱.

۱۱. حزب توده و هواداری در سیاست خارجی، رهبر، ۲۷ اردیبهشت ۱۳۳۳.

۱۲. ح. مرزوی، نظام را چگونه تغییر دهیم: با انقلاب یا پارتیزان؟، مرداد ۳۰ آذر ۱۳۳۲.

۱۳. حزب توده، «سازمانده حزب»، ۲۳ بهمن ۱۳۲۲.
۱۴. اوتسیان، اصول تشکیلاتی حزب (تهران، ۱۳۲۳).
۱۵. شرح حال اشخاص از مصاحبه‌ها و خاطراتی که از ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲ چاپ شده و یادبردهای منتشر شده از ۱۳۳۲ تا ۱۳۵۵ گرفته شده است.
16. British Chargé d'Affaires to the Foreign Office, "Memorandum on the Tudeh Congress", *F. O. 371 / Persia 1944 / 34-40187*.
17. Ibid.
۱۸. اگرچه بازده نواز رهبران اولیه از طبقات متوسط و پایین بودند، مخالفان حزب چهار نفر دیگر را در نظر می‌گرفتند تا عنوان کنند که «اعضای ناراضی طبقه اصناف» حزب را تشکیل داده‌اند. مثلاً سردبیر اطلاعات اصغر داشت که حزب توده اسمی بی‌مستامت؛ زیرا مرانش شاهزادگان قاجار هستند. نگاه کنید به: ع. سعودی، «زننگینی خطر»، اطلاعات ۹ مرداد ۱۳۲۳. ارستجانی، مشاور قوام مدعی بود که «شراف زمیندار قدیم» حزب توده، روشنفکران و دیپلمات جوان، ایران را آنگرام می‌کنند. نگاه کنید به: دکتر داریا، «کمونیسم ایرانی»، ایران ما، ۱۳ تیر ۱۳۲۳ همین‌طور، حزب دموکرات قوام استدلال می‌کرد که حزب توده نمی‌تواند نماینده کارگران، زحمتکشان و روشنفکران باشد. زیرا زمینداران ثروتمند، آن را تشکیل می‌دهند و رهبری می‌کنند. نگاه کنید به: ع. محمودی، ایران دموکرات تهران، ۱۳۲۴، ص ۷۶.
۱۹. طوفان در آذربایجان و اطلاعات ماهانه، ۴ آبان ۱۳۳۰، ص ۷-۱۰، ع. جودت، تاریخ فرقه دموکرات تهران، ۱۳۴۸، ص ۱۱۱-۱۴۵.
۲۰. برای شرح این حادثه، نگاه کنید به: ع. ارستجانی، صورت جلسات مذاکرات مجلس، مجلس پانزدهم، ۲۵ شهریور ۱۳۲۶.
۲۱. «تاریخچه حزب عدالت و آزیری»، ۲۷ مرداد - ۱۱ آبان ۱۳۲۲، ج. پیش‌واری، «حزب اصیل چیست؟»، آذری، ۲۳ - ۳۱ خرداد ۱۳۲۴.
۲۲. «درباره کتاب پنجاه و سه نفر»، آذری، ۳۰ مهر - ۷ آبان ۱۳۲۳.
۲۳. «آیین یادداشت‌های زندان (تهران، ۱۳۲۲)»، ص ۱-۸.
24. British Minister to the Foreign Office, "Memorandum on Parties Active in the General Elections", *F. O. 371 Persia 1943 / 34-35074*.
۲۵. و. رادمنش، «گزارش نتایج انتخابات»، رهبر، ۱۳ مرداد ۱۳۲۳.
26. British Minister to the Foreign Office, 17 March 1943, *F. O. 371 Persia 1943 / 34-35109*;
British Military Attaché to the Foreign Office, 22 April 1943, *F. O. 371 Persia 1943 / 34-35109*.
۲۷. مردم، ۳۰ مهر ۱۳۲۲.
28. British Consul in Mashad, 7 May-23 June 1943, *F. O. 371 / Persia 1943 / 34-35061*; British Consul in Tabriz, 5 June-13 July 1944, *F. O. 371 / Persia 1944 / 34-40178*; British Consul in Isfahan, 7 April-13 July 1944, *F. O. 371 / Persia 1944 / 34-46163*; British Ambassador to the Foreign Office, 18 July 1944, *F. O. 371 / Persia 1944 / 34-20187*.
۲۹. حزب توده، «گزارش نخستین کنگره حزب»، رهبر، ۱۱ مرداد - ۱۶ شهریور ۱۳۲۳.
۳۰. ع. کامبخش، «حزب توده در مبارزه برای ایجاد جبهه متحد دموکراتیک»، دنیا، ۵ (پاییز ۱۳۴۳)، ص ۶-۱۹.
31. British Chargé d'Affaires to the Foreign Office, "Memorandum on the Tudeh Congress", *F. O. 371 Persia 1944 / 34-40187*.
۳۲. حزب توده، «برنامه حزب»، رهبر، ۱۴-۱۶ شهریور ۱۳۲۳.
۳۳. «فاسمی: حزب توده ایران چه می‌گوید و چه می‌خواهد؟» (تهران، ۱۳۲۳)، ص ۲-۵.
۳۴. رهبر، ۱۸ دی ۱۳۲۳.

35. American Ambassador to the State Department, 27 October 1944. *Foreign Relations of United States* (Washington, D. C., 1944), V, 461; *New York Times*, 17 March 1945;
توفیق: ۱۶ مرداد ۱۳۲۴؛ فرمان: ۱۴ اردیبهشت ۱۳۲۵.
36. *New York Times*, 15 June, 1946, 17 March 1945; British Ambassador to the Foreign Office, 13 June 1946, *F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52664*;
American Ambassador to the State Department, 31 May 1946. *Foreign Relations of United States* (Washington, D. C., 1946), VII, 490.
37. احزاب توده و ایران، دینیه الحاق، جبهه ۹، تیر ۱۳۲۵.
38. م. پور سرنیپ، ازنده‌یاد حزب توده، جبهه ۱۰ مهر ۱۳۲۵.
39. رهبر: ۱۴ مهر ۱۳۲۵.
40. British Ambassador to the Foreign Office, 25 June 1946, *F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52675*.
41. British Consul in Shiraz, "Two-Weekly Reports for 1945." *F. O. 371 / Persia 1945 / 34-45457*.
42. British Consul in Kerman, *15 August and 15 February 1945, *F. O. 371 / Persia 1945 / 34-45455*.
43. J. H. Jones, "My Visit to the Persian Oilfields," *Journal of the Royal Central Asian Society*, 34 (January 1947), 56-68.
44. British Foreign Office, "Report of the Parliamentary Delegation to Persia", *F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52718*; British Cabinet, Notes on the Report of the Parliamentary Delegation to Persia, *F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52616*.
45. U. S. Congress, Committee on Foreign Affairs, *The Strategy and Tactics of World Communism* (Washington, D. C., 1949), pp. 7-9; British Labour Attaché to the Foreign Office, "The Tudeh Party and Iranian Trade Unions," *F. O. 371 / Persia 1947 / 34-61993*; U. S. Congress, *The Strategy and Tactics of World Communism*, pp. 7-9; British Ambassador to the Foreign Office, 8 October 1946, *F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52684*.
46. U. S. Congress, *The Strategy and Tactics of World Communism*, p. 7.
47. British Military Attaché to the Foreign Office, 25 January 1946, *F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52710*.
48. British Ambassador to the Foreign Office, 24 December 1946, *F.O.371/Persia 1946/34-52686*.
یک دهه بعد، حکومت ایران در تلاش خود برای یافتن ارتباط مستقیم بین حزب توده و اتحاد شوروی ناکام ماند. بهرامی در سال ۱۳۳۶ هنگام ابراز ندامت و ارائه مدارک به شهرمانی، اقرار کرد که در عرض پانزده سال عضویت در کمیته مرکزی و وظیفه‌هایی که دیرکل بود، چنین ارتباطی مشاهده نکرده است. مسئله رابطه بین حزب توده و اتحاد شوروی همچنان مبهم و خاموش است. هر حدسی در این خصوص همیشه متأثر از عقاید سیاسی شخص است. حتی اعضای کمیته مرکزی، اعضای عادی به کنار، در این خصوص اطلاع درستی ندارند. در سالهایی که در کنار رهبری قرار داشتم، اغلب علی‌اوف دبیر سفارت شوروی را هم در مهمانیها و هم خارج از مناسبات عمومی ملاقات می‌کردم اما گفتگوهای من همیشه به مسائل کلی و عمومی مثل اوضاع جهان، سیاستهای اتحاد شوروی و بعضی اوقات مسائل نزدیک که با آن برخورد کرده بودیم، محدود می‌شد. هرگز درباره سازمان حزب توده صحبتی نکردیم. فرماندار نظامی تهران، میر کموتیم در ایران (تهران، ۱۳۳۶)، ص ۲۱۵-۲۱۶.
49. British Ambassador to the Foreign Office, "Memorandum on the Present Situation in Persia" *India Office / LP & S. 12-3491A*.
50. British Military Attaché to the Foreign Office, 1 January 1944, *India Office / LP & S / 12-3505*.

51. Ibid.

۵۲. یک دموکرات رده بالا برای جلب طرفداران بیشتر، اظهار داشت که دولت «یک میلیون هوادار» حزب توده را مسؤول اعمال «خائنانه» رهبران آنها نمی‌داند. نگاه کنید به:

British Ambassador to the Foreign Office, 29 December 1946, *F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52689*.

۵۳. ۱. قاسمی «ستایش روزیه»، توده، ۱ (فروردین ۱۳۴۵)، ۱-۳؛ کمیته اجرایی موقت، «بیانیه»، مردم، ۱۵ و ۲۰ دی ۱۳۲۵.

۵۴. «محافل مارکسیستی»، مردم، ۱۴ خرداد - ۲ شهریور ۱۳۲۶؛ «طیفه کارگر چه می‌خواهد؟» حزب توده چه می‌گوید؟ (تهران بی‌تا).

۵۵. «حقایق گفتمانی» (تهران، ۱۳۲۶).

۵۶. پ. مبارز (مستعار)، «آیا حزب توده ایران شکست خورد؟» (تهران، ۱۳۲۶).

۵۷. «ایریم» در سالهای بعد عضو کالج وادهام در دانشگاه آکسفورد شد.

۵۸. «آلاتور» (مستعار)، حزب توده ایران سر دوازه (تهران، ۱۳۲۶)، ص ۱-۱۴۵.

۵۹. «ایریم، چه باید کرد؟» (تهران، ۱۳۲۶)، ص ۱-۲۴.

۶۰. ۱. طبری، «تحلیل شرایطی که حزب توده در آن ظهور کرد، گسترش یافت و مبارزه کرد»، نامه مردم، ۱ (فروردین ۱۳۲۶)، ۱-۱۳.

۶۱. «تحلیلی از وضع حزب» (تهران، ۱۳۲۶)، ص ۱-۴۰؛ «بویزه» ص ۶-۱۰، ۱۲-۱۵؛ «راه حزب توده ایران» (تهران، ۱۳۲۵)، ص ۱-۳۵، «بویزه» ص ۷-۸، ۱۹-۱۰؛ قاسمی، «در لیه اشعاب»، نامه مردم، ۲ (دی ۱۳۲۶)، ۳-۸.

62. British Ambassador to the Foreign Office, 25 October 1944, *F. O. 371 / Persia 1944 / 34-40241*.

۶۳. خ. ملکی، «حزب توده چه می‌گوید و چه می‌کرد»، تهران، ۱۳۳۰.

64. British Labour Attaché to the Foreign Office, 31 March 1948, *F. O. 371 / Persia 1948 / 34-68705*.

۶۵. «تقدیمی بر وضع فعلی در حزب ما»، نامه مردم، ۱ (خرداد ۱۳۲۶)، ۲۳-۳۳؛ ۱. طبری، «حزب چیست؟» نامه مردم، ۱ (اردیبهشت ۱۳۲۶)، ۱-۱۰.

۶۶. ۱. طبری، «تزلزل شخصیت»، نامه مردم، ۱ (تیر ۱۳۲۶)، ۱-۳؛ ۱. طبری، «در باره بوخی انحرفات»، نامه مردم، ۲ (بهمن ۱۳۲۶)، ۱-۸؛ ۱. طبری، «مبارزه و شیوه تفکر»، نامه مردم، ۱ (دی ۱۳۲۵)، ص ۸۰-۸۶.

۶۷. مذاکرات کنگره دوم حزب مشر نشده است اما برای خلاصه‌ای از آن، نگاه کنید به: ۱. طبری، «تحلیل مذاکرات کنگره دوم حزب»، نامه مردم، ۲ (اردیبهشت ۱۳۲۷).

B. Alavi, *Kampfendes Iran* (Berlin, 1955), pp.101-104.

۶۸. م. یزدی، «شهادت در دادگاه نظامی»، اطلاعات، ۲۶-۳۱ اردیبهشت ۱۳۳۴.

۶۹. مردم، ۱۵ اردیبهشت ۱۳۲۷.

۷۰. از رهبران تبعیدی حزب توده فقط اوتسیان در کادر رهبری جدید غایب بود، او فعالیت‌هایش را به حزب کمونیست اوستان شوروی منتقل کرده بود.

۷۱. ۱. طبری، «درس‌هایی از تجارب گذشته»، نامه مردم، ۲ (تیر ۱۳۲۷)، ص ۵۰-۵۶؛ ۱. قاسمی، «آموزش کادرها»، نامه مردم، ۲ (خرداد ۱۳۲۷)، ۵۹-۷۱.

۷۲. «سید ضیاء»، اگر نخست‌وزیر بودم، «خواندنیها»، ۸ اسفند ۱۳۲۶.

۷۳. حزب توده، «پیشنهادهایی به نخست‌وزیر»، مردم، ۱۸ مرداد ۱۳۲۷.

74. Alavi, *Kampfendes Iran*, p. 84. فرماندار نظامی تهران، «سیر کمونیسم»، ص ۱۰۷-۱۰۸.

Le Monde, 18 October 1948; *New York Herald Tribune*, 24 May 1950; *Christian Science Monitor*, 7 June 1950.

75. British Ambassador to the Foreign Office, 31 March 1948, *F. O. 371 / Persia 1948 / 34-68705*.

۷۶. اطلاعات، ۱۲ اسفند ۱۳۲۷-۲ اردیبهشت ۱۳۲۸.

۷۷. م. مصدق، صورت جلسات مذاکرات مجلس، مجلس شازدهم، ۱۳ تیر ۱۳۲۹.

۷۸. به سوی آینده، ۱۰ مهر ۱۳۳۰.

79. *Time*, 14 May 1951.

فانچ، پنجاه سال نفت ایران، ص ۴۹۱.

۸۰. فانچ، پنجاه سال نفت ایران، ص ۶۰۸؛ ح. ارستجانی، یادداشت‌های سیاسی (تهران، ۱۳۳۵)، ص ۴.

New York Times, 23 July 1952; U. S. Embassy to the State Department, "The Tudeh Party

Today," *The Declassified Documents*, 308D.

۸۱. ظفر، ۲۴ اردیبهشت ۱۳۳۲؛ جوانان دموکرات، ۱۱ خرداد ۱۳۳۲.

New York Times, 23 July 1953;

فانچ، پنجاه سال نفت ایران، ص ۶۵۳.

۸۲. فرم‌تدار نظامی تهران، سیر کمونیسم، ص ۳۱۶.

F. Curtois, "The Tudeh Party", *Indo-Iranica*, 7 (June 1954), 14-23; *Time*, 13 July 1953.

۸۳. درباره جنبش یوزواری لیبرال، رزم، ۵ تیر ۱۳۲۹.

۸۴. طبقه حاکم ایران، به سوی آینده، ۸ آذر ۱۳۳۰؛ سیاست‌های دولت، به سوی آینده، ۶ آذر ۱۳۳۰؛ سیاست‌های ضد

ملی دکتر مصدق، به سوی آینده، ۳۱ تیر ۱۳۳۱؛ آیا بین مصدق و شاه ارتباطی هست؟ به سوی آینده، ۱۲ آذر ۱۳۳۰.

۸۵. فقط طبقه کارگر می‌تواند پیشگام انقلاب بر ضد امپریالیسم و قتل‌الیم باشد، رزم، ۱۱ اردیبهشت ۱۳۳۲.

۸۶. به سوی آینده، ۲۶ مهر ۱۳۳۰؛ اطلاعات هفتگی، ۳ خرداد ۱۳۳۰؛ آیا بین مصدق و شاه ارتباطی هست؟ به سوی

آینده، ۱۲ آذر ۱۳۳۰.

۸۷. به سوی آینده، ۱۶ مرداد ۱۳۳۰؛ حزب زحمتکشان امریکاه، همان، ۲۲ مهر ۱۳۳۱؛ باختر امروز، ۲۵ تیر ۱۳۳۰.

۸۸. ل. هراز. «حزب توده و جوانان ایران»، دنیا، ۳ (مرداد ۱۳۵۵)، ۸۹-۹۷؛ ع. کامبخش، نظری به جنبش کارگری و

کمونیستی در ایران (استکهلم، ۱۳۵۴)، دو: ۱۰۳-۱۰۴.

N. Kianouri, "The National Bourgeoisie", *World Marxist Review*, August 1959, pp. 61-65.

89. I. Iskandari, "What Do we Mean by the National Bourgeoisie?" *World Marxist Review*,

September 1959, pp. 10-15.

۹۰. حزب توده، درباره بیست و هشت مرداد (پی‌جاء، ۱۳۴۲)، ص ۱-۶۴.

۹۱. «توطئه حزب توده»، شاهد، ۱ مرداد ۱۳۳۱؛ خ. ملکی، «یادداشت ماه معلم و زندگانی فروردین- اردیبهشت ۱۳۳۲،

ص ۱۰۰-۱۰۵؛ اتحاد با حزب توده جبهه ملی را تضعیف خواهد کرد، نیروی سوم ۵ مرداد ۱۳۳۲.

۹۲. کامبخش، نظری به... دو، ۱۰۲.

۹۳. همان، ص ۱۰۱-۱۰۲؛ سروان قشارکی، «دکودنای ۱۳۳۱»، اطلاعات، ۲۹ مرداد ۱۳۵۸.

۹۴. درباره پایداری ملی، مردم، ۲۲ دی ۱۳۳۲.

95. U. S. Embassy to the State Department, "Anti-Tudeh Campaign", *The Declassified Documents*,

309A.

فصل ۷: پایگاه طبقاتی حزب توده

۱. ر. روستا، «خطاب به کنفرانس»، رهبر، ۳۰ مرداد، ۱۳۲۴.

۲. حکومت ایران، اقدامات غیرقانونی (تهران، ۱۳۲۶)، ص ۶۲-۶۳.

۳. برگرفته از: فاد و اطلاعات، بهمن ۱۳۲۷ - اردیبهشت ۱۳۲۹.

۴. فهرست اسامی برگرفته از: به سوی آینده، ۲۲ مهر ۱۳۳۰؛ ۱۲ اسفند ۱۳۳۰؛ ۱۷ مهر ۱۳۳۰؛ ۱ اردیبهشت ۱۳۳۱.

۵. مردم، ۸ و ۹ اردیبهشت ۱۳۲۲.

۶. سندبکای مهندسین و تکنیسینها، مصوبات نخستین کنگره سندبکاه جبهه، ۱۱ تیر ۱۳۲۵.

7. British Ambassador to the Foreign Office, 7 February 1946, F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52664.

۸. ع. کامبخش، نظری به جنبش کارگری و کمونیسم در ایران (استکهلم، ۱۳۵۴)، ۱-۱۱۹.
۹. ! طبری، دهشت سال مبارزه، رزم ماهانه، ۱ (شهریور ۱۳۲۷)، ۵-۲. سفارت انگلیس در اوایل سال ۱۳۲۷ گزارشی داد که نفوذ حزب توده در میان دانشجویان روز بروز بیشتر می‌شود.
- British Ambassador to the Foreign Office, 8 December 1948, F. O. 371 / Persia 1948 : 34-68709.
۱۰. م. بازرگان، دفاعیات در دادگاه، (بی‌جا، ۱۳۴۴)، ص ۴۰.
۱۱. ! فعالیت‌های حزب توده در دانشگاه تهران، تهران مصور، ۱۱ مرداد ۱۳۳۰.
۱۲. ج. امامی، صورت جلسات مذاکرات مجلس، مجلس شانزدهم، ۹ آبان ۱۳۳۰؛ خ. ملکی، یادداشت ماه، علم و زندگی، فروردین - خرداد ۱۳۳۲، ص ۱۰۰-۱۰۵.
13. *The Times*, 24 October 1947; J. La Hervé, L'Iran, "L'Observateur", 5 June 1952.
۱۴. ! خطر کمونیسم زنان و تهدید می‌کنند، تهران مصور، ۶ فروردین ۱۳۳۱.
۱۵. ! قاسمی، آموزش کادرها، نامه مردم، ۲ (تیر ۱۳۲۷)، ص ۶۹؛ از ۲۴۱۹ نفر که توبه کردند و شغلشان را ذکر کردند، فقط ۸۲ نفر زن بودند. بجز ۴۵ زن خانه‌دار، این تعداد شامل ۱۱ دانشجو، ۱۰ پرستار، ۵ کارمند، ۴ خیاط، ۲ معلم، ۳ دانش‌آموز، ۱ دکتر و ۱ نویسنده بود.
۱۶. جامعه زنان، برنامه جامعه ماه، رهبر، ۳۰ مهر ۱۳۳۲؛ برابری زنان، رهبر، ۱۰ مهر ۱۳۳۵؛ حزب توده، پیشنهادهایی برای قانون جدید انتخابات، صورت جلسات مذاکرات مجلس، مجلس چهاردهم، ۲۴ مرداد ۱۳۳۳.
17. S. Huntington, *The Soldier and the State* (Cambridge, 1959), p. 59.
۱۸. ستوان وطن‌دوست، «اطلاعاتی درباره فعالیت‌های حزب توده در ارتش»، اطلاعات، ۱-۱۱ خرداد ۱۳۳۵.
- این گروه‌های بحث، در سال ۱۳۳۴ کسروی، مارکس و انگلیس را مطالعه می‌کردند.
۱۹. کمیته مرکزی حزب توده، پاسخ به اتهامات کاذب، فرمان، ۱۵ مهر ۱۳۳۴.
۲۰. قاسمی، استاپش از روزبه، توده، ۱ (فروردین ۱۳۴۵)، ص ۲.
۲۱. ع. کامبخش، دنگانی درباره تاریخ ارتش ایران، دنیا، ۶ (تابستان ۱۳۴۴)، ۲۷-۴۷؛ قائم‌پناه، حزب توده و نیروهای مسلح، دنیا، ۱۵ (تیر ۱۳۵۵)، ۹۸-۱۰۲؛ کامبخش، دنیا، ۱۲ (پاییز ۱۳۵۰)، ص ۶.
۲۲. خ. روزبه، اطاعت کورکورانه (تهران، ۱۳۲۵) ص ۵۷-۵۸.
23. U. S. Embassy to the State Department, "Anti-Tudeh Campaign", *The Declassified Documents Retrospective Collection*, Microfiche 1952-54 (75). 309A;
- فرماندار نظامی تهران، کتاب سیاه (تهران، ۱۳۳۵). در میان کسانی که به حبس ابد محکوم شدند، ستوان جوانی به نام علیمحمد افغانی وجود داشت که شش سال بعد با انتشار رمانی اجتماعی در قواوه توستوی به نام شوهر آهو خانم محافل ادبی را تکان داد.
24. U. S. Embassy to the State Department, "Anti-Tudeh Campaign", *The Declassified Documents*, 309 A.
۲۵. یکی از آنان در سالهای ۱۳۳۱ و ۱۳۳۲ مسؤول حفظ جان شاه و برگزاری مراسم یازدهم تیر، معاون رئیس‌جمهور آمریکا، در سال ۱۳۳۲ بود.
26. D. Rustow, "The Politics of The Near last" in *The Politics of Developing Areas*, edited by G. Almond and J. Coleman (Princeton, 1960), p. 432.
۲۷. بانک ملی ایران، «شاخص هزینه زندگی» بولتن شماره ۱۴۲ (دی ۱۳۳۲)، ص ۱۹-۲۰.
۲۸. رزم، ۱۹ مرداد ۱۳۳۲؛ رهبر، فروردین - اردیبهشت ۱۳۳۶؛ به سوی آینده، ۶ اسفند ۱۳۳۱.
۲۹. م. طباطبایی، صورت جلسات مذاکرات مجلس، مجلس چهاردهم، ۲۰ شهریور ۱۳۳۳.
۳۰. ج. فریور، صورت جلسات مذاکرات مجلس، مجلس چهاردهم، ۲۰ شهریور ۱۳۳۳.
۳۱. ج. قدسی، کتاب خاطرات من یا تاریخ صد ساله (تهران، ۱۳۴۲)، دوه ۶۶۱-۶۶۲.
۳۲. ! اوانیان، فرهنگ لغت و اصطلاحات سیاسی و اجتماعی (تهران، ۱۳۳۵)؛ مقاله طبقاتی، رهبر، ۸ آبان ۱۳۳۵؛

۳۱. کمون پاریس، نامه مردم، ۱ (آبان ۱۳۲۵)؛ ۸۳-۹۳؛ انقلاب ۱۹۰۵ روسیه، نامه مردم، ۱ (اسفند ۱۳۲۵)، ۶۶-۷۷.
 ۳۲. ن. کیانوری، مبارزات طبقاتی (تهران، ۱۳۲۷).
۳۳. ا. قاسمی، قانون چیست؟ (تهران، ۱۳۲۶)؛ جامعه را بشناسید (تهران، ۱۳۲۵)؛ مزدک، نامه مردم، ۲ (شهریور ۱۳۲۶)؛ ۵۱-۶۶؛ درباره مجلس سنا، رزم ماهانه، ۱ (خرداد ۱۳۲۷)، ۷-۱۳؛ ۱۴؛ ژوئیه؛ روزی که عصر جدیدی برای بشریت به ارمغان آورده، نامه مردم، ۲ (تیر ۱۳۲۷)، ۷۵-۸۱.
۳۴. نامه مردم، ۱ (مهر ۱۳۲۵)، ۳۲-۳۹؛ (آبان ۱۳۲۵)، ۱۷-۲۴؛ (آذر ۱۳۲۵)، ۱-۵؛ ۲ (مهر ۱۳۲۶)، ۱-۲۱.
۳۵. نین و لنینسم (تهران، ۱۳۲۶)؛ کمونیسم (تهران، ۱۳۲۶)؛ انقلاب ۱۹۰۵ (تهران، ۱۳۲۵)؛ مالکیت در نظر ماتریالیسم دیالکتیک (تهران، ۱۳۲۷)؛ دولت در نظر ماتریالیسم دیالکتیک (تهران، ۱۳۲۷)؛ امپریالیسم و میلیناریسم در دوره حاضر (تهران، ۱۳۲۷).
۳۶. ا. اسحاق، درآمد و سطح زندگی در ایران، نامه مردم، ۱ (شهریور ۱۳۲۵)، ۳۰-۳۶؛ انصاری، زمینداری در ایران، نامه مردم، ۲ (اردیبهشت ۱۳۲۸)، ۹۱-۹۸؛ نوایی، هزته زندگی در ایران، رزم ماهانه، ۱ (مهر ۱۳۲۷)، ۳۱-۳۵؛ کاوه، ماتریالیسم و تاریخ فلسفه، نامه مردم، ۲ (بهمن ۱۳۲۶)، ۸-۲۰؛ م. بابک، صدمین سال مانیفست کمونیست، نامه مردم، ۲ (اسفند ۱۳۲۶)، ص ۶-۹.
38. British Consul in Mashad, 18 July and 3 November 1945, F. O. 371 / Persia 1945 / 34-40184; British Consul in Hamadan, Monthly Reports, F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52759; British Consul in Kermanshah, Monthly Reports, F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52698.
۳۹. ف. هویدا، چندکنش درباره اصلاحات ارضی، سخن، ۳ (اردیبهشت ۱۳۲۵)، ۱۴۹-۱۵۶؛ بی توجهی به آموزش، سخن، ۴ (فروردین ۱۳۲۲)، ۴۲۹-۴۳۲؛ ا. بیرشک، از آموزش چه می‌خواهیم؟ سخن، ۴ (شهریور ۱۳۳۲)، ۵۰۹-۵۱۵.
۴۰. هنر و اجتماع، سخن، ۲ (آبان ۱۳۲۶)، ۷۲۱-۷۲۹؛ پ. خانقاری، آنتونول فرانس، سخن، ۱ (تیر ۱۳۲۳)، ۵۵۷-۵۶۴.
۴۱. فهرستان انقلاب مشروطیت، به سوی آینده، ۱۴ تیر ۱۳۳۱، درباره نظر حزب توده به انقلاب مشروطیت؛ نگاه کنید به: ا. طبری، درباره انقلاب مشروطیت، نامه مردم، ۲ (مرداد ۱۳۲۷)، ۱-۸؛ م. بابک، درباره انقلاب مشروطیت، نامه مردم، ۲ (تیر ۱۳۲۷)، ۸۳-۸۶؛ ا. قاسمی، درباره انقلاب مشروطیت، رزم ماهانه، ۱ (مرداد ۱۳۲۷)، ۲۰-۳۹؛ ا. قاسمی، مراحل انقلاب ایران، رزم ماهانه، ۱ (آبان ۱۳۲۷)، ص ۵۵-۶۰.
۴۲. م. یزدی، شهادت در دانشگاه نظامی، اطلاعات، ۲۵ مرداد ۱۳۳۴.
43. General Hurley to President Roosevelt, 13 May 1943. *Foreign Relations of The United States* (Washington, D. C., 1943), IV, 363-70; Comment of the Foreign Office in London, 19 April 1943, F. O. 371 / Persia 1943 / 34-35070.
44. British Military Attaché to the Foreign Office, 22 April 1943, F. O. 371 / 1943 / 34-35109.
45. British Ambassador to the Foreign Office, 25 October 1944, F. O. 371 / Persia 1944 / 34-40241; ا. کسروی، سرنوشت ایران چه خواهند بود؟ (تهران ۱۳۲۶)، ص ۵۱.
۴۶. وزارت خارجه انگلیس به این نکته اشاره کرد که «شورویها برای جلب کارگران و تکنیسینهای شرکت نفت ایران و انگلیس باید پیش از حد بر مسکن، مدرسه و دستمزد تأکید ورزند».
- Comment on the Foreign Office in London, 4 April 1946, F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52672.
۴۷. م. مصدقی، صورت جلسات مذاکرات مجلس، مجلس چهاردهم، ۱۶ مهر ۱۳۲۳.
48. E. Edwards. "Persia Revisited", *International Affairs*, 23 (January 1947), 56.
49. M. Thornburg, "Private Papers, 1946-51" (unpublished papers in the Collection of the Harvard Advisory Group to Iran), p. 12.
۵۰. خ. روزبه، آخرین دفاع در دادگاه نظامی (بی‌جا، ۱۳۴۹)، ص ۴۰-۴۱.
۵۱. بیست و شش اتحادیه کارگری شامل کارگران خدماتی چون پیشخدمتها، کارگران سینما، رفنگران شهرداری، کارگران

کارگاهها از جمله خیابانها، نجارها، کفاشها، سنگتراشها و شاگرد نانواها، کارگران یقه سفید بخصوص کارمندان وزارت دادگستری، همچنین مزدبگیران بخش صنعت چون معدنکاران، کارگران راه آهن، مکانیکهای قصاب، کارگران نساجی، کارگران گنبدساز، کارگران سیلو، کارگران کبریت سازی، کارگران آبجوسازی، کارگران ساختمانی، کارگران سیمان بود.

۵۲. ز خامه، گفتار برای کنفرانس، رهبر، ۱۹ مرداد ۱۳۲۲.

۵۳. انجمن کارگران متحد، برنامه ماه، رهبر، ۱۱ اسفند ۱۳۲۱.

۵۴. رهبر، ۳۰ آبان ۱۳۲۲، ح. نووری، اسخترانی در نخستین کنگره حزب، رهبر، ۲۰ مرداد ۱۳۲۳، ع. کامبخش، تاریخ نخستین کنگره حزب، دنب، ۹ (بهار ۱۳۴۷)، ۲۵-۴۱.

55. British Consul in Bushire, 15 May 1943, F. O. 371 / Persia 1943 / 34-35087.

م. سلطانی، اسخترانی در نخستین کنفرانس شورای متحده کارگران، رهبر، ۱۰ مرداد ۱۳۲۲.

۵۶. م. عضبی، اسخترانی در نخستین کنفرانس شورای متحده کارگران، رهبر، ۱۰ مرداد ۱۳۲۵.

British Consul in Kerman, 30 December 1946, F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52749;

British Consul in Bandar Abbas, 30 June 1946, F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52699;

British Consul in Shiraz, 30 April 1944, F. O. 371 / Persia 1944 / 34-40162; British Consul in Zahidan, 30 June 1946, F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52756.

۵۷. اعتصابات سال ۱۳۲۳ شامل اعتصاب کارگران نساجی اصفهان، تهران، یزد، مشهد، جالوس، سمنان، بهشهر و اهواز؛ تنفجیهای شیراز و تهران؛ برتکازهای شیراز؛ کارگران پانداز در بندر شاهپور؛ کفاشان، نجاران، رفنگرها و نیز کارگران سیلو، تانویی و آبجوسازی در تهران؛ و کارگران شانزده مجتمع از مجله صنعتی تبریز بود.

۵۸. اعتصابات سال ۱۳۲۴ شامل اعتصاب کارگران نساجی یزد، مشهد، اهواز، جالوس و سمنان- رفنگران کومان؛ قالیافان مشهد؛ کارگران ماهر نفت در پالایشگاه آبادان؛ کارگران غیر ماهر تأسیسات شرکت نفت ایران و انگلیس در کرمناشاه و اعتصابات عمومی در تبریز، مشهد و کارخانههای تخریبی اصفهان بود.

۲۷۵۱۰۰ نفر شامل ۲۰۰۰۰ کارگر راه آهن، ۳۰۰۰ کارگر مهمات سازی، ۴۵۰۰۰ کارگر ساختمانی، ۸۰۰۰ معدنکار، ۴۵۰۰۰ کارگر نفت، ۲۲۰۰ کارگر نئون سازی، ۱۲۰۰۰ کارگر آبجوسازی و فراوری غذایی، ۴۰۰۰۰ کارگر نساجی، و ۲۰۰۰۰ قالیاف، ۲۰۰۰ چاپگر، ۶۰۰ نفر برفکار، ۴۰۰۰ راننده کامیون و تاکسی، ۳۰۰۰ گاریچی، ۲۰۰۰ شیشه گر، ۳۰۰۰ کارگر قند و شکر، ۳۵۰۰ کارگر سیلو، ۱۲۰۰ کارگر سیمان، ۲۳۰۰ کارگر شیمیایی، ۳۰۰۰ کارگر کشته رنگاه، ۳۰۰۰ کارمند وزارت فرهنگ، ۱۵۰۰ کارگر شهرداری، ۱۵۰۰ کارگر حمام، ۲۲۰۰ کارگر بیمارستان، ۱۱۰۰۰ کارگر بارانداز، ۹۰۰۰ پیشه ور، ۲۰۰۰ بنیه پاک کن، ۲۰۰۰ کارگر تولید ابریشم، ۵۰۰۰ کارگر شيلات، ۸۰۰۰ توتونکار، ۱۵۰۰ کارمند وزارت جنگ، ۱۰۰۰ تکپسین و ۱۵۰ روزنامه فروش بود. نگاه کنید به:

British Labour Attaché to the Foreign Office, "The Tudeh Party and The Iranian Trade Unions", F. O. 371 Persia 1947 / 34-61993.

۵۹. ر. روست، اسخترانی برای کارگران راه آهن، ظفر، ۲۴ مرداد ۱۳۲۵.

60. World Federation of Trade Unions, Report On the Activity of The W. P. T. U - Report On 12 : (October 1-45-April 1949), (Milan, 1949), p. 167

سازمان بین المللی کار که می خواست حکومت ایران را برانگیزد، از شناسایی شورایی متحده به عنوان آنها بیخس صیل کارگری، سرپا زد اما آن راه آنها سازمان یا شبکه سوتنوری در کشور، توصیف کرد.

International Labour Office Provisional Record of the Twenty-Seventh Session (Paris, 1945).

اما چند سال بعد، بک گزارش سازمان بین المللی کار اعلام داشت که می توان گفت که جنبش اتحادیه کارگری موجودیت خود را مدیون حزب توده است.

D. Jamalraheh, "Social and Economic structure of Iran", International Labour Review, 12 : (February 1951), 178-91.

61. World Federation of Trade Unions, Report 1945-49, p. 167.

62. M. Handus, *In Search of a Future* (New York, 1948), p. 88.
63. British Consul in Isfahan, 10 July 1945, *F. O. 371 / Persia 1945 / 34-45476*.
تاریخچه جنبش اتحادیه کارگری در اصفهان، رهبر، ۲۸-۳۰ خرداد ۱۳۲۳.
64. British Consul in Isfahan, 31 August 1942, *F. O. 371 / Persia 1942 / 34-31412*.
65. British Ambassador to the Foreign Office, "Report on Industrial Development in Isfahan", *F. O. 371 / Persia 1944 / 34-40222*.
66. British Ambassador to the Foreign Office, 26 May 1944, *ibid.*
67. E. Sykes, "Isfahan", *Journal of The Royal Central Asian Society*, 33 (July-October 1946), 307-17.
68. British Consul in Isfahan, 3 July 1943, *F. O. 371 / Persia 1943 / 34-35120*.
69. British Consul in Isfahan, 16 August 1943, *F. O. 371 / Persia 1943 / 34-34121*.
70. British Ambassador to the Foreign Office, "Report on Labour Conditions in Persia", *F.O. 371 / Persia 1944 / 34-4022*.
71. British Consul in Isfahan, 4 February 1944, *F. O. 371 / Persia 1944 / 34-40163*.
۷۲. رعد امروز، ۱۱ اردیبهشت ۱۳۲۳:
73. British consul in Isfahan, 3 March 1945, *F. O. 371 / Persia 1945 / 34-45476*.
74. *Ibid.*, 19 June 1945.
75. British consul in Isfahan, 31 December 1946, *India Office / LP & S / 12-3529*; *idem*, 1 May and 1 June 1946, *F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52736*.
76. British Consul in Isfahan, 1 April, 1 June, 1 December 1946, *F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52736*.
77. British Ambassador to the Foreign Office, 31 May 1945, *F. O. 371 / Persia 34-45448*; *idem*. "Discussion With The ALOC (September 1945)", *F. O. 371 / Persia 1945 / 34-45461*.
78. British Embassy to the Foreign Office, "Labour Conditions in the oil fields" *F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52713*, Anglo-Iranian oil company to the Foreign Office, "Memorandum on Security (June 1944)", *F. O. 371 / Persia 1944 / 34-40197*.
79. British Ambassador to the Foreign Office, 24 February 1944, *F. O. 371 / Persia 1944 / 34-40158*.
80. ALOC Employees to the Foreign Office, "The Situation in the Oil Industry", *F. O. 371 / Persia 1944 / 34-40158*.
81. British Foreign Office, 17 March 1944, *F. O. 371 / Persia 1944 / 34-40158*.
82. British Consul in Khorramshahr, "Report on Tudeh Activities in the Oil Industry (1946)", *F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52714*.
83. *The Times*, 30 July 1946; British Ambassador to the Foreign Office, 20 May 1946, *F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52713*; British Consul in Khorramshahr, "Report on the General Strike", *India Office / LP & S / 12-3490A*.
84. British consul in Ahwaz, 30 June 1946, *F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52700*.
85. M. Audsley, "Report on the Oil Fields", *F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52723*; British Ambassador to the Foreign Office, "The Tudeh Party in the Oil Industry", *F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52714*.
86. British Military Attaché to the Foreign Office, 10 June 1946, *F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52710*.

87. British Consul in Ahwaz, 1 August 1946, *F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52700*; British Consul in Khorramshahr, "Report on the General Strike", *India Office / L/P & S / 12-3490A*; British Military Attaché to the Foreign Office, 23 July 1946, *F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52711*.
88. British Military Attaché, 10 July 1946, *F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52742*; British Consul in Khorramshahr, 1 June 1946, *F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52742*; British Consul in Ahwaz, 1 July, 1946, *F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52700*.
89. British Consul in Khorramshahr, "Report on the General Strike", *India Office / L/P & S / 12-3490 A*.
90. *Ibid.*

۹۱. جبهه، ۲۷ تیر، ۱۳۲۵؛ ظفر، ۱۴ شهریور ۱۳۲۵.

92. British Consul in Khorramshahr, "Report on the General Strike", *India Office / L/P & S / 12-3490 A*.
93. *Ibid.*
94. British Military Attaché, 31 July 1946, *F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52711*.
95. Noel Baker, 17 July 1946, *F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52719*; Letter to the Foreign Office, 18 July 1946, *F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52720*; British Consul in Ahwaz, 1 September 1946, *F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52700*.
96. British Consul in Isfahan, 31 December 1946, *India office / L/P & S / 12-3529*.
97. British Consul in Rasht, 31 November 1946, *F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52796*.

۹۸. رهبر، ۲۲ آبان ۱۳۲۵

- British Military Attaché to the Foreign Office, 18 November 1946, *India Office / L/P & S / 12-3505*.
99. British consul in Isfahan, 30 December 1946, and 1 January 1947, *India Office : L/P & S : 12-3529*.
100. British consul in Ahwaz, 1 December 1946, *F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52742*; British Labour Attaché. "Labour Conditions in the A. L. O. C.," *India Office / L/P & S / 12-3490A*; U. S. Congress, Committee on Foreign Affairs, *The Strategy and Tactics of World Communism*, (Washington, D. C., 1949), P. 9.

۱۰۱. «بحران در خوزستان»، اطلاعات هفتگی، ۲۳ فروردین - ۱۰ اردیبهشت ۱۳۳۰.

۱۰۲. «اوضاع اصفهان»، اطلاعات هفتگی، ۳۰ فروردین ۱۳۳۰.

۱۰۳. م. ملکزاده، مذاکرات مجلس، دوره اول سنه، ۳۱ فروردین ۱۳۳۰.

۱۰۴. «تقوّه حزب توده در میان کارگران»، تهران مصور، ۱۲ مهر ۱۳۳۰.

۱۰۵. «اطلاعات هفتگی»، ۳۱ فروردین ۱۳۳۰؛ تهران مصور، ۱۵ شهریور ۱۳۳۰؛ رضازاده شفیق، صورت جلسات مذاکرات مجلس، دوره اول سنه، ۵ تیر ۱۳۳۰؛ ع. راجی، صورت جلسات مذاکرات مجلس، مجلس شانزدهم، ۲ خرداد ۱۳۳۰.

۱۰۶. «اطلاعات»، ۱۶ مهر ۱۳۳۱.

۱۰۷. ع. ملکی، «اعتصایات»: نیروی سوم، ۸ تیر ۱۳۳۱.

۱۰۸. «اطلاعات»، ۱ آبان ۱۳۳۱.

۱۰۹. ش. قنات آبادی، صورت جلسات مذاکرات مجلس، مجلس هفدهم، ۱۶ آبان ۱۳۳۱.

۱۱۰. ا. قاسمی، حزب توده ایران چه می‌گوید و چه می‌خواهد؟ (تهران، ۱۳۲۳)، ص ۱۱۹.

۱۱۱. «سالگرد شهادت امام علی، رهبر یزد»، ۳۱ مرداد ۱۳۲۳؛ «حزب توده و مذهب»، مردم، ۱۶ دی ۱۳۲۵؛ «قهرمانان انقلاب مشروطیت»، به سوی آینده، ۱۳ مرداد ۱۳۳۱.

۱۱۲. بزرگترین روحانی زنده، رهبر، ۱۴ خرداد ۱۳۲۲.

۱۱۳. مذهب و حزب توده، رهبر، ۲۰ فروردین ۱۳۲۳؛ حزب توده، (کاندیدای مآبرای مجلس: دکتر یزدی، مردود ۳ آبان ۱۳۲۳؛ حزب توده و مذهب، مردود، ۱۶ دی ۱۳۲۵.

۱۱۴. کسروی، سرنوشت ایران چه خواهد بود؟ ص ۱۴-۱۵.

115. British Ambassador to the Foreign Office. 12 July 1943, *F. O. 371 / Persia 1943 / 34-35072*.

116. British Consul in Bushire, 3 February 1946 *F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52727*; British Consul in Tabriz, 3 April 1945. *F. O. 371 / Persia 1945 / 34-45478*; British Consul in Kermanshah. 7 January 1945. *F. O. 371 / Persia 1945 / 34-45488*; British Consul in Ahwaz. 16 February 1945. *F. O. 371 / Persia 1945 / 34-40176*.

۱۱۷. مخ عراقی- اسراری از دولت رژیم آرا: بررسی محرمانه بازار، خواندنیها، ۳ بهمن ۱۳۳۵.

118. British consul in Tabriz, 9 July 1943. *F. O. 371 / Persia 1943 / 34- 35093*.

۱۱۹. کامبخش، حزب توده در مبارزه برای ایجاد جبهه متحد دموکراتیک، دنیا، ۵ (پاییز ۱۳۴۳)، ص ۶.

120. S.Sheikh-al-Islami. *Iran's First Experience of a Military Coup'Etat* (Heidelberg. 1965). P. 75

121. L. Iskandari, "Histoire du Fzrti Toudch, "Moyen Orient. 2 (December 1949), 10.

۱۲۲. سازمان رزمندگان آزادی ایران، روستا و انقلاب سفید: بررسی شرایط انقلاب روستاهای ایران، نپ جا، ۱۳۵۰، ص ۱۰.

۱۲۳. ج. صفی نژاد، طالب آباد، (تهران، ۱۳۴۵)، ص ۱۳۶، ۱۳۹.

P. Vieille, *La Féodalité et l'état en Iran* (Paris, 1975). pp. 51-56.

124. Mao Tse-Tung, "Report on the Peasant Movement", reprinted in *Revolutions: A Reader*, edited by B. Mazlish (New York, 1971).

125. E. Wolf, *Peasant Wars in the Twentieth Century* (New York 1969) pp. 290-291.

126. H.Ajami. "Peasant Classes and Primordial Loyalties", *Journal of Peasant Studies*, 1 (october 1973), 23-61.

127. Lambton, *Landlord and Peasant in Persia* (London, 1953), pp. 280-81.

۱۲۸. ش. راسخ و ج. بهنام، جامعه‌شناسی ایران (تهران، ۱۳۴۸)، ص ۲۲۲، ۲۸۱.

۱۲۹. ع. آیین: مسئله پهلوی، زمین زراعتی و روستاییان، دنیا، ۱۶ (بهمن ۱۳۵۴)، ۷۲-۷۳.

۱۳۰. د. همایون، اصلاحات ارضی در ایران، تحقیقات اقتصادی، ۲ (شهریور ۱۳۴۲)، ۱۸-۲۵.

۱۳۱. ع. خسروی، جامعه‌شناسی روستایی ایران (تهران، ۱۳۵۱)، ص ۲۸-۲۹.

132. Vieille, *La Féodalité*, p. 57.

133. British Consul in Tabriz, 29 January 1942. *F. O. 371 / Persia 1942 / 34- 31426*.

۱۳۴. گروه پژوهش دانشگاه تهران، بررسی نتایج اصلاحات ارضی (تهران، ۱۳۴۲)، ص ۶۰-۶۲.

۱۳۵. صفی نژاد، تب (تهران، ۱۳۵۳)، ص ۴۲، ۴۳، ۸۷، ۸۸.

136. J. Ajami. "Land Reform and Modernization of the Farming Structures in Iran", in *the Social Sciences and Problems of Development*, edited by K. FarmanFarmaian (Princeton. 1976) pp. 191-92.

137. R. Loffer, "The Representative Mediator and the New Peasants", *American Anthropologist*, 73 (October 1971), 1984-5.

۱۳۸. ع. کامبخش، «نکته‌ای از تاریخ حزب توده»، دنیا، ۹ (بهار ۱۳۴۷)، ۲۲.

139. British Consul in Bushire, 1 July 1946. *F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52707*; British Consul in Hamadan, 1 August 1946. *F. O. 371 / Persia 1946 / 34- 52759*; British Consul in Kerman. 1 July 1946. *F. O. 371 / Persia 1946 / 34- 52749*; British Military Attaché to the Foreign Office, 28

July 1946, *F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52711*.

۱۴۰. حزب توده، دربارهٔ بیست و هشت مرداد (پی‌جی، ۱۳۴۲)، ص ۳۳.

فصل ۸: پایگاههای قومی حزب توده

1. G Lenczowski, "The Communist Movement in Iran," *Middle East Journal*, 1 (January 1947), 28-45.
2. British Consul in Tabriz, 3 and 28 January 1942, *F. O. 371 / Persia 1942 / 34-31426*; British Ambassador to the Foreign Office, 25 September 1945, *F. O. 371 / Persia 1945 / 34-45451*.
3. British Consul in Tabriz, "Report on a visit", *F. O. 371 / Persia 1944 / 34-40178*.
4. British Consul in Tabriz, "Situation in Rezaiieh", *F. O. 371 / Persia 1945 / 34-52661*.
۵. «پیشنهاد برای اصلاح قانون انتخابات»، سه سوی آینده، ۳ دی ۱۳۳۱.
۶. ست. ارتش در فرنگستان، ۱ (شهریور ۱۳۰۳)، ۲۴۷-۲۵۶.
۷. «اطلاعاتی درباره آذربایجان»، ایران ماه، ۱۷ آذر ۱۳۲۶.
۸. «امیرحیزی»، گزارش دربارهٔ حزب توده در آذربایجان، رهبر، ۲ آذر ۱۳۲۲.
9. British Military Attaché to the Foreign Office, 12 November 1946, *India Office / L/P & S / 12-3505*.
10. British Consul in Tabriz, "Soviet Policy Towards Tribes and the Azerbaijan Workers' Committee", *F. O. 371 / Persia 1942 / 34-31390*.
11. British Consul in Tabriz, 5 January, 1 April, 10 October, and 16 October 1943, *F. O. 371 / Persia 1943 / 34-35092*.
12. British Consul in Tabriz, 13 July 1944, *F. O. 371 / Persia 1944 / 34-40178*.
13. *Ibid.*, 10 August 1944.
14. British Consul in Tabriz, 14 December 1944, *F. O. 371 / Persia 1944 / 34-45478*.
۱۵. حزب توده، «مذاکرات نخستین کنفرانس حزب»، رهبر، ۱۱ مرداد ۱۶ شهریور ۱۳۲۳.
۱۶. جامعهٔ سوسیالیستی ایران، «شان دفاع ملیل منگی در محاکمهٔ نو: سومالیبا»، ۲ (مهر ۱۳۲۵)، ۳۶-۵۶.
۱۷. «اوتیان»، صورت جلسات مذاکرات منجر مجلس چهاردهم، ۳ بهمن ۱۳۲۳.
۱۸. اتحادیهٔ حریرباغان مازندران «بیانیه»، رهبر، ۶ تیر ۱۳۲۴؛ اتحادیهٔ توتون مازان تهران، «بیانیه»، ظفر، ۲۲ فروردین ۱۳۲۵؛ سیصدکارگر، «نامه به سرور»، سرریزان، ۶ آذر ۱۳۲۶.
۱۹. حزب توده، «برنامهٔ حزب»، رهبر، ۱۳-۱۶ شهریور ۱۳۲۳.
۲۰. «اوتیان»، «منت و معیبه»، رهبر، ۲۶ شهریور ۱۳۲۵؛ «مشترودیان-مسئلهٔ امنیت تهران ۱۳۲۶»، ص ۶-۷۵.
۲۱. ف. کشاورز، صورت جلسات مذاکرات مجلس چهاردهم، ۴ خرداد ۱۳۲۶؛ ر. رادمنش، صورت جلسات مذاکرات مجلس چهاردهم، ۵ خرداد ۱۳۲۶؛ حزب توده، «مذاکرات دومین کنفرانس ایالتی تهران»، رهبر، ۲۸-۳۱ مرداد ۱۳۲۶.
۲۲. «فاسمی»، حزب توده ایران چه می‌کند و چه می‌خواهد؟ تهران، ۱۳۲۳، ص ۳۱-۳۲.
۲۳. «امیرحیزی»، «حزب به حسیلیت کمتر من ایالتی حزب توده در آذربایجان»، رهبر، ۸ بهمن ۱۳۲۶.
24. British Consul in Tabriz, 2 November 1944, *F. O. 371 / Persia 1944 / 34-40178*.
25. British Consul in Tabriz, 12 January 1945, *F. O. 371 / Persia 1945 / 34-45478*.
26. *Ibid.*, 13 July, 22 July, 1 September 1945.
27. *Ibid.*, 6 September 1945.
28. *Ibid.*, 12 December 1945.

۲۹. بامشاد (مستعار)، «اختلاف پیشه‌وری با حزب توده»، ارس، ۱۱ دی ۱۳۲۵.
30. British Consul in Tabriz, 15 September 1945, F. O. 371 / Persia 1945 / 34-45478.
۳۱. ف. کشاورز، «بحران آذربایجان»، ارس، ۱۱ دی ۱۳۲۵.
۳۲. «اتحاد اساس پیروزی مسلم ماست»، آذربایجان، ۲۶ شهریور ۱۳۲۴؛ «کارگران و صاحبان صنایع»، آذربایجان، ۱۴ شهریور ۱۳۲۴.
33. British Consul in Tabriz, 26 October 1945, F. O. 371 / Persia 1945 / 34-45478.
34. British Consul in Tabriz, 31 December 1945, F. O. 371 / Persia 1945 / 34-52740.
35. British Consul in Tabriz, "Situation in Reza'ieh", F. O. 371 / Persia 1945 / 34-52661.
۳۶. کنگره ملی آذربایجان، «اصلاح خودمختاری ملی»، آذربایجان، ۵ آذر ۱۳۲۴.
37. British Consul in Tabriz, 30 January 1946, F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52663.
38. G. Lenczowski, *Russia and the West in Iran, 1918-1948* (Ithaca, 1949), pp. 223-25, 287; F. Nollau and H. Wiehe, *Russia's Southern Flank* (New York, 1963), p. 28; D. Wilber, *Contemporary Iran* (New York 1963), pp. 139-40; E. Groseclose, *Introduction to Iran* (New York, 1947), p. 233.
۳۹. جامعه سوسیالیستهای ایران، «متن دفاعیه خلیل منگی در محاکمه‌اش»، سومیالیسم، ۲ (مهر ۱۳۴۵): ۴۵-۴۶. نیز نگاه کنید به:
- خ. ملکی، «بحران آذربایجان»، نیروی سوم، ۲۱ آذر ۱۳۳۱.
۴۰. ر. رادمنش، «صورت جلسات مذاکرات مجلس، مجلس چهاردهم، ۴ دی ۱۳۲۵.
۴۱. خامنه، «حزب ما و اوضاع داخلی ایران»، رهبر، ۶ آذر ۱۳۲۴.
۴۲. «نیاز به مجلس مؤسسان»، رهبر، ۶ فروردین ۱۳۲۵.
43. British Consul in Tabriz, 3 October 1945, F. O. 371 / Persia 1945 / 34-45478.
- امیر خیزی، «نقش آذربایجان در مبارزه برای ایجاد ایرانی مستقل و آزاد»، رهبر، ۹ فروردین ۱۳۲۵.
۴۴. خامنه، «در باره آذربایجان»، رهبر، ۳ اردیبهشت ۱۳۲۵؛ خ. ملکی، «تجربه آذربایجان»، رهبر، ۶ اردیبهشت ۱۳۲۵؛ اوانسیان، «جشن دوکراتیک آذربایجان»، رهبر، ۲۵ اردیبهشت ۱۳۲۵.
۴۵. ظفر، ۲ اردیبهشت ۱۳۲۵.
۴۶. کرامت الله، «توسل به زبان»، ظفر، ۲۳ آذر ۱۳۲۴.
۴۷. «زبان فارسی بهترین وسیله حفظ وحدت ملی ماست»، شهیار، ۳۰ دی ۱۳۲۴، شهیار مدت کوتاهی در سال ۱۳۲۷ ارگان مرکزی حزب توده بود.
۴۸. «مسئله جدایی طلبی آذربایجان»، ایران ما، ۳۱ آبان ۱۳۲۴؛ «مسئله زبان و ملیت»، ایران ما، ۱۰ آذر ۱۳۲۴؛ «فارسی زبان ملی آذربایجان است»، ایران ما، ۱۸ آذر ۱۳۲۴؛ «فارسی ارزشمندترین مظهر عظمت ایران است»، ایران ما، ۱۹ آذر ۱۳۲۴؛ «تهران می‌تواند و باید آذربایجان را نگه دارد»، ایران ما، ۲۹ اسفند ۱۳۲۴.
۴۹. پ. خانقاری، «گوشه‌ها و زیاده‌ها»، سخن، ۳ (فروردین ۱۳۲۵)، ۸۱-۸۷.
۵۰. «آقای بهار»، آذربایجان، ۳۰ مهر ۱۳۲۴.
۵۱. ج. پیشه‌وری، «سختی با روشنفکران فارس»، آذربایجان، ۱۴ شهریور ۱۳۲۵.
۵۲. ج. پیشه‌وری، «زبان ما»، آذربایجان، ۱۴ شهریور ۱۳۲۴.
۵۳. قانون اراضی که از فروردین ۱۳۲۵ اجراء شد. روستاهای دولتی و املاک خصوصی زمینداران دشمن را به نحوی تقسیم کرد که هیچ خانوار روستایی بیش از پنج هکتار زمین به دست نمی‌آورد. همچنین با ارزیابی مجدد اهمیت نسبی کار، زمین، آب، پدرو ادوات کشاورزی، سهم نسبی داران را در محصول افزایش داد. برای اراضی دیم سهم تعیین شده چنین بود: ۳ سهم برای کار، ۲ سهم برای زمین، یک سهم برای پدرو یک سهم برای ادوات کشاورزی. برای اراضی آبی چنین تعیین سهم شد: ۵ سهم برای کار، ۲ سهم برای وسایل، ۳ سهم برای آب، یک سهم برای زمین و یک سهم برای پدرو.

54. R. Cotnam, *Nationalism in Iran* (Pittsburgh, 1964), p. 126.
55. British Consul in Tabriz, 'A Tour from Tabriz to Khoi, Julfa, and Maku', *F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52679*.
56. رادمنش، خطاب به مینتگ، رهبر، ۲۱ شهریور ۱۳۲۵.
57. س. جاوید، خطاب به مینتگ، همان.
58. جامعه سومبالیستهای ایران، متن دفاعیه خلیل ملکی در محاکمه وی، سومبالیسم، ۲ (مهر ۱۳۴۵)، ۴۹-۵۰.
59. بامشاد (مستعار)، حزب توده و فرقه، ارس، ۱۹ دی ۱۳۲۵.
60. British Consul in Tabriz, 31 October 1946, *F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52740*.
61. British Consul in Tabriz, 7 May, 1946, *F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52667*.
62. British Consul in Tabriz, 29 February 1946, *F. O. 371 / Persia 1946 / 34-52740*.
63. Ibid. 31 May 1946.
64. Ibid, 30 September 1946.
65. کنسول انگلیس در تبریز گزارش داد که مقامات شوروی در آذربایجان به یسه‌وری توصیه کرده‌اند که موضع خود را معتدل سازد و با حکومت مرکزی نیز مقابله نکند. نگاه کنید به:
British Consul in Tabriz, 30 November 1946, *F. O. 371 / Persia 1947 / 34-61978*.
66. کشاورز از اعضای کمیته مرکزی حزب توده تا سال ۱۳۳۶، مدعی است که یسه‌وری به دست وپیران آذربایجان شوروی به قتل رسید. نگاه کنید به: کشاورز، من متهم می‌کشم (تهران، ۱۳۵۸)، ص ۶۵.
67. کمیته اجرایی ایالتی، اعلامیه، مردم ۱۵ دی ۱۳۲۵، ر. رادمنش، آذربایجان امروز، روز ماهانه، ۱ (آذر ۱۳۲۵)، ۴-۶.
68. کمیته مرکزی حزب توده، شعارهای حزب توده، روز، ۸ دی ۱۳۳۱.
69. نامه آذربایجانیان، ۱۸ دی ۱۳۳۰.
70. مردم، ۱۴ بهمن ۱۳۳۷.
71. کمیته مرکزی حزب توده، درود بر مردم آذربایجان و کردستان، روز، ۲۴ آذر ۱۳۳۱.
72. منتظم (مستعار)، ملت و ملیت (تهران، ۱۳۲۷).

فصل ۹: سیاست توسعه ناموزون

- اطلاعات، ۱۱ بهمن ۱۳۳۵.
- F. Fesharaki, *Development of the Iranian oil Industry* (New York, 1979), p. 133.
- Stockholm International Peace Research Institute, *World Armaments and Disarmament: Year Book for 1972* (Cambridge, Mass., 1972), p. 86.
- به نقل از ر. نامور، رژیم ترور و اختناق (بی‌جا، ۱۳۴۱)، ص ۱۳.
- ز. شجعی، نمایندگان مجلس شورای ملی (تهران، ۱۳۴۴)، ص ۱۷۶.
- سانک مرکزی ایران، بولتن، ۸ (خرداد ۱۳۴۹)، ۶۷۳-۶۹۳.
- U. S. News and World Report, 27 January 1969.
- ح. ارسنجانی، مسأله اصلاحات ارضی در ایران، مجله مسائل ایران، ۱ (آذر ۱۳۴۱) ۹۷-۱۰۴.
- کمیته اجرایی جبهه ملی، اعلامیه (تهران، ۱۳۴۱)، ص ۱-۲.
- [آیت‌الله] خمینی در سالهای ۱۳۴۰-۱۳۴۳ در مخالفت با حق رأی زنان فقط یک اعلامیه دادند.
- درباره سخنرانیها و اعلامیه‌های [آیت‌الله] خمینی در سالهای ۱۳۴۲ و ۱۳۴۳، نگاه کنید به: مدرسه فیضیه. زندگینامه امام خمینی (تهران، ۱۳۵۸)، دو، ۱-۱۷۷.
- موشه واشینگتن‌پست، ۱۵ نوامبر ۱۹۷۸، بیش از ۱۰۰۰ نفر فقط در تهران کشته شدند. به گفته م. زونیس یکی از شاهدان عینی در تهران، شمار کشته‌ها و زخمی‌ها مستمراً به هزاران نفر می‌رسد. نگاه کنید به:

M. Zonis, *The Political Elite of Iran* (Princeton, 1971), p. 63.

۱۳. به نقل از مدرسه فیضیه، زندگینامه امام خمینی، پک. ۴۰-۴۱.

۱۴. آمار ذکر شده در این بخش اغلب از منابع زیر اخذ شده است: سازمان برنامه و بودجه ایران، سالنامه آمار کشور ایران، ۱۳۵۶؛ الف، ا. اشرف، شاخصهای اجتماعی ایران (تهران، ۱۳۵۵)؛ وزارت کشور، آمار عمومی تهران، ۱۳۳۶. دوره بانک توسعه صنعت و معدن ایران. پانزدهمین گزارش سالانه (تهران، ۱۳۵۴):

International Labour Office, "Employment and Income Policies for Iran" (unpublished report, Geneva, 1972). Appendices B-1; G. Lenczowski, ed., *Iran Under The Pahlavis* (Stanford, 1978); J. Jauqz, ed., *Iran: Past, Present, Future* (New York, 1976); H. Amirsadeghi, ed., *Twentieth Century Iran* (London, 1977); J. Amuzegar, *Iran: An Economic Profile* (Washington, D. C., 1977).

15. M. Garzueland J. Skolka, *World Employment Research: Working Papers* (Geneva, 1976).

16. E. Reuleau, 'Iran: Myth and Reality'. *The Guardian*, 24 October 1976.

17. F. Halliday, *Iran: Dictatorship and Development* (London, 1979), p.151.

۱۸. سه هجرت ۲۰ میلیارد دلار برای برنامه تا کام ساخت دوازده واحد تأسیسات هسته‌ای در حوض دهنه بعد تخصیص داد این طرح پیامدهای نظامی داشت؛ زیرا ایران را قادر می‌ساخت که اورانیوم غنی شده تولید کند که عنصری حیاتی در تولید سلاحهای هسته‌ای است.

19. B. Bayne, *Persian Kingship in Transition* (New York, 1968), p. 186.

20. Revolutionary Prosecutor-General, 'The Role of SAVAK' *Iran Times*, 31 August 1979

21. *New York Times*, 21 September 1972; *Newsweek*, 28 April 1972.

22. R. Graham, *Iran: The Illusion of Power* (New York, 1979), p. 143.

23. W. Branigin, "Pahlavi Fortune: A Staggering Sum". *Washington Post*, 17 January 1979.

24. Quoted ibid.

۲۵. در خصوص فهرست مفصل داراییهای پهلوی در ایران، نگاه کنید به: شهاب، *اختیار بر صد پای، چپ: ۳* (تهران، ۱۳۵۷)، ۱-۵.

26. A. Chattenden, "Bankers Say Shah's Fortune is Well above a Billion", *New York Times*, 10 January 1979.

27. R. Loeffler, 'From Tribal Order to Bureaucracy: The Political Transformation of The Dorr Ahmad' (unpublished paper, Western Michigan University, 1975), p. 21.

28. F. FitzGerald, "Giving the Shah what He wants", *Harper's*, November, 1974, p. 74.

29. T. Brinn and R. Dumant, *Iran: Imperial Pretensions and Agricultural Dependence*, Middle East Research and Information Project, no 71 (October 1978), p. 18.

۳۰. فاضلی، *الیکارشی* (تهران، ۱۳۵۸)، ص ۵-۲۵.

31. M. R. Pahlavi, *Mission for My Country* (London, 1961), p. 173.

32. *Keyhan International*, 8 March 1975.

33. Quoted by FitzGerald, "Giving The Shah What He Wants", p. 82.

34. S. Huntington, *Political Order in Changing Society* (New Haven, 1968).

35. Resurgence Party, *The philosophy of Iran's Revolution*, (Tehran, 1976).

36. 'Interview with the Shah-in-Shah', *Keyhan International*, 10 November 1976

37. *Keyhan International*, 31 May 1975.

38. Quoted by p.Vielle and Bam Sadr, *L'Analyse des conditions pour Communisme* (Paris, 1976), p. 1.

39. P. E. N., *Country Report*, no.2 (March 1976), pp. 1-22.
40. E. Rouleau, "Iran: Myth and Reality", *The Guardian*, 24 October 1976.
41. International Commission of Jurists, *Human Rights and the Legal System in Iran* (Geneva, 1976), pp. 21-22.
۴۲. اطلاعات، ۱۳ اسفند ۱۳۵۷.
۴۳. برای بررسی مبارزه حکومت با بازار، نگاه کنید به: پ. آذر، «مبارزه شاه با اصناف»، دنیا، ۲ آذر ۱۳۵۴.
۴۴. بی. بانک، «ایران در قیام»، اطلاعات، ۱۲ مهر ۱۳۵۸.
45. J. Keatell, "Iran's students and Merchants from an unlikely Alliance". *New York Times*, 7 November 1979.
۴۶. «ملی کردن منابع»، مجاهد، ۳: ۲۹ (اسفند ۱۳۵۳) ص ۶-۱۰.
۴۷. «روحانی»، اعلامیه، مجاهد، ۴: ۳۰ (اردیبهشت ۱۳۵۴)، ص ۷.
۴۸. «ر. خمینی»، اعلامیه، مجاهد، ۳: ۲۹ (اسفند ۱۳۵۳)، ص ۱-۱۱.
۴۹. آمار این بخش، از اشرف، شاخصهای اجتماعی ایران، ص ۵۰، ۱۲۹۳ اخذ شده است.
50. Quoted by M. Tehranian. "Iran: Communication, Alienation, and Revolution" *Intermedia*, 7 (March 1979), 6-12.
51. International Labor Office, "Employment and Income Policies for Iran" (unpublished report, Geneva, 1972), Appendix C, p. 6.
52. A. Mansur (pseudonym), "The Crisis in Iran". *Armed Forces Journal International*, January 1979, pp. 33-34.

فصل ۱۰: مخالفان

۱. در سال ۱۳۴۳ حکومت اعدام ستوان قبادی، افسر شهرستانی را که رهبران حزب توده را در سال ۱۳۲۸ از زندان فواری داده بود و از ۱۳۲۸ تا ۱۳۴۳ در روسیه لغت داشت، اعلام کرد. در هنگام اعدام او شایع شد که روسها او را تحویل ایران داده‌اند تا اعدام شود اما پس از انقلاب از طریق اسناد دولتی معلوم شد که وی پس از دریافت اعان نامه امضا شده از سفارت ایران در مسکو به وطن بازگشته بود.
۲. در سال ۱۳۴۶ رهبری حزب دموکرات کردستان به عبدالرحمن قاسملو، سروان سابق ارتش که در سال ۱۳۳۵ به دلیل عضویت در حزب توده دستگیر و پس از گذراندن ده سال محکومیت زندان به اروپا مهاجرت کرده بود، واگذار شد.
۳. «کنگرة دوم حزب دموکرات کردستان»، توفان، ۱۵ (شهریور ۱۳۴۴).
۴. «مبارزه مسلحانه دو کردستان»، توده، ۱۹ (تیر ۱۳۵۰)، ص ۱-۳۱؛ کنفدراسیون دانشجویان ایرانی، دربارهٔ ساواک (بی.جا، ۱۳۴۸)، ص ۱۶۵-۱۶۸.
۵. قاسمی و خ. فروتن، «اعلامیه حزب توده»، (بی.جا، فروردین ۱۳۴۴).
۶. قاسمی، «آنجی و آقا و خ داد»، توفان ۲۳ (اسفند ۱۳۴۵) ص ۱-۳.
۷. «اسناد جدید خیانت»، توفان، ۳۹ (شهریور ۱۳۴۹)، ص ۱-۲.
۸. «برنامه انقلابی یا فوروپستی»، توده، ۱ (فروردین ۱۳۴۵)، ص ۱-۳.
۹. «جنبش کمونیستی در ایران»، توده ۲۱ (مرداد ۱۳۵۰) ص ۱-۹۲.
۱۰. «سازمان تجدیدنظر حزب و سازمان انقلابی»، توفان، ۴۰ (آذر ۱۳۴۹)، ص ۳-۴؛ سازمان مارکسیستی - لنینیستی توفان، نمونهٔ متقی (بی.جا، ۱۳۴۹)، ص ۱-۷۸.
۱۱. سازمان انقلابی، «عضویات دومین کنفرانس (بی.جا، ۱۳۴۴)، ص ۱-۱۵.
۱۲. خ. فروردین، «پنجمین سالگرد اتحاد»، ماهنامهٔ مردم ۶ (خرداد - تیر ۱۳۴۴)، ۱-۵؛ «ارادتمش»، «جنبش ۲۱ آذر»، دنیا،

- ۶ (زمستان ۱۳۴۴)، ۹-۱۸؛ دربارهٔ جنبش ۲۶ آذر در دنیا، ۴ (شهریور ۱۳۴۲)، ص ۱۵۶-۱۵۹.
۱۳. حزب توده، برنامه و اساسنامهٔ حزب (اروپا، ۱۳۳۹)، ص ۷-۸.
۱۴. حزب توده، وظایف ما و اوضاع کشور (نثر یازدهمین پنجم کمیته مرکزی)، ماهنامهٔ مردم، ۵ (بهمن ۱۳۴۲)، ص ۴-۱.
۱۵. حزب توده، برنامهٔ حزب تودهٔ ایران (بی جا، ۱۳۴۳)، ص ۲۶.
۱۶. بازوگان، دفاعیات در دادگاه (بی جا، ۱۳۴۲)، ص ۲۷-۲۸.
۱۷. به نقل از ع. سعیدی در ن. حریری، مصاحبه با تاریخ‌سازان ایران (تهران، ۱۳۵۸)، ص ۱۷۳-۱۷۴.
18. Quoted by W. Floor, 'The Revolutionary Character of the Iranian, Ulama: Wishful Thinking or Reality?' (unpublished paper, Netherlands, 1979), p. 8.
۱۹. نهضت آزادی و جبههٔ ملی، نهضت آزادی ایران، ۲۶ خرداد ۱۳۴۰.
۲۰. اهداف نهضت آزادی، مجاهد، ۵ (فروردین ۱۳۵۶)، ص ۱-۴؛ پانزدهمین سالگرد نهضت آزادی، مجاهد، ۴ (فروردین ۱۳۵۵)، ص ۱-۵؛ م. میرزایی، تشکیل نهضت آزادی، اطلاعات، ۲۶ اردیبهشت ۱۳۵۸.
۲۱. جبههٔ ملی، قطعنامه (تهران ۱۳۴۲) ص ۱-۲.
۲۲. جبههٔ ملی، اعلام خطر (تهران ۱۳۴۲) ص ۱-۲.
۲۳. م. اتوشه، «حزب توده و جبههٔ ملی»، ماهنامهٔ مردم، ۶ (شهریور ۱۳۴۴)، ص ۱-۵.
۲۴. «درسهایی سال ۱۳۴۲»، خبرنامه، ۷ (تیر ۱۳۴۸)، ص ۱-۲.
۲۵. «مبارزهٔ رهبران مذهبی»، مجاهد، ۱ (شهریور ۱۳۵۱) ص ۱-۲.
26. P. Vieille and A. Bani Sadr, eds., *Petrole et Violence* (Paris, 1974); A. Nubari, ed., *Iran Erupts* (Stanford, 1978).
۲۷. به نقل از زندگی شهید علی شریعتی، مجاهد ۵ (تیر ۱۳۵۶)، ص ۱-۹.
۲۸. به نقل از ع. شریعتی، ابوذر (بی جا، ۱۳۵۷)، ص ۵.
۲۹. ع. شریعتی، اسلام‌شناسی (بی جا، ۱۳۵۱)، درس ۱۳، ص ۱۵-۱۷.
۳۰. ع. شریعتی، شیعہ، یک حزب تمام (بی جا، ۱۳۵۵)، ص ۳۷، ۵۵؛ شریعتی، اسلام‌شناسی، درس ۲، ص ۱۰۱؛ شریعتی، علی تنهاست (بی جا، ۱۳۵۷)، ص ۱-۳۵.
۳۱. شریعتی، بازگشت (بی جا، ۱۳۵۷)، ص ۸۱؛ شریعتی، اسلام‌شناسی، درس ۱۴، ص ۱-۵؛ شریعتی، مذهب علیه مذهب (بی جا، ۱۳۵۷)، ص ۱۹.
۳۲. شریعتی، اسلام‌شناسی، درس ۲، ص ۸۸-۹۳؛ درس ۱۵، ص ۱-۲۶؛ درس ۱۴، ص ۷.
۳۳. همان، درس ۱۴، ص ۷.
۳۴. شریعتی، چه باید کرد؟ (بی جا، ۱۳۵۲)، ص ۷۰-۷۱.
۳۵. شریعتی، بازگشت، ص ۱۶۱-۱۶۶، ۵۹-۷۲، ۶۹-۶۴.
۳۶. همان، ص ۴۸-۵۰.
۳۷. شریعتی، اسلام‌شناسی، درس ۱۳، ص ۷-۸.
۳۸. شریعتی، تمدن و تجدید (بی جا، ۱۳۵۳)، ص ۶-۲۹.
۳۹. شریعتی، بازگشت، ص ۱۱-۳۰.
۴۰. شریعتی، اسلام‌شناسی، درس ۱۳، ص ۱۴-۱۵.
۴۱. همان، درس ۲، ص ۹۸.
۴۲. شریعتی، چه باید کرد؟، ص ۷۰-۷۷؛ شریعتی، اسلام‌شناسی، درس ۱، ص ۸۸-۹۳.
۴۳. شریعتی، چه باید کرد؟، ص ۳۱-۳۳؛ شریعتی، اسلام‌شناسی، درس ۷، ص ۱۰۶-۱۰۷.
۴۴. شریعتی، انتظار (بی جا، ۱۳۵۷)، ص ۳۶-۳۷؛ شریعتی، اسلام‌شناسی، درس ۱، ص ۱۳-۳۲؛ شریعتی، شیعہ، یک حزب تمام، ص ۲۷.
۴۵. شریعتی، بازگشت، ص ۱۱-۱۲؛ شریعتی، مذهب علیه مذهب، ص ۴۴؛ شریعتی، چه باید کرد؟، ص ۳۶.

۴۶. شریعتی، انتشار: ص ۲۱.
۴۷. ر. خمینی، «با روحانیت طوری برخورد نکند که گویی یک گروه واحد است»، اطلاعات، ۱ مهر ۱۳۵۸.
۴۸. ر. خمینی، کشف الاسرار (تهران، بی تا)، ص ۱۸۶.
۴۹. ر. خمینی، ولایت فقیه: حکومت اسلامی (بی جا، ۱۳۵۵)، ص ۸۹، ۹۳، ۱۰۶-۱۰۷، ۱۰۹.
۵۰. همان، ص ۲۳.
۵۱. همان، ص ۴۱، ۱۴، ۱۵-۱۶، ۱۲-۱۳.
۵۲. همان، ص ۵۱، ۵۲-۵۳.
۵۳. در مورد اعلامیه‌های [آیت‌الله] خمینی طی سالهای ۱۳۴۳-۱۳۵۲، نگاه کنید به: خمینی و جنبش (بی جا، ۱۳۵۲)، ص ۱-۱۰۳.
54. Cited by J. Cockroft. "Iran's Khomeini", *Seven Days*, 23 February 1979. PP. 17-18.
55. *Iran Times*. 2 February 1979.
۵۶. مصاحبه با امام خمینی، «خبرنامه»، شماره مخصوص ۲۱ (آبان ۱۳۵۷)، ص ۲۷-۲۸.
۵۷. «مطهری که بود»، ایرانشهر، ۲۷، (۱۴ اردیبهشت ۱۳۵۸)، ص ۴.
۵۸. پس از انقلاب اسلامی، مجاهدین مارکسیست خود را سازمان پیکار در راه آزادی مبنی کارگر نامیدند و به «پیکار» مشهور شدند.
۵۹. «مبارزه مسلحانه»، مجاهد، ۲ (آبان ۱۳۵۳)، ۵-۶.
۶۰. در خصوص تاریخچه فداییان خلق، نگاه کنید به: کار، ارگان فداییان خلق پس از انقلاب ۱۳۵۷: نبرد خلق. تشریح تحریک فداییان خلق پس از انقلاب ۱۳۵۷؛ سازمان فداییان خلق: هشت سال مبارزه مسلحانه (تهران، ۱۳۵۷)، ص ۱-۲۹؛ سازمان فداییان خلق، تاریخچه سازمان چریکهای فدایی (تهران، ۱۳۵۷)، ص ۱-۲۸؛ سازمان فداییان خلق: تحلیل یک سال مبارزه (بی جا، ۱۳۵۳)، ص ۱-۲۴؛ ی. زودکار، خاطرات یک چریک در زندان (تهران، ۱۳۵۲)، ص ۱-۲۴۱؛ دهقانی، «حماسه مقاومت (بی جا، ۱۳۵۳)، ص ۱-۲۴۸.
۶۱. اشرف، «جمع‌بندی سه ساله (تهران، ۱۳۵۷)، ص ۹۲.
۶۲. ا. بویان، ضرورت مبارزه مسلحانه و رد تئوری بقا (بی جا، ۱۳۵۱)، ص ۷-۹.
۶۳. ب. جزئی، تاریخ سی ساله ایران (تهران، ۱۳۵۸)، ص ۶۹-۸۹.
۶۴. «تقدیم‌های مانو و انقلاب ماه سرد خلق، ۲ (اسفند ۱۳۵۲)، ص ۳۸-۴۸.
۶۵. جزئی، تاریخ سی ساله، ص ۸-۶۷؛ سازمان فداییان خلق، اعلام انقلاب عباس شهریاری، (بی جا، ۱۳۵۳)، ص ۱-۲۱؛ ۲۱-۲۴؛ ع. نابدل، آذربایجان و مسئله ملی (بی جا، ۱۳۵۲)، ص ۱۸-۳۲.
۶۶. ف. جوان، چریکهای خلق چه می‌گویند (بی جا، ۱۳۵۱)، ص ۱-۴۳؛ طبری، «زین مارکسیسم - لنیسم نیست»، دنیا، ۱۲ (پاییز ۱۳۵۰)، ص ۳۱-۴۱؛ ن. کیانوری، «در باره شیوه‌های مبارزه»، دنیا، ۱ (تیر ۱۳۵۳)، ص ۱-۱۰؛ «بی‌سی به فدایی، دنیا، ۱ (آبان ۱۳۵۳)، ص ۱-۷.
۶۷. ت. جلدی، «یگوند، تئوری و تبلیغ مسلحانه»، انحراف از مارکسیسم لنیسم (بی جا، ۱۳۵۷)، ص ۱-۸۱؛ فداییان منتعبد، «زنده باد حزب توده (تهران، ۱۳۵۷)، ص ۱-۱۵.
۶۸. درباره تاریخچه مجاهدین خلق نگاه کنید به: مجاهد. ارگان مجاهدین خلق پس از انقلاب اسلامی؛ و آثار زیر از سازمان مجاهدین: شرح تأسیس و تاریخچه و وقایع سازمان مجاهدین (تهران، ۱۳۵۸)، ص ۱-۸۷؛ تاریخچه (تهران، ۱۳۵۸)، ص ۱-۴۰؛ از زندگی انقلابیون درم بگیریم (بی جا، ۱۳۵۳)، ص ۱-۳۲.
- م. سازمانی و تاکتیک (بی جا، ۱۳۵۱)، ص ۱-۲۹؛ قسمی از دفاعیات مجاهدین (بی جا، ۱۳۵۱)، ص ۱-۲۹.
۶۹. سازمان مجاهدین، شرح تأسیس، ص ۴۴.
۷۰. سازمان مجاهدین، دفاعیات ناصر صادق، (بی جا، ۱۳۵۱)، ص ۲۴.
۷۱. سازمان مجاهدین، پاسخ به اتهامات اخیر رژیم، (بی جا، ۱۳۵۴)، ص ۱۰-۱۳.
۷۲. سازمان مجاهدین، بیانیه اعلام مواضع ایدئولوژیک (بی جا، ۱۳۵۴)، ص ۱-۲۴۶.
۷۳. م. طالقانی، «نامه به پدرم»، مجاهد، شماره ۶ (تیر ۱۳۵۵)، ص ۱۲۱-۱۴۴.

۷۴. سازمان مجاهدین، مسائل خاد جنفش ما (پي جا، ۱۳۵۶)، ص ۱-۳۹۲.
 ۷۵. سازمان فدائیان خلق، نشریه ویژه بحث درون دو سازمان (پي جا، ۱۳۵۶)، ص ۱-۷۶.

فصل ۱۱: انقلاب اسلامی

۱. سازمان برتمة و بودجه ایران، سالنامه آمار کشور (تهران، ۱۳۵۶).

2. M. Field, ed., *Middle East Annual Report* (London, 1977), pp. 150-58.
 3. 'Iran's Miracle that Was', *Economist*, 20 December 1975.
 4. Field, *Middle East Annual Report*, p. 14.
 5. Mansur, 'The Crisis in Iran', *Armed Forces Journal International*, January 1979, p. 29.
 6. E. Rouleau, 'Iran: Myth and Reality', *The Guardian*, 31 October 1976.
 7. ا. محمود، جنگک به سوجدویان، دنیا، ۳ (دی ۱۳۵۴)، ص ۶-۱۰.
 8. پ. پلتا، «ایران در قیام»، اطلاعات، ۱۴ مهر ۱۳۵۸.
 9. *Iran Times*, 8 December 1978; E. Rouleau, 'Iran: Myth and Reality', *The Guardian*, 31 October 1976; N. Cige, 'Iran: Making of a Revolution', *New York Times*, 17 December 1978.
 10. Amnesty International, *Annual Report for 1974-75* (London 1975); International Commission of Jurists, *Human Rights and The Legal System in Iran* (Geneva, 1976), pp. 1-72; J. Shestack, Letter to H. L. M. the Shah, 17 June 1977.
 11. P. Jacobson, 'Torture in Iran', *Sunday Times*, 19 January 1975.
 12. U. S. Congress, Subcommittee on International Organizations, *Human Rights in Iran* (Washington, D. C., 1977), P. 25.
 13. Cited by Rouleau, 'Iran: Myth and Reality'.
 14. م. بازوگان، «نامه به سردبیر»، اطلاعات، ۱۸ بهمن ۱۳۵۸.
 15. به نقل از «ایران به سوی وحدت»، خیرنامه، ۴۲ (خرداد ۱۳۵۴)، ص ۱.
 16. W. Butler, 'Memorandum to the International Commission of Jurists on Private Audience with the Shah of Iran', 30 May 1977.
 17. در مورد نامه‌های سرگشاده‌ای که در سال ۱۳۵۶ ارسال شد، نگاه کنید به: جنیش، «خبرنامه‌ای به سردبیری علی اصغر حاج سیدجوادى: بولتن خبری- ارگان کانون نویسندگان؛ و خیرنامه، ارگان اتحادیه‌روم‌های جبهه ملی».
 18. گروه کتاب و اندیشه آزاد، «نامه سرگشاده، پیام دانشجو»، ۴ (مرداد ۱۳۵۶)، ص ۲۱-۹۴.
 19. «نجم آموزشى قم، درخواستها»، مجاهد، ۶ (مرداد ۱۳۵۷)، ص ۵.
 20. کک. سنجایی، «سفرنامه»، خیرنامه، ۲ شهریور ۱۳۵۶.
 21. «ایران و ارتجاع سرخ و سیاه»، اطلاعات، ۱۷ دی ۱۳۵۷.
 22. ر. خمینی، «اعلامیه»، مجاهد، ۶ (دی ۱۳۵۶)، ۱-۲.
 23. به نقل از خیرنامه، ۵۴ (دی ۱۳۵۶)، ص ۱-۲.
 24. N. Albala, 'Mission to Iran' (unpublished report submitted to the Court of Appeals in Paris March 1978), p. 9.
 25. برگرفته از اطلاعات، بهمن ۱۳۵۶ - خرداد ۱۳۵۷.
 26. برگرفته از مجاهد، ارگان جبهه آزادی منتشره در آمریکای شمالی.
 27. Cited in *Iran Times*, 21 July 1978.
 28. Cited *ibid.*, 8 July 1978.
 29. Cited by Y. Ibrahim, 'Behind Iran's Revolution', *New York Times*, 4 February 1979.

30. *Iran Times*, 2 June 1978.

۳۱. ر. خمینی، «پیام»، مجاهد، ۷ (خرداد ۱۳۵۷)، ۳-۱.

۳۲. نقل شده در «قدم به قدم به سوی انقلاب ایران»، مردم، ۲۲ بهمن ۱۳۵۹.

33. International Labor Office, *Employment and Income Policies for Iran* (Geneva, 1973), p. 79; *Iran Times*, 21 March 1978.

34. Graham, *Iran: The Illusion of Power* (New York, 1979), pp. 89, 90; E. Rouleau, 'Iran: Myth and Reality', *The Guardian*, 31 October 1979.

35. International Labor Office, *Employment and Income Policies for Iran*, p. 80.

وضع کارخانه‌ها، مجاهد، ۴ (مرداد ۱۳۵۴)، ۴.

۳۶. برگرفته از مجاهد، خبرنامه، مردم، و ستاره سرخ.

37. W. Branigan, 'Little Joy Greet's Shah's Anniversary', *Washington Post*, 20 August 1978.

38. 'Historic Interview with His Imperial Majesty', *Keyhan International*, 26 October 1976.

39. W. Branigan, 'Abadan Mood Turns Sharply against the Shah', *Washington Post*, 26 August 1978.

40. 'The Shah's Divided Land', *Time*, 18 September 1978.

۴۱. در مورد شهیدان عینی کشتار میدان ژاله، نگاه کنید به: ا. امین‌زاده، «۱۷ شهریور، روز شهادت»، اطلاعات، ۱۵ شهریور ۱۳۵۸؛ و «من شاهد کشتار ۱۷ شهریور بودم»، مردم، ۲۲ بهمن ۱۳۵۹.

42. J. Gueyras, 'Liberalization is the Main Casualty', *The Guardian*, 17 September 1978.

43. Quoted *ibid.*

44. *Ibid.*

45. W. Branigan, 'Abadan Mood Turns Sharply against the Shah', *Washington Post*, 26 August 1978.

۴۶. ر. خمینی، «اعلامیه عید فطر»، خبرنامه، شماره مخصوص ۲۰ (شهریور ۵۷)، ص ۱-۲.

47. J. Gueyras, 'Liberalization is the Main Casualty'.

48. *New York Times*, 7 November 1978.

۴۹. وقتی بعدها معلوم شد که شاه سرطان داشته است، بعضی مفسران نتیجه گرفتند که وی در سال ۱۳۵۷ به سبب غوازی روانی داروهای ضدسرطان در حال تردید به سر می‌برد اما همان طوری که حوادث سالهای ۱۳۳۰-۱۳۳۲ و ۱۳۳۹-۱۳۴۲ نشان داده است، شاه فقط وقتی می‌توانست قاطعانه عمل کند که از پشتیبانی کامل ارتش خود و ایالات متحد، برخوردار باشد. هنگامی که این دو عامل وجود نداشت، او دچار نوسان می‌شد و علائم «نامنی روحی» از خود نشان می‌داد.

۵۰. در مورد اعلامیه‌های [آیت‌الله] خمینی در مهر و آبان ۱۳۵۷، نگاه کنید به: خبرنامه، شماره مخصوص (آبان ۱۳۵۷)، ص ۱-۸۷.

۵۱. کک. مستجابی، «اعلامیه»، خبرنامه، شماره مخصوص ۲۳ (۱۸ آبان ۱۳۵۷)، ص ۱.

۵۲. م. بازوگان، «اعلامیه»، همان.

53. Y. Ibrahim, 'Despite Army's Presence Iranian oil Town is Challenging the Shah', *New York Times*, 19 November 1978.

۵۴. ر. خمینی، «اعلامیه ماه محرم»، خبرنامه، شماره مخصوص ۲۴ (۶ آذر ۱۳۵۷) ص ۱-۴.

۵۵. «قطبنامه مصوب در راهپیمایی عاشورا در تهران»، خبرنامه، شماره مخصوص ۲۴ (۲۴ آذر ۱۳۵۷) ص ۱-۲.

56. J. Randall, 'In Iran a throng votes No', *Washington Post*, 12 December 1978; R. Apple, 'Reading Iran's Next Chapter', *New York Times*, 13 December 1978; T. Allway, 'Iran Demonstrates', *Christian Science Monitor*, 12 December 1978.

57. *Iran Times*, 12 January 1979.
58. R. Apple. "Shah's Army is showing stresses", *New York Times*, 19 December 1978; W. Branigin. "Army Subordination Reported Iran", *Washington Post*, 19 December 1978.
59. مذکور در مقدم به قدم به سوی انقلاب ایران، مردم، ۲۲ بهمن ۱۳۵۹.
60. R. Apple. "A Lull in the Battle for Iran", *New York Times*, 3 February 1979.
61. R. Burt. "U. S. Pressing Shah to Compromise", *New York Times*, 16 December 1978; S. Armstrong. "The Fall of the Shah", *Washington Post*, 25-30 October 1980.
62. *Iran Times*, 20 October 1978; *Washington Post*, 2 January 1979; *Iran Times*, 2 February 1979.
63. *Washington Post*, 2 and, 8 January 1979.
64. م. یاحق، «کارنامه شورای انقلاب»، اطلاعات، ۲۳ شهریور ۱۳۵۹.
65. حزب توده که سی و هشت سال با عملیات مسلحانه مخالفت کرده بود، در اواخر دی ۱۳۵۷ رونه‌اش را تغییر داد. کمیته مرکزی با تشکیل جلسه‌ای اضطراری در اروپای شرقی، کاتوری رهبر جناح چپ حزب رایه دیر اوئی برگزید و اعلام داشت که اوضاع برای انقلاب مساعد است و از اعضای خود خواست آماده قیام مسلحانه باشند. نگاه کنید به: سرمقانه مردم، ۶ (بهمن ۱۳۵۷)، ۱.
66. P. Balta and D. Pouchin, "L'Action décisive des groupes de guerrilla", *Le Monde*, 13 February 1979.
67. کیهان، ۲۲ بهمن ۱۳۵۷.
- Y. Ibrahim, "Scores Dead in Iran", *New York Times*, 11 February, 1979.

فرجام

۱. ر. خمینی، «اعلامیه»، خبرنامه، شماره مخصوص ۲۱ (۱۸ شهریور ۱۳۵۷)، ص ۱.
2. Committee to End U. S. Intervention in Iran, *Excerpts from Ayatollah Khomeini's Interviews* (Mountview, Cal. 1978, p. 14), p. 14.
3. Quoted in *Iran Times*, 24 November 1978.
4. Committee to End U. S. Intervention in Iran, *Excerpts*, p. 14-15.
5. *Ibid.*, p. 19.
۶. ر. خمینی، «اعلامیه»، خبرنامه، شماره مخصوص ۲۷ (۲۷ دی ۱۳۵۷)، ص ۱.
7. M. Good. "Social Hierarchy and Social Change in a Provincial Iranian Town" (Ph. D. dissertation, Harvard University, 1976). P. 231.
8. Gosnell, "The Elementary Structures of Political Life" (Ph. D. dissertation, Columbia University, 1977). pp. 426-84

کتابنامه

در اینج فصد رانه کتاب‌شناسی جامعی درباره ایران توین نیست بلکه صرفاً فهرست گردیده‌ای از کتابهای فارسی و انگلیسی مرتبط با سیاست ایران نوین و موجود در کتابخانه‌های مهم ذکر شده است. در خصوص کتاب‌شناسیهای جامع‌تر از مقالات علاوه بر کتب فارسی، انگلیسی و سایر زبانهای غریب، به نخستین بخش دبل مراجعه کنید.

کتاب‌شناسی فارسی

فتار، برج فهرست مقالات فارسی. تهران: انتشارات حبیبی، ۱۳۳۸-۱۳۵۰، ۳ جلد.
— . فهرستنامه کتاب‌شناسی ایران. مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۴۰
مشاره، خانانادا. فهرست کتابهای چاپی فارسی. تهران: نگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۵۰، ۳ جلد

قرن نوزدهم (سیزدهم)

آدمیت، فریدون امیرکبیر و ایران. تهران: حور زمی، ۱۳۴۸
آدمیت، فریدون و هما ناطق. فکر اجتماعی و سیاسی و اقتصادی در آثار منتشر نشده دوره قاجار. تهران: انتشارات آنگاه، ۱۳۵۷
رفع‌الدوله. ایران دپروز. تهران: انتشارات وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۴۵
شرفی، احمد. موانع تاریخی رشد سرمایه‌داری در ایران. تهران: انتشارات پیام، ۱۳۵۹
عتماد سلطه، محمدحسین. روزنامه اعتمادالسلطنه. تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر، ۱۳۴۶
حسن‌زاده، محمدعلی. گنج شایگان برپای انتشارات کادو، ۱۳۳۵
خمیم، علی صدر ایران در شعرة سلطنت فاحر تهران: انتشارات ابن سینا، ۱۳۴۳
صفایی، ابراهیم استاد سیاسی. تهران: انتشارات شرق، ۱۳۴۶
— . نامه‌های تاریخی تهران، انتشارات سخن، ۱۳۴۸
فرمانفرمایان، حافظ ذبه کوشش. خاطرات امین‌الدوله. تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر، ۱۳۴۱
قدسی، حسن کتاب خاطرات من یا تاریخ صد ساله. تهران: انتشارات اورپهان، ۱۳۴۲، ۲ جلد
کسروی، احمد تاریخ پانصد ساله حورستان تهران: انتشارات پیام، ۱۳۳۹
ستومی، عبد به شرح زندگانی من. تهران: انتشارات علمی، ۱۳۳۲
میرزا حبیب جان جغرافیای صنعتها، تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۴۲
ناطق، هما ارامت که برامت تهران: انتشارات آنگاه، ۱۳۵۷
نقیسی، سعید تاریخ اجتماعی و سیاسی ایران در دوره معاصر. تهران: انتشارات فروغی، ۱۳۳۵، ۲ جلد

انقلاب مشروطه

آدمیت، فریدون ابتدائی‌های عهد مشروطیت ایران. تهران: انتشارات پیام، ۱۳۵۵
— . فکر از دی و مقدمه نهضت مشروطیت ایران. تهران: انتشارات سخن، ۱۳۴۰
— . فکر دموکراسی اجتماعی در نهضت مشروطیت ایران. تهران: انتشارات پیام، ۱۳۵۶

- ادیب هروی خراسانی، محمد حسن. تاریخ پیدایش مشروطیت ایران. تهران: بی‌نا، ۱۳۳۲
- امیرخیزی، اسماعیل. قیام آذربایجان و سارنگان. تبریز: انتشارات شفق. ۱۳۳۹. ۲ جلد
- تفرش حبیبی، احمد. روزنامه اخبار مشروطیت. تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر، ۱۳۵۱
- جاوید، سلام‌الله. فدائیکاران فراموش شده. تهران: انتشارات شرق، ۱۳۴۵
- . نهضت مشروطیت ایران. تهران: انتشارات شرق، ۱۳۴۷
- جودت، حسین. تاریخ فرقه دموکرات. تهران: انتشارات درخشان، ۱۳۴۸
- دولت آبادی، یحیی. حیات یحیی. تهران: انتشارات ابن سینا، ۱۳۲۸، ۴ جلد
- صفا، ابراهیم. استاد نویافته. تهران: انتشارات سخن، ۱۳۴۹
- . رهبران مشروطه. تهران: انتشارات شرق. ۱۳۴۴
- ظاهرزاده بهزاد، کریم. قیام آذربایجان در انقلاب مشروطیت ایران. تهران: انتشارات لیل، ۱۳۳۲
- فحی، نصرالله. زندگینامه شهید شیخ‌الاسلام تبریزی. تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر، ۱۳۵۳
- فخرایی، ابراهیم. گیلان در جنبش مشروطیت. تهران: انتشارات سپهر، ۱۳۵۶
- فومنی، عبدالفتاح. تاریخ گیلان. تهران: انتشارات فروغی، ۱۳۵۳
- کسروی، احمد. تاریخ مشروطه ایران. تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر، ۱۳۴۰
- مجهندی، مهدی. تاریخ زندگانی تقی‌زاده. تهران: انتشارات علمی، ۱۳۲۱
- . رجال آذربایجان در عصر مشروطیت. تهران: انتشارات علمی، ۱۳۲۷
- مجددالاسلام کرماتی، احمد. تاریخ انقلاب مشروطیت ایران. اصفهان: انتشارات دانشگاه اصفهان، ۱۳۵۱، ۳ جلد
- ملک‌زاده، مهدی. تاریخ انقلاب مشروطیت ایران. تهران: انتشارات سقراط، ۱۳۲۸، ۵ جلد
- . زندگانی ملک‌المکلمین. تهران: انتشارات علمی، ۱۳۲۵
- ناظم‌الاسلام گرمائی. تاریخ بیداری ایرانیان. تهران: انتشارات فرهنگ، ۱۳۴۶، ۲ جلد
- و بجزیه، محمدباقر. بلوای تبریز. تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر، ۱۳۵۶

دوره جدید

- آذری، علی. قیام خیابانی. تهران: انتشارات صفی‌علیشاه، ۱۳۲۹
- . قیام کلنل تقی‌خان پسیان در خراسان. تهران: انتشارات تجدد، ۱۳۲۹
- آرامش، احمد. هفت سال در زندان آریامهر. تهران: نگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۵۸
- آرین‌پور، یحیی. از رضا تا نسیما. تهران: انتشارات سپهر، ۱۳۵۴، ۲ جلد
- آل‌احمد، جلال. روشنفکران. تهران: انتشارات خوارزمی، ۱۳۵۸
- سد. غروب‌زدگی. تهران: بی‌نا، ۱۳۴۱
- اجتیبی، ابوالحسن. بازیگران سیاسی. تهران: انتشارات علمی، ۱۳۲۸
- ارمنجانی، حسن. یادداشت‌های سیاسی. تهران: انتشارات آتش، ۱۳۳۵
- اشرف، احمد. شاخصهای اجتماعی ایران. تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۵۵
- یامد، مهدی. تاریخ رجال ایران. تهران: انتشارات پتک، بازگانی، ۱۳۴۷-۱۳۵۱، ۶ جلد
- بهار، محمدتقی (ملک‌الشعرا). تاریخ احزاب سیاسی ایران. تهران: انتشارات رنگین، ۱۳۲۳
- بهرامی، هیدانه. خاطرات. تهران: انتشارات مظاهری، ۱۳۴۵
- تقی‌زاده، حسن. مقالات. تهران: انتشارات فرهنگ، ۱۳۲۲
- حریری، مصاحبه با تاریخ سازان ایران. تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر، ۱۳۵۸
- حکیم‌انهری فریدی، هدایت‌الله. اسرار کودتا و زندگی آقا سید ضیاء‌الدین طباطبائی. تهران: بی‌نا، ۱۳۲۳
- عربی، روح‌الله (آیت‌آقا). کشف‌الاسرار. تهران: بی‌نا، بی‌نا
- . ولایت فقیه: حکومت اسلامی. بی‌جا، بی‌نا، ۱۳۵۵

خواجه نوری، ابراهیم. بازیگران عصر فلایس. تهران: انتشارات زریخش، ۱۳۲۳
 داودی، مهدی. قواعد السلطنه. تهران: انتشارات بهار، ۱۳۳۶
 راین، اسماعیل، فراموشخانه و فراماسوئری در ایران. تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر، ۱۳۴۷، ۳ جلد
 رزم آرا، علی. جغرافیای نظامی ایران. تهران: بی نا، ۱۳۲۳-۱۳۲۴، ۱۶ جلد
 رضازاده شفیق، صادق. خاطرات مجلس و دموکراسی چیست؟. تهران: انتشارات شفیق، ۱۳۳۴
 سازمان برنامه و بودجه. شانزده آمار کشور. تهران: انتشارات سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۵۶
 شایان، عباس. مائتدندان: رجال معاصر. تهران: بی نا، ۱۳۳۷
 شجیبی، زهرا. نمایندگان مجلس شورای ملی در بیست و یک دوره قانونگذاری. تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۴۴

شریعتی، علی. مجموعه آثار. تهران: انتشارات حسینیه ارشاد، ۱۳۵۸-۱۳۵۹، ۸ جلد

شیشه، نصره. رجال بدون ماسک. تهران: انتشارات مظفر، ۱۳۳۱

فانج، مصطفی. پنجاه سال نفت ایران. تهران: انتشارات چهار، ۱۳۳۵

قاروقی، احمد. ایران ضد شاه. تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر، ۱۳۵۸

فرخ، مهدی. خاطرات سیاسی فرخ. تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر، ۱۳۴۷

کسروی، احمد. تاریخ هجده مائه آذربایجان. تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر، ۱۳۴۶

— . زندگانی من. تهران: انتشارات پیام، ۱۳۲۵

کوهی کرمانی، حسین. از شهریور ۱۳۲۰ تا قاجعه آذربایجان. تهران: انتشارات مظاهری، ۱۳۲۵، ۲ جلد

مجلس شورای ملی. مذاکرات مجلس شورای ملی. تهران: انتشارات مجلس، ۱۳۳۳-۱۳۳۴، مجلس اول تا مجلس هجدهم

محمود، محمود. تاریخ روابط سیاسی ایران و انگلیس. تهران: انتشارات اقبال، ۱۳۲۸-۱۳۳۲، ۵ جلد

مصاحب. طبقه حاکمه ایران را بشناسید. تهران: انتشارات چهار، ۱۳۲۴

مکی، حسین. تاریخ بیست ساله ایران. تهران: انتشارات مجلس، ۱۳۲۳-۱۳۲۴، ۳ جلد

ملکی، احمد. تاریخچه جبهه ملی. تهران: انتشارات تابان، ۱۳۳۳

مشورگرگانی، محمدعلی. سیاست دولت شوروی در ایران. تهران: انتشارات مظاهری، ۱۳۳۶

هترمت، منوچهر. پهلویسم: فلسفه سیاسی، اقتصادی و اجتماعی. تهران: انتشارات گیلان، ۱۳۴۵

حزب توده

ابریه، اسحاق. چه باید کرد؟ تهران: بی نا، ۱۳۳۶

— . حزب توده ایران سر دو راه. تهران: بی نا، ۱۳۳۶

اکبری، علی اکبر. علل ضعف تاریخی بورژوازی در ایران. تهران: انتشارات تابش، ۱۳۵۸

اوانیان، آرداشس (آردشیر). اصول تشکیلاتی حزب. تهران: انتشارات توده، ۱۳۲۲

— . فرهنگ لغات و اصطلاحات سیاسی و اجتماعی. تهران: انتشارات توده، ۱۳۲۵

ایوانف، میخائیل سرگیویچ. تاریخ توین ایران. ترجمه هوشنگ تیرایی و حسن قائم پناه، استکهلم: انتشارات توده، ۱۳۵۶

پسیان، نجفعلی. مرگ بود بازگشت هم بود. تهران: بی نا، ۱۳۲۶

تاریخچه نهضت دموکراتیک آذربایجان. رم: انتشارات بابک، ۱۳۵۷

تحلیلی از اوضاع حزب. تهران: انتشارات شعله‌ور، ۱۳۲۴

جامی. گذشته چراغ راه آینده است. پاریس: جبهه آزادیبخش ملی ایران (جامی)، ۱۳۴۵

حزب توده. آخرین دفاع خسرو روزبه. بی جا: انتشارات توده، ۱۳۴۹

— . برنامه و اساسنامه حزب. بی جا: انتشارات توده، ۱۳۵۹

— . برنامه حزب توده ایران. بی جا: انتشارات توده، ۱۳۵۴

— . توده‌ایها در دادگاه نظامی. بی جا: انتشارات توده، ۱۳۴۷

- دربارهٔ بیست و هشت مرداد. بی‌جا: انتشارات توده، ۱۳۴۲
- حقایق گفتمنی. تهران: انتشارات شعله‌ور، ۱۳۲۶
- راه حزب توده ایران. تهران: انتشارات شعله‌ور، ۱۳۲۶
- روزیه، خسرو. اطاعت کورکورانه. تهران: بی‌نا، ۱۳۲۵
- صفری، حمید. وضع کنونی اقتصادی ایران. استکهلم: انتشارات توده، ۱۳۵۶
- طبری، احسان. جهان‌بینیها و جنبشهای اجتماعی در ایران. استکهلم: انتشارات توده، ۱۳۵۶-۱۳۵۸، ۳ جلد
- طبقه کارگر چه می‌خواهد؟ حزب توده چه می‌گوید؟ تهران: بی‌نا، ۱۳۲۵
- علوی، بزوگک. پنجاه و سه نفر. تهران: بی‌نا، ۱۳۲۳
- . ورق‌پاره‌های زندان. تهران: بی‌نا، ۱۳۲۹
- عمیدی نوری، ابوالحسن. آذربایجان دموکرات. تهران: روزنامه داد، ۱۳۲۵
- فدایی علوی. شکست احزاب سیاسی در انتخابات دوره چهاردهم. تهران: انتشارات اقبال، ۱۳۲۵
- فرمانداری نظامی تهران. میر کمونیسم در ایران. تهران: انتشارات کیهان، ۱۳۳۷
- . کتاب سیاه. تهران: انتشارات کیهان، ۱۳۳۶
- فانسی، احمد. جامعه را بشناسید. تهران: انتشارات توده، ۱۳۲۷
- . حزب توده ایران چه می‌گوید و چه می‌خواهد؟ تهران: انتشارات توده، ۱۳۲۳
- . قانون چیست؟ تهران: انتشارات توده، ۱۳۲۲
- کامبخش، عبدالصمد. نظری به جنبش کارگری و کمونیسم در ایران. استکهلم: انتشارات توده، ۱۳۵۴، ۴ جلد
- کشاورز، فریدون. من متهم می‌کنم. تهران: انتشارات رواق، ۱۳۵۸
- کوهی کرمانی، حسین. سوسیالیسم و ایران. تهران: انتشارات آتش، ۱۳۳۹
- کیانوری، تورالدین. پرسش و پاسخ. تهران: انتشارات توده، ۱۳۵۸
- . مبارزات طبقاتی. تهران: انتشارات آذر، ۱۳۲۷
- مائی، شکراف. تاریخچه نهضت کارگری در ایران. تهران: بی‌نا، ۱۳۲۵
- مزدک. اسناد تاریخی جنبش کارگری. سوسیال دموکرات و کمونیستی ایران. فلورانس: انتشارات مزدک، ۱۳۵۹-۱۳۵۷، ۷ جلد
- . اسفانهٔ خلقهای ایران. فلورانس: انتشارات مزدک، ۱۳۴۸
- . کارنامهٔ مصدق و حزب توده. فلورانس: انتشارات مزدک، ۱۳۵۸
- ملکی، خلیل. حزب توده چه می‌گوید و چه می‌کرد. تهران: انتشارات شاهد، ۱۳۳۰
- منتظم، ملت و ملیت. تهران: انتشارات قیام، ۱۳۲۷
- نامور، رحیم. رژیم ترور و اختلاف. بی‌جا: انتشارات توده، ۱۳۴۹
- . یادنامهٔ شهیدان. بی‌جا: انتشارات توده، ۱۳۴۳
- وزارت کشور. اقدامات غیر قانونی. تهران: انتشارات وزارت کشور، ۱۳۲۶
- هشترودیان. مسألهٔ ملیت. تهران: بی‌نا، ۱۳۲۴
- یاوری. دربارهٔ بعضی از مسائل حزب توده ایران. پاریس: بی‌نا، ۱۳۴۸

کتاب‌شناسی تکمیلی

- بني صدر، ابوالحسن. صد مقاله. تهران: روزنامه انقلاب اسلامی، ۱۳۶۰
- حاج سیدجوادی، علی‌اصغر. دخترهای انقلاب. تهران: انتشارات جنبش، ۱۳۵۹

کتاب‌شناسی انگلیسی

بسیاری از متون منتشر شده‌ای را که از وزارت خارجه انگلستان مورد استفاده قرار داده‌ام، در اداره اسناد دولتی در لندن با شماره‌های O.371/Persia 1906/34-106 تا F.O.371/Persia 19481/34-68750 می‌توان یافت. این متنها را در کتابخانه اداره هند در لندن نیز قبل از L/P S/10 و L/P S/12 می‌توان دید.

Behn, W. *The Iranian Opposition in Exile: An Annotated Bibliography*. Wiesbaden: Harrassowitz, 1979.

Elandley - Taylor, G. *Bibliography of Iran*. Chicago: St. James, 1969.

Nawabi, Y. A. *Bibliography of Iran*. Tehran: Iran Cultural Foundation, 1969. 2 vols.

Pakdaman, N., and Abdolhamid, A. *Bibliographie française de civilization iranienne*. Tehran: Tehran University Press, 1972-1974. 3 vols.

Ravassani, S. *Soviet Republic Gilan*. Berlin: Basis-Verlag, 1973.

Sverchevskaia, A. *Bibliografiia Irana*. Moscow: Navak, 1967.

قرن نوزدهم

Algar, H. *Religion and State in Iran, 1785-1906*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1969.

Bakhash, S. *Iran: Monarchy, Bureaucracy and Reform under the Qajars*. London: Ithaca Press, 1978.

Browne, E. *A Year amongst the Persians*. London: Black, 1893.

Curzon, G. *Persia and the Persian Question*. London: Longmans, 1892. 2 vols.

Entner, M. *Russo-Persian Commercial Relations, 1828-1914*. Gainesville: University of Florida Press, 1965.

Fasa'i, H. *History of Persia under Qajar Rule*. Translated by H. Busse. New York: Columbia University Press, 1972.

Issawi, C., ed. *The Economic History of Iran, 1800-1914*. Chicago: University of Chicago Press, 1971.

Kazemzadeh, F. *Russia and Britain in Persia, 1864-1914*. New Haven: University of California Press, 1972.

Keddie, N. Sayyid Jamal al - Din "al - Afghan". Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1972.

Malcolm, J. *History of Persia*. London: Murray, 1829. 2 vols.

Sykes, P. A. *History of Persia*. London: Macmillan, 1930.

انقلاب مشروطه

Algar, H. *Murza Malkum Khan*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1973.

Browne, E. *The Persian Crisis of December, 1911*. London: Cambridge University Press, 1912.

- _____. *The Persian Revolution of 1905-1909*. London: Cambridge University Press, 1910.
- Hairi, A. *Stilism and Constitutionalism in Iran*. Leiden: Brill, 1977.
- McDaniel, R. *The Shuster Mission and The Persian Constitutional Revolution*. Minneapolis: Bibliotheca Islamica, 1974.
- Keddie, N. *Religion and Rebellion in Iran: The Tobacco Protest of 1891-1892*. London: Cass, 1966.

دوره جدید

- Akhavi, S. *Religion and Politics in Contemporary Iran*. Albany: State University of New York Press, 1980.
- American University: *Iran: A Country Study*. Washington, D. C.: U. S. Government Printing Office, 1978.
- Amirsadeghi, H., and Ferrier, R., eds. *Twentieth-Century Iran*. London: Heinemann, 1977.
- Arasteh, R. *Man and Society in Iran*. Leiden: Brill, 1963.
- Arfa', H. *Under Five Shahs*. London: Murray, 1964.
- Avery, P. *Modern Iran*. London: Benn, 1965.
- Banani, A. *The Modernization of Iran, 1921-1941*. Stanford: Stanford University Press, 1961.
- Blarrier, J. *Economic Development of Iran, 1900-1970*. London: Oxford University Press, 1971.
- Bill, J. *The Politics of Iran: Groups, Classes, and Modernization*. Columbus, Ohio: Merrill, 1972.
- Bitrus, L. *Iran: Political Development in a Changing Society*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1962.
- Chubin, S., and Zabih, S. *The Foreign Relations of Iran*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1974.
- Cortam, R. *Nationalism in Iran*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1964.
- Eagleton, W. *The Kurdish Republic of 1946*. New York: Oxford University Press, 1963.
- Elwell - Sutton, E. *A Guide to Iranian Area Study*. Ann Arbor: American Council of Learned Societies, 1952.
- _____. *Persian Oil*. London: Lawrence and Wishart, 1955.
- English, P. *City and Village in Iran*. Madison: University of Wisconsin Press, 1966.
- Fischer, M. *Iran: From Religious Dispute to Revolution*. Cambridge: Harvard University Press, 1980.
- Graham, R. *Iran: The Illusion of Power*. New York: St. Martin's 1979.
- Great Britain. Cabinet. *Documents on British Foreign Policy 1919 - 1939*. London: Government Printing Office, 1963. Series I. Vols 3 and 13.
- Halliday, F. *Iran: Dictatorship and Development*. New York: Penguin, 1979.
- Jacqz, J., ed. *Iran: Past, Present and Future*. New York: Aspen Institute, 1976.
- Kamshad, H. *Modern Persian Prose Literature*. Cambridge: Cambridge University Press, 1966.
- Lambton, A. *Landlord and Peasant in Persia*. London: Oxford University Press, 1953.
- _____. *The Persian Land Reform, 1962-66*. Oxford: Clarendon, 1969.
- Lenzowski, G. *Iran under the Pahlavis*. Stanford: Hoover Institute, 1978.
- _____. *Russia and the West in Iran, 1918-48*. Ithaca: Cornell University Press, 1949.

- Millsbaugh, A. *The American Task in Persia*. New York: Century, 1925
- Narumand, B. *Iran: The New Imperialism in Action*. New York: Monthly Review, 1969
- Oberling, P. *The Qashqai Nomads of Fars*. The Hague: Mouton, 1974.
- Ramazani, B. *The Foreign Policy of Iran, 1500-1941*. Charlottesville. University of Virginia Press, 1966.
- _____. *Iran's Foreign Policy 1941-1973*. Charlottesville: University of Virginia Press, 1975
- Rubin, B. *Faced with Good Intentions*. New York: Oxford University Press, 1980.
- Sarkis, A. *The Rise and Fall of the Shah*. Princeton: Princeton University Press, 1969
- United States Department of State. *Foreign Relations of the United States*. Washington, D. C., Government Printing Office, (1948-1979). 1940, Vol. 3; 1941, Vol. 3; 1942, Vol. 4; 1943, Vol. 4; 1944, Vol. 5; 1945, Vol. 8; 1946, Vol. 7; 1947, Vol. 5; 1948, Vol. 5; 1949, Vol. 6
- Upton, J. *The History of Modern Iran: An Interpretation*. Cambridge: Harvard University Press, 1968.
- Wilber, D. *Contemporary Iran*, New York: Praeger, 1963.
- _____. *Riza Shah Pahlavi: The Resurrection and Reconstruction of Iran*. New York: Exposition Press, 1975
- Yar - Shater, E., ed. *Iran Faces the Seventies*, New York: Praeger, 1971.
- Zonis, M. *The Political Elite of Iran*. Princeton: Princeton University Press, 1971.

حزب توده

- Zabih, S. *The Communist Movement in Iran*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1966

کتاب‌شناسی تکمیلی

- Bahn, W. *Islamic Revolution or Revolutionary Islam in Iran: A Selected Bibliography*. Berlin: Druck Press, 1980.
- Hoglund, F. *Reform and Revolution in Rural Iran*. Austin: University of Texas Press, forthcoming.
- Katouzian, H. *The Political Economy of Modern Iran*. New York: New York University Press, 1981.
- Kazemi, F. *Poverty and Revolution in Iran*. New York: New York University Press, 1980
- Kocher, N. *Iran: Religion, Politics and Society*. London: Cass, 1980.
- _____, and Haim, M. *Modern Iran: The Dialectics of Continuity and Change*. Albany: State University of New York Press, 1981.
- _____. *Roots of Revolution: An Interpretive History of Modern Iran*. New Haven: Yale University Press, 1981.
- Kedourie, F., and Haim, S. *Towards A Modern Iran*. London: Cass, 1980.
- Ludeen, M., and Lewis, W. *Debauch: The American Failure in Iran*. New York: Random House, 1981.
- Saul, E. *Covering Islam*. New York: Pantheon, 1981

نمایه

- ۳۷۶، ۳۶۶، ۳۵۹، ۳۵۵، ۳۵۴
 آرام، احمد ۳۰۲، ۲۸۱
 آرپا، مراد ۳۹۵
 آریامهر ۴۰۴، ۴۶۳
 آزاد، ا. ۸۰
 آژیر ۲۶۰، ۲۶۱
 آسوریها ۱۵۲، ۱۰۴، ۱۹۷، ۱۴۴، ۲۵۴
 آغامحمدخان ۳۴
 آل‌احمد، جلال ۱۲۸۱، ۴۰۲، ۴۳۲، ۴۶۴
 آلمان ۵۳، ۵۴، ۷۵، ۸۴، ۹۰، ۹۱، ۹۱، ۹۱
 ۱۱۳، ۱۳۱، ۱۴۱، ۱۴۳، ۱۴۶، ۱۴۸، ۱۵۹
 ۱۶۶، ۱۷۰، ۱۷۷، ۱۷۵، ۲۱۷، ۲۳۱، ۲۵۰
 ۲۵۵، ۲۶۷-۲۶۹، ۲۸۳، ۴۱۷، ۴۲۵، ۴۶۶
 آموزگار، جمشید ۴۶۲، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۷۴
 ۴۷۵، ۴۷۸
 اینله ۱۱۱، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۶، ۱۹۷، ۲۷۲
 ائتلاف سندیکاهای کارگران ۲۸۸، ۲۹۱
 ۳۳۴
 ایراهیم‌زاده، رضا ۳۱۶
 اپریم، اسحاق ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۸۱
 اتحاد شوروی ۱، ۶، ۷، ۹، ۱۱۹، ۱۲۷
 ۱۵۸، ۱۵۹، ۱۶۱، ۱۶۲، ۱۶۹، ۱۷۳، ۱۷۸
 ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۹۲، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۱۶، ۲۱۶
- آبادی ۱۱۲۷، ۱۳۵، ۱۳۳، ۱۳۴، ۱۴۱، ۱۴۴، ۲۷۲
 ۲۸۷-۲۹۰، ۲۹۹-۳۲۹، ۳۳۱، ۳۳۴، ۳۵۲
 ۳۵۵، ۳۷۶، ۳۹۳، ۳۹۵، ۴۲۰، ۴۵۰، ۴۶۶
 ۴۷۲، ۴۷۴، ۴۷۶، ۴۷۸
 آفاتورک، مصطفی کمال پاشا ۱۲۹
 آدمیت، فریدون ۷۱، ۴۶۴
 آدمیت، میرزا عباسقلی خان ۷۱
 آذربایجان ۱۴، ۲۰، ۲۲، ۲۷، ۳۲، ۴۸، ۴۸
 ۷، ۷۹، ۸۳، ۸۷، ۸۸، ۹۳، ۹۶، ۱۰۱-
 ۱۰۶، ۱۰۸، ۱۱۲، ۱۱۴، ۱۱۶، ۱۱۷-۱۱۹، ۱۲۳
 ۱۳۱، ۱۳۵، ۱۳۸، ۱۴۰، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۸
 ۱۵۸، ۱۶۱، ۱۶۳، ۱۶۴، ۱۶۸، ۱۷۹
 ۱۸۳، ۱۸۸، ۱۹۰، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۶، ۱۹۷
 ۱۹۹، ۲۰۱، ۲۰۶، ۲۰۸، ۲۱۲-۲۱۴، ۲۱۶-
 ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۲۳، ۲۳۵، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۲
 ۲۴۳، ۲۴۸، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۲، ۲۶۴، ۲۶۵
 ۲۶۷، ۲۶۹، ۲۷۱، ۲۷۴-۲۷۷، ۲۷۹-۲۸۲
 ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۹، ۳۰۶، ۳۱۳، ۳۱۴
 ۳۱۸، ۳۲۰، ۳۲۳، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۷۹-
 ۳۸۹، ۴۰۱، ۴۰۶، ۴۱۲، ۴۱۵، ۴۱۷، ۴۱۸
 ۴۲۰، ۴۲۵، ۴۳۷، ۴۴۹، ۴۶۶، ۴۸۷
- آذری، عباس ۳۲۱
 آذریها ۱۴، ۱۲، ۱۱، ۱۴۸، ۱۴۴، ۳۵۱، ۳۵۰

۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹

۲۱۹، ۲۲۱، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹

۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹

۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۶۶، ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۶۹

۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۳

۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۸۹

۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹

۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۱۴، ۳۱۵، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۸

۳۵۸، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۵

۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۳، ۳۸۴، ۳۸۵

۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۳، ۳۸۴، ۳۸۵، ۳۸۶، ۳۸۷

اتحادیه سندیکاهای کارگران و کشاورزان ایران

۳۸۷، ۳۸۸، ۳۸۹، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۲

(نسکی) ۲۱۵

اردبیل ۱، ۱-۲، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۱۸

احمدی، شیخ احمد ۱۵

۱۱۹، ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۵

احمدالله خان ۱۰۸، ۱۰۹

اردلان ۲۱۳

احمدزاده، مسعود ۴۴۷

اردلان، ناصرقلی ۱۸۰، ۲۱۷، ۲۱۹

احمدشاه ۱۲۱-۱۲۳

ارمنجان، حسن ۲۰۹، ۲۱۸، ۲۲۰، ۲۷۱

اختر ۶۷

۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۴

ارانی، تقی ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۴۹

اربع الدوله ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۳۶

۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۶۶، ۲۶۷

ارمنها ۲۲، ۱۹۷، ۲۴۳، ۲۴۵

۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۲

ازبها ۱۱۶، ۱۱۹

اریاب کبکسرو، شاهرخ ۱۱۱، ۱۴۸

ازهری، ارتشید غلامرضا ۴۸۱، ۴۸۲

اربدیه، مکان، زمینداران ۱۰، ۲۰، ۲۴، ۳۰

استادان، عباس ۲۷۳

۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۶، ۳۷، ۳۸، ۳۹، ۴۰، ۴۱، ۴۲، ۴۳

استنلی ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۳

۴۰۱، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۴، ۴۰۵، ۴۰۶، ۴۰۷، ۴۰۸، ۴۰۹، ۴۱۰

۴۸۶، ۴۸۷، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۰، ۴۹۱، ۴۹۲، ۴۹۳

۴۳۰، ۴۳۱، ۴۳۲، ۴۳۳، ۴۳۴، ۴۳۵، ۴۳۶، ۴۳۷، ۴۳۸

۴۴۹

۴۶۸، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵

اسرائیل ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۳۷

۴۷۶، ۴۷۷، ۴۷۸، ۴۷۹، ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲

۴۹۱

۴۸۳، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۶، ۴۸۷، ۴۸۸، ۴۸۹

اسفندیاری ۲۳۵

۴۹۰، ۴۹۱، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۴، ۴۹۵، ۴۹۶، ۴۹۷

اسفندیاری بختیاری، ملکه ثریا ۲۵۱، ۲۸۴

۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۰، ۵۰۱، ۵۰۲، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۵

اسفندیاری، حسن (مختم السنه) ۱۶۱

۵۰۶، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۰۹، ۵۱۰، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۳

اسفندیاری، علی (نیما یوشیج) ۳۰۳، ۳۰۴

۵۱۴، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۰، ۵۲۱

اسکندری ۸۵

۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۲۵، ۵۲۶، ۵۲۷، ۵۲۸

اسکندری، میرنصرت ۱۶۳، ۱۶۴، ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۶۷

ارتش ۱۰۳-۱۰۵، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۱۱

اسکندری، ایرج ۱۱۲، ۱۵۳، ۲۵۷، ۲۵۸

۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۲۹

۲۶۵، ۲۶۶، ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱

۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۵۳، ۱۵۴، ۱۵۵، ۱۵۶

۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۴، ۲۹۵

۱۶۸، ۱۶۹، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۵

اسکندری، تاج ۳۰۴

۱۷۶، ۱۷۷، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۳

اسکندری، زهرا ۳۰۴

۱۸۴، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰

۲۱۱-۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۱۹

اسکندری، سلیمان ۸۰، ۹۳، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۱۶، ۱۱۷
۱۱۱۷، ۱۱۲۱، ۱۱۲۳، ۱۲۶، ۱۲۶۰، ۱۲۵۴، ۱۲۵۴
۱۲۵۷، ۱۲۵۸، ۱۲۵۹، ۱۲۶۰، ۱۲۶۳، ۱۲۶۴، ۱۲۶۴
اسکندری، عباس ۲۵۶، ۲۵۴، ۲۶۱
اسکندری، محترم ۱۱۷
اسکندری، یحیی ۸۸، ۸۸
اشرفیت ۹۴، ۹۳، ۹۴، ۹۳، ۹۳، ۹۳، ۹۳، ۹۳، ۹۳، ۹۳
۳۱۱، ۳۱۴، ۳۲۳
اشرف، حمید ۴۵۱، ۴۵۰، ۴۴۷، ۴۴۶
اشرف، شادخت ۲۴۵، ۱۲۷
اصفهان ۱۱، ۱۳، ۱۴، ۲۱-۲۳، ۲۸، ۳۲، ۳۹،
۴۰، ۵۱، ۵۲، ۵۴، ۵۶، ۶۰، ۶۷، ۶۹، ۷۲،
۷۳، ۷۸، ۸۰، ۹۰، ۹۲، ۹۴، ۹۷، ۹۸، ۱۱۷،
۱۱۸، ۱۲۷-۱۳۰، ۱۳۰، ۱۳۳، ۱۳۹، ۱۴۲، ۱۴۷،
۱۵۲، ۱۶۸، ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۸۰، ۱۸۱، ۱۸۵-
۱۸۹، ۱۸۹، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۸، ۲۰۷، ۲۱۱-۲۱۵،
۲۱۷، ۲۱۸، ۲۲۷، ۲۳۱، ۲۳۴، ۲۴۰، ۲۴۴،
۲۵۹، ۲۶۱-۲۶۳، ۲۶۳، ۲۶۷، ۲۷۰، ۲۷۵،
۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۶، ۲۸۹، ۲۹۶، ۳۱۵، ۳۱۷،
۳۲۰-۳۲۲، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۳، ۳۲۹،
۳۴۲، ۳۵۰-۳۵۲، ۳۵۲، ۳۵۵، ۳۷۰، ۳۷۶، ۳۸۹،
۳۹۱، ۳۹۳، ۳۹۵، ۳۹۶، ۴۰۱، ۴۰۸، ۴۳۷،
۴۴۲، ۴۴۴، ۴۵۱-۴۵۳، ۴۵۶، ۴۶۷، ۴۶۸،
۴۷۴، ۴۷۶، ۴۷۸، ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۷، ۴۹۵
اصفهانی، سیدجمال‌الدین ۷۲، ۷۳، ۸۸
اصلاحات ارضی ۵، ۵، ۱۰۵، ۱۲۷، ۲۰۹، ۲۱۴،
۲۲۰، ۲۲۸، ۲۳۹، ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۴۹، ۳۰۰،
۳۱۱، ۳۳۹، ۳۴۳، ۳۴۷، ۳۴۵، ۳۶۱، ۳۶۳،
۳۶۸، ۳۷۲، ۳۷۴، ۳۷۶-۳۷۷، ۳۸۴-۳۸۸،
۳۹۱-۳۹۳، ۳۹۵، ۳۹۷، ۴۰۰، ۴۱۸، ۴۲۲،
۴۲۳، ۴۲۳، ۴۲۳
اصناف ۲۱، ۲۱، ۵۴، ۷۶، ۷۶، ۸۰، ۸۴، ۸۶، ۸۸، ۹۰،
۹۱، ۹۵، ۹۶، ۱۰۰، ۱۰۲، ۱۲۳، ۱۳۹،
۱۶۸، ۱۷۰، ۱۷۴، ۱۷۵، ۲۲۷، ۲۳۲-۲۳۴

۲۳۱، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۸، ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۴۹، ۲۴۹، ۲۴۹،
۲۴۹، ۲۴۹، ۲۴۹، ۲۴۹، ۲۴۹، ۲۴۹، ۲۴۹،
۲۴۹، ۲۴۹، ۲۴۹، ۲۴۹، ۲۴۹، ۲۴۹، ۲۴۹،
اطلاعات ۱۴۸، ۱۵۶، ۱۸۲، ۱۹۷، ۲۱۵، ۲۴۰،
۲۴۹، ۲۴۹، ۲۴۹، ۲۴۹، ۲۴۹، ۲۴۹، ۲۴۹،
اطلاعات مفتگی ۳۲۶، ۳۲۵
عصایات ۲۴۰، ۲۷۲، ۲۸۵، ۲۹۱، ۲۹۵،
۳۲۷، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۶، ۳۳۵،
۳۴۷، ۳۴۹، ۳۴۹، ۳۴۹، ۳۴۹، ۳۴۹، ۳۴۹،
عمادنسلف ۲۸، ۲۹، ۳۲، ۴۴
عمادزاده، محمود (به‌آذین) ۲۰۳، ۳۶۴،
۴۷۶
عزازی، نصرت‌الله ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۶۸
فراشته، محمدا علی ۳۰۴
قشارطوس: سرآب محمود ۲۵۱
قشار: محمود ۱۱۱، ۱۱۴، ۱۹۷، ۳۷۲
قشاره ۱۴، ۱۹، ۲۴، ۲۵۱
قغانیا ۱۴، ۳۳
قغانی، سیدجمال‌الدین ۵۷، ۶۸
فکاری، جهانگیر ۲۸۴، ۲۸۳
قیال آشتیانی، عباس ۳۷۳
قیال، منوچهر ۲۱۲، ۲۲۶، ۲۸۳
نجزایر ۴۲۶-۴۲۸، ۴۴۳، ۴۵۱
نقانیان، حبیب ۳۹۵، ۴۵۹
نگاره، حامد ۳۷
نعونی، ضیاء ۲۵۷، ۲۶۰، ۲۶۶
نعتی، نورالدین ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۶۰، ۳۶۶،
۳۶۸، ۳۷۶، ۳۸۶
نام حسین (ع) ۱۴، ۷۶، ۱۲۸، ۱۳۹، ۱۴۵،
۱۴۹، ۱۴۹
نام رضا (ع) ۹۹، ۱۳۹، ۴۷۰
نام علی (ع) ۱۴، ۱۶، ۴۹۲
موردی، حسن ۲۸۳، ۲۸۴
موسی ۱۷۷، ۱۸۰، ۲۱۵

۱۶۶ (۱۶۸-۱۷۰) ۱۷۳ ۱۷۵-۱۸۳ ۱۸۵	امامی، جمال ۲۴۰
۱۹۹ (۱۹۹-۲۰۰) ۲۰۲ ۲۰۴-۲۰۷ ۲۰۹	امامی، حیدرعلی ۱۷۹
۲۱۱ (۲۱۴-۲۱۶) ۲۲۱ ۲۲۳ ۲۲۴ ۲۲۶	امامی، سید حسن ۲۱۷
۲۳۱ (۲۳۲ ۲۳۵-۲۳۷) ۲۳۹ ۲۴۲ ۲۴۴	امامی، سید حسین ۲۳۴
۲۴۷ (۲۴۸ ۲۵۱ ۲۵۹) ۲۶۲-۲۶۶ ۲۷۱	امید ۲۰۸، ۱۸۱، ۱۸۰
۲۷۵ (۲۷۷ ۲۷۸ ۲۸۶) ۲۸۸ ۲۹۰ ۲۹۱	امیراحمدی، سپیده احمد ۲۰۹، ۲۰۶، ۲۰۷
۲۹۳ (۲۹۶ ۳۰۴ ۳۱۰) ۳۱۲ ۳۱۴ ۳۱۷	۲۱۹، ۲۱۲
۳۱۸ (۳۲۰ ۳۲۳-۳۲۵) ۳۴۰ ۳۴۵ ۳۴۷	امیرانتظام، عباس ۴۲۹، ۴۲۵
۳۵۱ (۳۵۳ ۳۵۷ ۳۵۸) ۳۶۲-۳۶۶ ۳۶۶	امیر جنگ ۱۲۹
۳۶۷ (۳۷۴ ۳۷۶ ۳۷۷) ۳۸۲ ۳۸۵ ۳۸۵	امیرخیزی ۲۵۷، ۲۶۶، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۸۲
۳۹۶ (۳۹۶ ۳۹۶) ۴۰۰ ۴۰۲ ۴۰۴	۲۸۷، ۲۸۵، ۳۶۲، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۵
۴۰۸	امیرخیزی، اسماعیل ۸۹
انوری، آیت‌الله محی‌الدین ۴۰۸	امیرخیزی، صدیقه ۳۰۴
اوتسیان، اردشیر ۱۱۹، ۱۲۷، ۱۵۷، ۲۵۹	امیرخلایی، شمس‌الدین ۲۰۶، ۲۱۲، ۲۱۹
۲۶۱ (۲۶۵ ۲۶۶) ۲۷۵ ۲۷۶ ۲۸۷ ۳۰۹	۲۳۹، ۲۲۷
۳۱۵ (۳۱۶ ۳۲۲ ۳۲۷) ۳۳۵	میرکبیر ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۱۵، ۱۲۴
اوزمیه ۱۱۱ (۱۱۵ ۱۲۰ ۱۲۷) ۱۳۱ ۱۵۷ ۲۳۱	امین سلطان ۸۱
۳۵۰ (۳۵۲ ۳۵۳ ۳۶۲) ۳۶۶ ۳۷۷	میر نصرب ۸۰
۴۱۶	امینی، ابوالقاسم ۱۸۱، ۱۸۵، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۹
اویسی، رشید غلامعلی ۴۷۶، ۴۷۸، ۴۸۰	۲۳۵، ۲۴۵، ۲۵۲، ۳۸۵
۴۸۵	امینی، علی ۲۱۹، ۳۸۵-۳۸۷، ۴۷۸، ۴۸۵
اویسی، سرهنگ غلامرف ۲۵۱	انجمن اسلامی دانش آموزان ۴۴۷
اهواز ۴۷۶	انجمن اسلامی دانشجویان ۴۲۰، ۴۲۵، ۴۲۶
ایالات متحده ۳۷، ۱۱۹، ۱۶۰، ۱۶۱، ۱۶۳	۴۵۲، ۴۵۶، ۴۶۱
۱۶۵ (۱۶۶ ۱۸۹) ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۱۴، ۲۱۹	نژدی ۱۳، ۵۱، ۶۶، ۷۳، ۹۰، ۹۸، ۱۹۹، ۱۰۳
۲۲۳ (۲۳۷ ۲۸۹) ۲۹۲ ۲۹۴ ۳۱۴ ۳۵۳	۱۰۴، ۱۱۶-۱۱۸، ۱۲۶، ۱۳۱، ۲۵۲، ۲۷۴
۳۸۲ (۳۸۵ ۳۸۷ ۴۱۸) ۴۴۴	۲۸۳، ۳۵۰، ۳۵۵، ۳۹۱، ۴۴۵، ۴۵۱
ایران آزاد ۴۸۸، ۴۸۸، ۴۲۴، ۴۲۸	نصیری، کبیر ۲۸۴، ۲۸۳
ایران‌شهر ۱۱۱، ۱۱۲، ۱۱۲، ۱۴۳	نگلستان، نگلیس، بریتانیا ۲-۴، ۱۱، ۱۳، ۱۶
ایران نو ۹۴	۱۲۴، ۱۴۳، ۱۴۷، ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۵-۱۵۹، ۱۶۲
آینخان ۱۹ (۲۳ ۲۷ ۲۸) ۴۰-۴۲، ۴۷، ۱۲۹	۱۶۸، ۱۷۷، ۱۷۸، ۱۸۱، ۱۸۱، ۱۸۳، ۱۸۶-۱۸۹
۱۲۸، ۱۷۷	۹۳-۹۳، ۹۷-۹۷، ۱۰۷-۱۰۷، ۱۱۴، ۱۱۷، ۱۱۸
بایزاد، غلامعلی ۲۸۲، ۲۸۲، ۳۱۶	۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۸، ۱۳۱، ۱۳۸، ۱۴۳، ۱۴۷
بیبی ۱۳، ۱۶، ۲۸، ۳۵۱	۱۴۴، ۱۵۲-۱۵۷، ۱۵۹، ۱۶۱، ۱۶۳-۱۶۳

۱۲۷، ۱۶۸، ۱۸۶، ۲۵۱، ۲۶۸، ۳۰۵، ۳۴۷،

۳۵۱، ۳۶۱، ۴۹۶

تبیخ ۱۵، ۲۵، ۳۷، ۸۲، ۱۲۱، ۱۲۳، ۱۴۹،

۴۳۳، ۴۴۵، ۴۵۲، ۴۵۳

تقی زاده، سید حسن ۶۹، ۸۰، ۸۳، ۹۶، ۱۰۰،

۱۰۱، ۱۱۱، ۱۴۰، ۲۳۵

تقدیر جهرمی، محمدحسین ۲۸۳، ۲۸۴

توقان ۱۱۶، ۱۱۹، ۴۱۹

توللی، فریدون ۲۷۲، ۲۸۱، ۳۰۲

تهران ۴، ۱۱، ۱۳، ۱۴، ۲۵، ۲۹، ۳۴-۳۶، ۳۸،

۴۰، ۴۱، ۴۱، ۵۱، ۵۲، ۵۴، ۶۰، ۶۳-۶۵، ۸۱-۸۳،

۸۴، ۸۶-۸۸، ۹۰-۹۴، ۹۶-۹۹، ۱۰۱-۱۰۳،

۱۰۶، ۱۰۸، ۱۱۱، ۱۱۶-۱۱۹، ۱۲۳، ۱۲۴،

۱۲۷، ۱۳۰، ۱۳۲، ۱۳۳-۱۳۵، ۱۴۸، ۱۴۹،

۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۶، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۳، ۱۵۶،

۱۵۸، ۱۵۹، ۱۶۳، ۱۶۵، ۱۶۸، ۱۷۰، ۱۷۱،

۱۷۹، ۱۸۵، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۹۲، ۱۹۵-۱۹۷،

۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۶، ۲۰۹-۲۱۱، ۲۱۳، ۲۱۵-۲۱۷،

۲۱۸، ۲۲۰، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۳۰، ۲۳۳، ۲۳۴،

۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۲-۲۴۵، ۲۴۸، ۲۵۳-۲۵۴،

۲۵۵، ۲۵۷-۲۶۳، ۲۶۶-۲۶۷، ۲۸۰-۲۸۴،

۲۸۶، ۲۸۸، ۲۹۰، ۲۹۲، ۲۹۵، ۲۹۹، ۳۰۰-۳۰۳،

۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۷، ۳۱۴-۳۱۶، ۳۲۱، ۳۲۳، ۳۲۴،

۳۳۳، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۸، ۳۴۰، ۳۴۲، ۳۴۵،

۳۴۷، ۳۵۰-۳۵۲، ۳۵۴، ۳۶۱، ۳۶۴، ۳۶۵،

۳۶۷، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۲-۳۷۳، ۳۷۸، ۳۷۹،

۳۸۲، ۳۸۴، ۳۸۹، ۳۹۱، ۳۹۳-۳۹۵، ۴۰۱،

۴۰۶، ۴۰۸-۴۱۰، ۴۱۲، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۱۹،

۴۲۱، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۲۷، ۴۳۳،

۴۴۵-۴۴۷، ۴۵۱، ۴۵۴، ۴۵۶، ۴۵۹، ۴۶۳،

۴۷۶، ۴۷۷-۴۷۹، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۴، ۴۸۶،

۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۵

تهران منصور ۲۰۲، ۳۰۵، ۳۳۶

تیمورثانی، میر ۳۹۵

برجیه اسلام ۲۱۱، ۲۲۵، ۲۸۷

برکبیز، جاسش ۳۲، ۳۵، ۴۰

برون گنابادی، محمد ۲۶۹، ۲۷۶

برشکبیز، محسن ۲۳۱، ۴۷۵

بیان، کتل محمدتقی خن ۱۰۷، ۱۱۸

یحیاء و سه نفر ۵۵، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۶۹، ۱۷۳،

۴۵۴، ۴۵۶، ۴۵۷-۴۵۹، ۴۶۰-۴۶۲، ۴۶۶-۴۶۷

۲۷۰، ۲۷۶، ۲۸۱، ۲۸۳، ۲۸۴، ۳۱۶، ۳۲۱،

۳۶۹، ۳۷۶

ژوند، سربروین ۴۴۷، ۴۴۸

پیشه‌وری، جعفر ۱۲۷، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۹۶،

۲۶۰، ۲۶۲، ۲۶۴، ۲۶۷، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۶،

۳۷۸، ۴۱۸

بیکار ۱۱۷، ۱۶۱، ۱۶۶

نحیکو ۱۴

نقیوت، سرگرد ۶۷

نمسن، شی، بی ۷، ۴

نیریز ۱۱، ۱۴-۱۶، ۲۹، ۳۹، ۴۹-۴۷، ۵۱-۵۳،

۶۶-۷۰، ۷۴، ۸۰، ۸۱، ۸۳، ۸۸، ۸۹، ۹۳،

۹۶، ۹۹، ۱۰۲، ۱۰۴، ۱۰۷، ۱۱۱، ۱۱۶-۱۱۷،

۱۱۸، ۱۲۳، ۱۲۷، ۱۳۳-۱۳۵، ۱۴۲، ۱۴۳،

۱۴۷، ۱۵۷، ۱۵۸، ۱۷۵، ۱۷۷، ۱۷۸، ۱۸۸،

۱۹۶، ۱۹۷، ۲۰۵، ۲۰۸، ۲۱۳، ۲۱۵-۲۱۹،

۲۳۵، ۲۳۹، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۷، ۲۷۶، ۲۷۹،

۳۱۴-۳۱۷، ۳۲۶، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۴۵، ۳۴۹،

۳۵۲، ۳۵۴-۳۵۶، ۳۶۱، ۳۶۹، ۳۷۶، ۳۷۸،

۳۷۹، ۳۸۹، ۳۹۱، ۳۹۲، ۳۹۵، ۳۹۶، ۴۵۰،

۴۵۳، ۴۶۷، ۴۶۸، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۶، ۴۷۶،

۴۷۸، ۴۸۲، ۴۸۴، ۴۸۶

نشین، سید محمد ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۶۱

نریت، حمیدخان ۹۶

نریت، میر رضا ۸۰

نریت، میر محمدعلی خن ۵۹، ۷۰، ۹۳

نوکمینه ۱۴، ۳۴، ۳۹، ۴۱، ۴۴، ۴۴، ۹۶، ۱۰۸،

- تیمورناش، عبدالحمین ۱۳۸، ۱۱۰، ۱۳۸
 جامعهٔ سوسیالیستهای نهضت ملی ایران ۴۲۰، ۴۶۴
 جامعهٔ مجاهدین اسلام ۲۵۰، ۴۴۲، ۴۴۳، ۴۴۹
 جاوید، سلام‌الله ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۷۵، ۳۶۷، ۳۶۴
 جبهه ۲۰۸
 جبههٔ آزادی ۱۹۵، ۱۹۰، ۱۸۶، ۱۸۵، ۱۸۲
 ۲۷۴، ۲۷۱، ۲۵۴، ۲۲۹
 جبههٔ استقلال ۱۹۵، ۱۹۲، ۱۹۰، ۱۸۶
 جبههٔ متحد احزاب شرقی ۳۷۵
 جبههٔ ملی ۲۳۷-۲۳۱، ۲۲۹، ۲۲۷، ۲۰۳
 ۲۳۹-۲۳۴، ۲۴۶-۲۵۲، ۲۸۸-۲۹۴، ۳۰۷
 ۳۱۲، ۳۲۵-۳۳۷، ۳۳۷، ۳۴۲، ۳۴۲-۳۸۵، ۳۸۹
 ۴۱۴، ۴۱۸، ۴۱۹، ۴۲۱-۴۲۶، ۴۲۸، ۴۳۷
 ۴۴۵، ۴۴۷، ۴۴۸، ۴۵۱، ۴۵۷، ۴۶۱، ۴۶۳-
 ۴۶۶، ۴۶۸-۴۷۰، ۴۷۵، ۴۷۸، ۴۷۹، ۴۸۱
 ۴۸۲-۴۸۶، ۴۹۰، ۴۹۱، ۴۹۳، ۴۹۷
 جزلی، بیژن ۴۴۶، ۴۴۷
 جعفرقلی خان ۲۷
 جعفری، شعبان «بی‌منه» ۲۵۲، ۲۵۱، ۲۳۰
 ۲۹۱
 جشیدبها ۱۴
 جمعهٔ سیاه ۴۹۳، ۴۸۴، ۴۷۹، ۴۷۸، ۴۷۷
 جناح لیبرال حزب رستاخیز ۴۹۲
 جنبش جنگل ۴۵۸، ۴۱۹، ۴۰۸، ۴۰۷، ۴۰۱
 ۴۴۹
 جنبش کارگری ۴۲۵، ۴۱۱، ۴۰۱، ۳۷۶، ۳۲۷
 ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۷، ۳۶۸
 ۳۷۶، ۳۸۲، ۳۸۴، ۳۱۵، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۲۱
 ۳۳۶، ۳۳۵
 جنگل ۴۰۱، ۴۵۳
 جواهری، محمدعلی ۳۰۴
 جودت، حسین ۴۸۲، ۴۸۰، ۴۶۷، ۴۶۶، ۴۶۶
 ۴۸۷، ۴۸۸، ۴۶۶، ۴۶۷
- جودت ۲۶۲
 جهانسوز، ستوان محسن ۲۳۲
 جهانگیر میرزا ۲۸
 جهانی، حسین ۲۶۸
 جهرم ۴۷۶
 چمران، مصطفی ۴۲۶، ۴۲۵
 چوبک، صادق ۳۰۳
 چین ۴۲۷، ۴۲۲، ۴۲۱، ۴۱۶، ۴۱۹، ۴۲۵
 ۴۴۵، ۴۴۸، ۴۳۵، ۴۹۰
 حائری‌زاده، آیت‌الله شیخ عبدالکریم ۳۸۸
 حائری‌زاده، سید ابوالحسن ۴۳۶، ۴۳۴، ۴۳۷
 ۴۴۲، ۴۴۸، ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۳۸، ۴۴۱
 حاج‌سیدجوادی، سید علی‌اصغر ۴۶۵، ۴۶۴
 حایل‌المتین ۸۵، ۷۴، ۶۹
 حزب آزادی، ۲۷۱
 حزب اتحاد ملی ۱۷۳
 حزب ارادهٔ ملی ۲۰۷، ۱۹۷، ۱۹۲، ۱۸۰، ۱۷۴
 حزب اصلاح‌طلبان ۱۲۶، ۱۲۳، ۱۰۹
 حزب اعتدال ۱۰۹، ۹۳، ۹۵، ۹۶، ۹۸، ۱۰۰
 حزب ایران ۲۰۶، ۱۸۲، ۱۷۸، ۱۷۱-۱۶۹
 ۲۰۸، ۲۱۲، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۲۷، ۲۲۹، ۲۴۲
 ۲۴۸-۲۵۱، ۲۵۲، ۲۷۱، ۲۷۴، ۲۹۳، ۳۰۰
 ۳۰۲، ۳۳۱، ۳۸۲، ۴۲۰، ۴۲۲-۴۲۵
 حزب ایران نو ۱۲۶
 حزب ایران نوین ۴۰۳
 حزب پان‌ایرانیست ۴۷۵، ۴۹۳، ۴۳۱
 حزب تجدد ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۵، ۱۲۱
 ۱۲۳، ۱۲۶، ۱۴۱
 حزب ترقی ۱۲۶
 حزب توده ۱۱۰، ۱۱۳، ۱۴۷، ۱۴۲، ۱۷۳
 ۱۷۳-۱۷۸، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۵-۱۸۷، ۱۹۰
 ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۵، ۱۹۶، ۱۹۹، ۲۰۱، ۲۰۳
 ۲۰۵، ۲۰۷-۲۰۹، ۲۱۱-۲۱۵، ۲۱۷، ۲۱۹
 ۲۲۰، ۲۲۳-۲۲۵، ۲۲۷، ۲۲۹-۲۳۶

حزب کمونیست ۱۹۳ (۱۰۴، ۱۰۵، ۱۰۸، ۱۰۹،	۲۴۱، ۲۴۳-۲۴۶، ۲۴۸-۲۵۷، ۲۵۹-۲۶۶،
۱۱۷، ۱۱۸، ۱۲۷، ۱۴۱، ۱۴۶، ۱۷۸، ۱۹۶،	۲۶۶-۲۹۵، ۲۹۷، ۳۰۰-۳۱۶، ۳۳۴-۳۳۴،
۳۵۵، ۳۵۶، ۳۵۹-۳۶۲، ۳۶۷، ۳۷۰، ۳۷۵،	۳۳۶-۳۳۶، ۳۳۷-۳۶۵، ۳۷۶-۳۷۸،
۳۸۰، ۳۸۳، ۳۸۴، ۳۱۵، ۳۱۶، ۳۵۶، ۳۶۶،	۳۸۰، ۳۸۲-۳۸۴، ۳۸۶، ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۱۴-۳۱۴،
F1V	۳۲۰، ۳۲۵، ۳۳۱، ۳۳۵-۳۵۱، ۳۵۷، ۳۶۶،
حزب مردم ۳۸۲، ۳۸۷، ۳۰۳، ۳۰۴،	۳۶۶، ۳۷۰، ۳۷۵، ۳۸۰، ۳۸۲، ۳۸۴،
حزب مردم - حزب اتحاد ملی	F88-F89، F91-F95
حزب مردم ایران ۳۲۵	حزب جنگل ۲۷۱، ۲۰۰
حزب ملت ایران ۲۲۹، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۵۰، ۲۵۲،	حزب حسینی ۲۷۲
حزب ملیون ۳۸۵	حزب دانشکده ۹۵
حزب وطن ۱۶۹، ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۸۰،	حزب دموکرات ۷۳، ۹۳، ۹۵، ۹۶، ۹۸، ۱۰۰-
۳۲۵	۱۰۲، ۱۰۹-۱۱۱، ۱۹۳، ۲۰۶، ۲۵۳، ۲۵۸،
حزب همدان ۱۶۹، ۱۸۲، ۱۸۷، ۲۸۹،	۲۶۶، ۲۶۰
حسینی، کاظم ۳۲۰	حزب دموکرات آذربایجان - فرقه دموکرات
حسینی، شیخ عزالدین ۴۸۸	آذربایجان
حسینی، ارشاد ۱۴۸، ۱۴۷، ۱۴۲، ۱۴۲، ۱۴۲،	حزب دموکرات ایران ۲۰۹، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۵-
۴۹۳	۲۲۳، ۲۲۷، ۲۷۱، ۳۳۱
حکمت، سردار فاخر ۱۷۷، ۲۰۹، ۲۱۸، ۲۱۹،	حزب دموکرات کردستان ۱۹۶، ۲۰۰، ۲۰۳،
۲۲۳، ۲۲۱	۳۵۳، ۳۷۹، ۴۱۶، ۴۴۴، ۴۸۸
حکیمی، ابرهیم ۱۱۱، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۸،	حزب رستاخیز ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۶، ۳۰۷،
۱۹۹، ۲۰۰، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۳۵، ۳۶۲،	۳۰۸، ۳۰۹، ۳۳۷، ۳۶۰، ۳۶۲، ۳۶۵، ۳۶۸،
حکیمی، صد ۱۴۲، ۱۴۷، ۱۴۸، ۳۱۶،	۳۹۹، ۳۷۵، ۳۸۰، ۴۸۷
حنیف، نژاد، محمد ۳۵۱، ۳۵۲،	حزب زحمتکشان ملت ایران ۲۲۹-۲۳۱، ۲۴۲،
حیدری، ۱۱۶، ۲۸، ۲۹، ۸۱،	۲۴۹، ۲۵۰، ۲۸۱، ۲۹۱-۲۹۳، ۳۰۲
خادمی، آیت الله حسین ۳۸۷	حزب زحمتکشان ملت ایران (تبریزی سوم) ۲۴۹،
خاقانی، آیت الله شبیر ۴۸۸	۲۵۰، ۲۵۲، ۳۲۰
خالوقریان ۱۰۱، ۱۰۸،	حزب سوسیال دموکرات ۷۹
خامنه‌ای، حجت الاسلام سید علی ۳۰۸، ۳۲۸،	حزب سوسیالیست ۷۳، ۱۰۹، ۱۱۵، ۱۱۶،
خامنه، تور ۲۶۸، ۳۱۶، ۳۶۹،	۱۱۷، ۱۲۶، ۱۳۲، ۱۴۰، ۱۵۳، ۲۵۹، ۲۶۰،
خامنه (۴۱) ۴۲	۲۹۹، ۳۰۴
خسینی، آیت الله سید روح الله ۳۸۸، ۳۸۹،	حزب سوسیالیست (۱۳۰۰-۱۳۰۵) ۱۸۷،
۳۹۱، ۳۰۸، ۳۱۸، ۳۲۴-۳۲۶، ۳۳۶-۳۴۲،	۲۷۱
۳۶۵، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۱، ۳۷۶، ۳۷۸، ۳۷۹-	حزب عدالت ۱۶۹، ۱۷۳، ۱۷۸، ۱۸۲، ۱۸۵،
۴۹۸-۴۹۶	۲۰۷

رادمنش، رضا ۱۲۵۷ (۲۵۹) ۱۲۶۵ (۲۶۶) ۱۲۷۶ (۲۷۶)
 ۱۲۷۹ (۲۸۲) ۱۲۸۷ (۲۸۷) ۱۲۹۱ (۲۹۱) ۱۳۱۸ (۳۱۸) ۱۳۷۵ (۳۷۵)
 ۱۳۷۸ (۳۷۸) ۱۴۱۷ (۴۱۷) ۴۴۷ (۴۴۷)
 راوندی، مرتضی ۲۸۳
 ریائی شیرازی، آیت‌الله عبدالرحیم ۴۰۸
 رزم ۱۱۸۲ (۱۱۸۲) ۱۲۶۲ (۱۲۶۲) ۱۲۸۸ (۱۲۸۸)
 رزم‌آراء، سید حاجعلی ۱۲۰۷ (۱۲۰۷) ۱۲۳۷ (۱۲۳۷) ۱۲۳۹ (۱۲۳۹)
 ۱۲۴۱ (۱۲۴۱) ۱۲۴۸ (۱۲۴۸) ۱۲۵۰ (۱۲۵۰) ۱۲۸۸ (۱۲۸۸) ۱۳۰۳ (۱۳۰۳) ۱۳۰۶ (۱۳۰۶) ۲۸۴
 رسول‌زاده، محمدابین ۹۳ (۹۳) ۹۴ (۹۴) ۱۰۰ (۱۰۰)
 رشت ۱۹۳ (۱۹۳) ۱۶۶ (۱۶۶) ۱۶۸ (۱۶۸) ۱۷۴ (۱۷۴) ۱۸۳ (۱۸۳) ۸۸ (۸۸) - ۹۰ (۹۰) ۹۸ (۹۸)
 ۹۹ (۹۹) ۱۰۱ (۱۰۱) ۱۰۵ (۱۰۵) ۱۱۶ (۱۱۶) ۱۱۹ (۱۱۹) ۱۲۴ (۱۲۴) ۱۴۲ (۱۴۲)
 ۱۴۱۸ (۱۴۱۸) ۱۴۵۱ (۱۴۵۱) ۱۴۵۲ (۱۴۵۲) ۱۴۵۸ (۱۴۵۸) ۱۴۵۹ (۱۴۵۹) ۱۴۶۲ (۱۴۶۲) ۲۶۹
 ۱۴۷۰ (۱۴۷۰) ۱۴۷۴ (۱۴۷۴) ۱۴۸۲ (۱۴۸۲) ۱۴۹۱ (۱۴۹۱) ۱۴۹۳ (۱۴۹۳) ۱۴۵۰ (۱۴۵۰) ۱۴۵۵ (۱۴۵۵)
 ۱۴۷۰ (۱۴۷۰) ۱۴۷۵ (۱۴۷۵) ۱۴۷۷ (۱۴۷۷) ۱۴۷۸ (۱۴۷۸)
 رشتی، سید کاظم ۱۵
 رشیدیان، اسدالله ۳۹۵
 رضازاده شفق، صادق ۱۱۵۲ (۱۱۵۲) ۱۱۷۱ (۱۱۷۱) ۲۴۰
 رضاشاد ۱ (۱) ۹۲ (۹۲) ۱۰۷ (۱۰۷) ۱۲۴ (۱۲۴) ۱۳۴ (۱۳۴) ۱۳۶ (۱۳۶) ۱۴۱ (۱۴۱)
 ۱۴۷ (۱۴۷) ۱۴۹ (۱۴۹) ۱۵۳ (۱۵۳) ۱۵۵ (۱۵۵) ۱۵۶ (۱۵۶) ۱۵۹ (۱۵۹) ۱۶۴ (۱۶۴)
 ۱۶۹ (۱۶۹) ۱۷۳ (۱۷۳) ۱۷۸ (۱۷۸) ۱۸۰ (۱۸۰) ۱۸۱ (۱۸۱) ۱۸۳ (۱۸۳) ۱۸۵ (۱۸۵)
 ۱۹۴ (۱۹۴) ۲۰۱ (۲۰۱) ۲۰۵ (۲۰۵) ۲۰۶ (۲۰۶) ۲۰۹ (۲۰۹) ۲۱۵ (۲۱۵) ۲۱۷ (۲۱۷)
 ۲۲۰ (۲۲۰) ۲۲۴ (۲۲۴) ۲۲۶ (۲۲۶) ۲۲۷ (۲۲۷) ۲۳۲ (۲۳۲) ۲۳۴ (۲۳۴) ۲۳۵ (۲۳۵)
 ۲۴۵ (۲۴۵) ۲۴۸ (۲۴۸) ۲۵۰ (۲۵۰) ۲۵۲ (۲۵۲) ۲۵۴ (۲۵۴) ۲۵۸ (۲۵۸) ۲۶۰ (۲۶۰)
 ۲۶۵ (۲۶۵) ۲۶۶ (۲۶۶) ۲۶۸ (۲۶۸) ۲۷۰ (۲۷۰) ۲۷۸ (۲۷۸) ۲۸۰ (۲۸۰) ۲۸۳ (۲۸۳) ۲۹۵ (۲۹۵)
 ۳۰۵ (۳۰۵) ۳۰۶ (۳۰۶) ۳۰۸ (۳۰۸) ۳۱۱ (۳۱۱) ۳۱۵ (۳۱۵) ۳۱۶ (۳۱۶) ۳۲۲ (۳۲۲)
 ۳۳۱ (۳۳۱) ۳۳۹ (۳۳۹) ۳۴۰ (۳۴۰) ۳۴۷ (۳۴۷) ۳۵۱ (۳۵۱) ۳۵۲ (۳۵۲) ۳۵۴ (۳۵۴)
 ۳۵۷ (۳۵۷) ۳۵۹ (۳۵۹) ۳۷۴ (۳۷۴) ۳۸۸ (۳۸۸) ۳۹۱ (۳۹۱) ۳۹۸ (۳۹۸) ۴۰۰ (۴۰۰)
 ۴۲۰ (۴۲۰) ۴۲۱ (۴۲۱) ۴۲۹ (۴۲۹) ۴۵۳ (۴۵۳)
 رضایی، احمد ۴۵۱-۴۵۲
 رضایی، محمد ۳۹۵
 رضوی، احمد ۱۲۲۷ (۱۲۲۷) ۱۲۴۲ (۱۲۴۲) ۱۲۵۰ (۱۲۵۰) ۱۲۹۳ (۱۲۹۳)
 زهد امروز ۱۱۷۴ (۱۱۷۴) ۱۱۸۶ (۱۱۸۶) ۱۱۸۷ (۱۱۸۷) ۱۱۹۲ (۱۱۹۲) ۲۲۵
 روحانیان ۱۱۵ (۱۱۵) ۳۱ (۳۱) ۵۹ (۵۹) ۱۲۳ (۱۲۳) ۱۷۸ (۱۷۸) ۱۸۴ (۱۸۴) ۹۹
 ۱۴۲ (۱۴۲) ۱۴۳ (۱۴۳) ۱۴۵ (۱۴۵) ۱۴۳۷ (۱۴۳۷) ۱۴۳۹ (۱۴۳۹) ۱۴۴۰ (۱۴۴۰) ۳۸۸

خمینی، سید احمد ۴۳۶
 خواجه نوری، ابراهیم ۱۷۳
 خواجه نوری، سرهنگ محمد ۲۵۱
 خواندنیها ۲۰۳
 خوبی نجفی، آیت‌الله سید ابوالقاسم ۴۳۶
 خیابانی، شیخ محمد ۱۰۲ (۱۰۲) ۱۰۴ (۱۰۴) ۱۰۷ (۱۰۷) ۱۱۰ (۱۱۰)
 ۱۱۱ (۱۱۱) ۱۱۴ (۱۱۴) ۱۹۶ (۱۹۶) ۱۴۱ (۱۴۱) ۱۶۰ (۱۶۰) ۱۶۶ (۱۶۶) ۳۵۶ (۳۵۶)
 ۳۶۴ (۳۶۴) ۳۶۵ (۳۶۵) ۳۶۷ (۳۶۷)
 خیرخواه، حسین ۲۶۹ (۲۶۹) ۲۶۸ (۲۶۸)
 دارالفنون ۴۹ (۴۹) ۵۲ (۵۲) ۵۳ (۵۳) ۵۹ (۵۹) ۶۰ (۶۰) ۶۷ (۶۷) ۷۲ (۷۲) ۷۷ (۷۷)
 ۸۴ (۸۴) ۱۰۲ (۱۰۲) ۱۱۱ (۱۱۱) ۱۱۷ (۱۱۷) ۱۳۳ (۱۳۳) ۱۴۵ (۱۴۵) ۱۴۸ (۱۴۸) ۲۵۹ (۲۵۹)
 ۲۹۷
 داری، ویلیام ناکس ۱۶۸ (۱۶۸) ۱۳۱
 دانشور، سیمین ۴۶۴
 دانشیان، غلام یحیی ۳۵۶ (۳۵۶) ۳۵۸ (۳۵۸) ۴۱۸ (۴۱۸)
 داور، علی کبر ۱۱۰ (۱۱۰) ۱۲۸ (۱۲۸) ۱۳۹ (۱۳۹) ۱۴۰ (۱۴۰)
 درخشش، محمد ۱۳۸۹ (۱۳۸۹) ۴۷۵
 دشتی، علی ۱۴۱ (۱۴۱) ۱۶۳ (۱۶۳) ۱۷۳ (۱۷۳) ۱۱۸۲ (۱۱۸۲) ۲۰۷
 دنیا ۱۴۶ (۱۴۶) ۱۴۸ (۱۴۸) ۱۴۳ (۱۴۳) ۴۱۷ (۴۱۷) ۴۱۹ (۴۱۹)
 دولت آبادی، حاج میرزا یحیی ۷۲
 دولت آبادی، سید هاشم‌الدین ۱۷۵ (۱۷۵) ۱۷۷ (۱۷۷)
 ۱۸۰ (۱۸۰) ۱۹۳ (۱۹۳) ۲۰۷
 دهقان ۱۱۷ (۱۱۷) ۱۲۹ (۱۲۹) ۳۱ (۳۱) ۳۳ (۳۳) ۶۴ (۶۴) ۸۷ (۸۷) ۸۹ (۸۹) ۹۰ (۹۰)
 ۱۰۴ (۱۰۴) ۱۰۵ (۱۰۵) ۱۱۸ (۱۱۸) ۱۲۷ (۱۲۷) ۱۶۸ (۱۶۸) ۱۷۴ (۱۷۴) ۱۹۶ (۱۹۶)
 ۲۰۸ (۲۰۸) ۲۱۱ (۲۱۱) ۲۲۰ (۲۲۰) ۲۳۶ (۲۳۶) ۲۳۸ (۲۳۸) ۲۵۳ (۲۵۳) ۲۵۵ (۲۵۵)
 ۲۶۵ (۲۶۵) ۲۶۶ (۲۶۶) ۲۷۸ (۲۷۸) ۲۸۸ (۲۸۸) ۲۹۵ (۲۹۵) ۲۹۷ (۲۹۷)
 ۳۲۴ (۳۲۴) ۳۲۵ (۳۲۵) ۳۳۰ (۳۳۰) ۳۳۳ (۳۳۳) ۳۴۱ (۳۴۱) ۳۴۸ (۳۴۸) ۳۵۳ (۳۵۳)
 ۳۵۵ (۳۵۵) ۳۶۰ (۳۶۰) ۳۶۳ (۳۶۳) ۳۶۴ (۳۶۴) ۳۶۶ (۳۶۶) ۳۷۴ (۳۷۴) ۳۷۵ (۳۷۵)
 ۳۷۷ (۳۷۷) ۳۹۲ (۳۹۲) ۴۹۱ (۴۹۱) ۴۹۲ (۴۹۲)
 دهقان، علی ۱۷۷
 دیبا، شهبانو فرح ۱۳۸
 دیبا، عبدالحسن (ثقة نقوله) ۱۳۸
 ذوالفقاری، محمد ۲۴۲
 ذوالفقاری، ناصر ۲۱۵ (۲۱۵) ۲۱۶ (۲۱۶) ۲۲۰ (۲۲۰) ۲۲۵ (۲۲۵)

زنجانی (۱۳۳، ۱۲۱۵، ۱۲۱۶، ۱۲۱۸، ۱۲۴۲، ۱۲۶۵)

۳۵۶، ۳۶۶، ۳۷۳، ۳۷۶، ۳۷۷، ۳۸۱

زنجانی، آیت‌الله (۴۰۸، ۴۲۷، ۴۹۵)

زندها (۳۴، ۴۱)

زندگه، عبدالحمید (۱۷۱، ۴۲۰)

زیرک‌زاده، احمد (۲۲۷، ۲۴۲، ۲۴۳، ۴۲۰)

ژاندرمری (۱۹۲، ۱۹۹، ۱۰۰، ۱۰۵، ۱۰۷، ۱۰۷)

۱۵۹، ۱۷۶، ۱۸۴، ۱۸۹، ۲۱۱، ۲۴۶، ۲۵۱

۲۵۲، ۲۷۴، ۳۰۵-۳۰۷، ۳۲۰، ۳۴۳، ۳۶۳

۳۶۴، ۳۶۶، ۳۷۳، ۳۷۶، ۳۸۲، ۳۹۸، ۴۴۲، ۴۴۹

سازمان آزادیبخش فلسطین (۴۵۰، ۴۵۲)

سازمان انقلابی حزب توده (۴۱۷، ۴۴۴)

سازمان چریک‌های فدایی خلق ایران (۴۴۳-۴۵۱)

۴۵۷، ۴۹۷

سازمان مارکسیست لنینیست توفان (۴۱۶، ۴۱۷)

۴۴۴

سازمان مجاهدین خلق ایران (۴۴۳-۴۴۶)

۴۵۱-۴۵۷، ۴۹۷

ساعده، محمد (ساعده‌الوزره) (۱۸۳، ۱۸۴)

۱۸۷-۱۹۰، ۲۱۵، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۶۲

ساعدی، غلامحسین (۴۶۴)

سامی کرمانی، کاظم (۴۴۵)

سارک (۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۶، ۴۸۷، ۴۹۹، ۴۰۰)

۴۰۵، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۲۲، ۴۲۸، ۴۴۵، ۴۴۷

۴۵۰، ۴۵۵، ۴۶۰، ۴۶۱، ۴۶۶، ۴۶۹

۴۷۰، ۴۷۴، ۴۷۹، ۴۸۵، ۴۸۹

سایکس، سرپرستی (۱۱۳، ۳۶، ۴۰)

سپه‌دار اعظم تکابینی، محمد ولی خان (۹۰-۹۲)

۹۵، ۹۹، ۹۹، ۱۰۳، ۱۱۱، ۱۱۹، ۱۳۷

سپه‌الار، خنج میرزا حسین خان (۶۱، ۱۱۵)

۱۲۴

ستارخان (۸۸، ۹۶، ۱۳۱۲، ۳۷۹)

ستاره‌سرخ (۱۱۹، ۴۱۹، ۴۴۴)

سحی، عزت‌الله (۴۲۴، ۴۲۵)

۴۰۷، ۴۲۱، ۴۴۲، ۴۷۰، ۴۷۵، ۴۷۶، ۴۸۷

۴۸۸، ۴۹۳، ۴۹۶

روزبه، خسرو (۳۰۶، ۳۰۷، ۳۱۴)

روستا، رضا (۲۵۷، ۲۵۹، ۲۶۶، ۲۶۹، ۲۸۰)

۲۸۲، ۲۸۷، ۳۱۵، ۳۱۶، ۳۳۳

روستاییان (۱۱، ۱۳-۱۴، ۱۵، ۱۸، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۸، ۱۳۲)

۴۵۴، ۴۶۵، ۴۶۹، ۴۹۲، ۴۹۵، ۴۹۶

۴۷۶، ۴۷۸، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۴، ۴۹۵، ۴۹۸

۴۹۹، ۴۹۹، ۴۹۹، ۴۹۹، ۴۹۹، ۴۹۹

۴۹۹، ۴۹۹، ۴۹۹، ۴۹۹، ۴۹۹، ۴۹۹

۴۹۹، ۴۹۹، ۴۹۹، ۴۹۹، ۴۹۹، ۴۹۹

۴۹۹، ۴۹۹، ۴۹۹، ۴۹۹، ۴۹۹، ۴۹۹

روشنگران (۹۰، ۴۶، ۴۵۶، ۴۵۷، ۴۵۹، ۴۶۱، ۴۶۴)

۴۶۷، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۲-۴۷۴، ۴۷۰، ۴۷۵، ۴۷۸، ۴۹۵

۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵

۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵

۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵

۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵

۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵

۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵

۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵

۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵

۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵

۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵

۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵

۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵

۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵، ۴۹۵

رهبر (۱۸۲، ۱۹۲، ۲۵۶، ۲۵۸، ۲۶۲، ۲۶۳)

۲۷۰، ۲۷۲-۲۷۰، ۲۷۶، ۲۸۴، ۲۸۶، ۲۸۹، ۲۷۰

۳۷۵

رهبر یزد (۲۷۰)

ریاحی، سید اسماعیل (۳۸۷)

زاهدی، سید فضل‌الله (۲۵۰، ۲۵۲-۲۴۲)

۳۸۴، ۳۸۲

شاه عباس صفوی ۲۸
 شایگان، علی ۲۲۷، ۲۲۴، ۲۲۸، ۲۴۲، ۲۴۳
 ۲۵۰، ۲۵۲
 شیرنگ، اسماعیل ۲۸۳
 شیشری، سید محمد ۸۰
 شیشری، علی ۳۵۶، ۳۶۲، ۳۶۵، ۳۷۸
 شرقی، حسین ۱۱۹، ۱۲۷
 شرکت نفت ایران و انگلیس ۹۷، ۱۳۱، ۱۶۸
 ۱۶۹، ۱۶۸، ۱۶۹، ۱۶۸، ۱۶۹، ۱۶۸، ۱۶۹، ۱۶۸، ۱۶۹
 ۳۲۶-۳۲۹، ۳۳۱-۳۳۵، ۳۸۳
 شریبی، نادر ۲۸۲، ۲۸۷، ۲۹۴، ۳۰۴
 شریعتداری، آیت‌الله سید کاظم ۴۳۸، ۴۳۷، ۴۳۸
 ۴۳۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۲، ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۴۷، ۴۴۸
 ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۱، ۴۵۲، ۴۵۳، ۴۵۴، ۴۵۵، ۴۵۶
 شریعتی، علی ۴۲۷-۴۲۵، ۴۴۲، ۴۵۲، ۴۵۶
 ۴۹۲، ۴۹۴
 شریف‌امامی، جعفر ۳۸۵، ۴۷۵، ۴۷۸، ۴۸۰
 شفق‌سرخ ۱۴۱
 شمس، علی ۲۶۷
 نسیم، علی اصغر ۲۹، ۳۱
 شورای متحدۀ اتحادیه‌های کارگران ۱۱۷
 شوستر، مورگن ۹۲، ۹۸، ۹۹
 شوستر ۱۱۶، ۱۲۹، ۱۳۹، ۱۵۱، ۱۵۱
 شیبانی، عباس ۴۲۴، ۴۲۵
 شیخ خزعل ۹۷، ۱۰۰، ۱۰۸، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۳۸
 شیخیه ۱۵، ۱۶، ۱۸، ۱۸۱، ۲۲۷
 شیراز ۱۱، ۱۶، ۲۱، ۲۴، ۲۸، ۳۹، ۴۱، ۵۶
 ۶۷، ۷۲، ۷۱، ۷۳، ۹۷-۹۹، ۱۰۶، ۱۱۰
 ۱۳۹، ۱۵۶، ۱۶۲، ۱۶۵، ۱۷۷، ۲۰۹، ۲۱۳
 ۲۱۵، ۲۱۸، ۲۳۴، ۲۷۰-۲۷۲، ۲۸۳، ۲۸۴
 ۳۱۷، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۷۰، ۳۸۹
 ۳۹۳-۳۹۶، ۴۰۴، ۴۵۲، ۴۶۷، ۴۷۴، ۴۷۶
 ۴۷۸

شیرازی، سید علی‌محمد (باب) ۱۵

سحابی، بدالله ۴۲۴
 سغون ۳۱۱، ۳۷۲
 سرتیپ‌زاده، علی ۱۷۸، ۱۷۹
 سرداراسعد بختیاری، جعفرقلی خان ۱۲۹
 سرداراسعد بختیاری، عقیلی خان ۷۲، ۹۰-۹۲
 ۱۹۷، ۱۲۹، ۱۳۸، ۱۸۳
 سلسلۀ افشار ۳۴
 سلسلۀ زند ۴۴، ۴۱
 سلسلۀ صفوی ۱۶، ۱۳۲، ۲۴
 سلسلۀ قاجار ۳۱، ۳۳-۳۴، ۳۸، ۴۸، ۴۹، ۵۸، ۵۹، ۶۰
 ۱۲۳، ۱۲۲
 سلطان‌زاده، احمد ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۵، ۱۲۷
 سنجایی، کریم ۱۲۲۷، ۱۲۲۲، ۱۲۲۰، ۱۲۲۱، ۱۲۲۲، ۱۲۲۳
 ۱۲۲۴، ۱۲۲۵، ۱۲۲۶، ۱۲۲۷، ۱۲۲۸، ۱۲۲۹
 ۴۸۶-۴۸۴
 سزیمون ۶۰، ۶۱، ۷۰، ۲۸۵
 سوزگی، عباس ۴۴۶، ۴۴۷
 سومالیسم ۴۶، ۷۰، ۸۶، ۹۴، ۱۰۱، ۱۱۲
 ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۴
 ۲۳۱، ۲۵۰، ۲۵۴، ۲۶۷، ۲۷۷-۲۷۹، ۳۱۰
 ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۵، ۳۰۴، ۳۱۶، ۳۲۱، ۳۲۵
 ۴۳۲، ۴۸۹، ۴۹۰
 سهیلی، علی ۱۶۳-۱۶۷، ۱۸۳، ۲۲۳، ۲۲۴
 سیا ۲۵۱، ۲۸۹، ۳۰۷
 سیامک، سرهنگ عزت‌الله ۳۰۷، ۳۰۶
 سیاهکل ۴۴۲، ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۷
 سید اشرفی، میرزا آق ۲۸۳، ۲۸۴
 سیف‌پور قاطمی ۱۷۶، ۱۸۰، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۸
 سیمونیان، قازار ۳۱۶
 شامش، احمد (بداد) ۳۰۴
 شاندیز، علی ۲۸۳، ۲۸۷، ۲۸۸، ۳۱۶
 شاهد ۲۳۰
 شامسوتها ۴۴، ۴۴، ۹۶، ۱۰۴، ۱۰۸، ۲۱۳
 ۲۵۱، ۳۷۶

- فیضیه ۳۸۸، ۴۰۸، ۴۲۱، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۳۵، ۴۳۷، ۴۷۰
- قاجارها ۴۴، ۴۳، ۴۴، ۴۴
- قاسمی، احمد ۴۶۶، ۴۶۸، ۴۸۰، ۴۸۲، ۴۸۵، ۴۸۷، ۴۸۸، ۴۰۹، ۴۶۱، ۴۱۶
- قانون ۶۲، ۶۳، ۶۷
- قانون اساسی ۸۱-۸۸، ۹۱، ۹۲، ۱۰۲، ۱۲۲، ۱۲۳
- ۱۱۴۱، ۱۱۴۷، ۱۱۶۷، ۱۱۷۴، ۱۱۸۵، ۱۱۸۷-۱۱۸۹
- ۱۱۹۵، ۱۱۹۶، ۲۰۱، ۲۰۶، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۴
- ۲۲۳، ۲۲۵-۲۲۷، ۲۲۹، ۲۳۵-۲۳۹، ۲۴۴
- ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۵۴، ۲۵۶، ۲۸۸، ۲۸۹، ۳۱۱
- ۳۱۴، ۳۵۷، ۳۵۹، ۳۸۳، ۳۸۹، ۴۰۸، ۴۳۷
- ۴۴۱، ۴۶۳-۴۶۷، ۴۷۱، ۴۷۵-۴۷۸، ۴۸۱
- ۴۹۳
- قیادین، عیسی ۱۸۱، ۲۰۷، ۲۱۵، ۲۱۰
- قریشی، امدان الله ۱۸۳، ۲۸۷
- قزاقها ۱۹۶، ۱۷۶، ۱۷۸، ۱۹۰، ۱۰۷
- قزوین ۱۱، ۱۳۴، ۱۳۹، ۱۵۱، ۱۵۷، ۱۶۳، ۱۶۷، ۱۸۱
- ۱۱۰۶، ۱۱۱۶، ۱۱۱۷، ۱۱۲۷، ۱۱۳۹، ۱۱۴۲، ۱۱۶۷
- ۱۳۰۶، ۱۳۲۱، ۱۳۲۱، ۱۳۵۰، ۱۳۵۳، ۱۳۷۶، ۱۳۷۹
- ۴۸۲
- قشقایی، خسروخان ۲۲۰، ۲۲۵
- قشقایی، صورت الدوله ۱۷۷، ۱۸۱
- قشقایی، ناصرخان ۱۷۷، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۹۱۲
- ۲۴۲، ۲۷۲
- قشقیها ۱۱۸، ۱۲۳، ۱۳۴، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۹۷، ۱۱۱۶
- ۱۱۲۹، ۱۱۵۶، ۱۱۷۷، ۱۱۸۸، ۱۲۲۵، ۱۲۳۰
- قطب‌زاده، صادق ۴۲۶، ۴۸۸
- ققاز ۴۷، ۶۹، ۷۹، ۸۸، ۸۹، ۹۰، ۹۴، ۹۵
- ۱۰۲-۱۰۴، ۱۱۸، ۱۱۳۳، ۱۱۵۵، ۱۱۶۸، ۱۲۸۲
- ۳۵۵، ۳۵۶، ۴۱۵
- قم ۷۶، ۱۰۰، ۱۲۲، ۱۳۹، ۱۴۴، ۱۴۹، ۱۶۲
- ۱۳۸۴، ۱۳۸۸، ۱۳۸۹، ۱۳۹۳، ۱۳۹۶، ۴۰۸، ۴۲۱
- ۴۳۷، ۴۳۸، ۴۶۵، ۴۶۷-۴۶۹، ۴۷۴، ۴۷۶
- فراکسیون منفردین ۱۷۹، ۱۸۲، ۱۸۸، ۱۸۹
- فراکسیون مبین ۱۶۱، ۱۶۲، ۱۶۶، ۱۷۷، ۱۷۹
- ۱۸۰، ۱۸۳، ۲۰۰
- فرامان‌نوی ۶۰، ۶۱، ۷۱، ۱۳۹۵، ۳۹۹
- فرجانی، محمد ۲۹۸، ۳۱۶
- فریح، مهدی (معتصم‌السلطنه) ۱۸۱، ۱۸۳، ۲۱۷، ۲۳۵
- فرخی یزدی، محمد ۲۵۴
- فردوست، ارتشید حسین ۴۰۰
- فرقه دموکرات آذربایجان، ۹۰۲، ۱۹۶
- ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۰۳، ۲۰۷، ۲۰۹، ۲۱۲، ۳۶۴
- ۳۶۸
- فرمانفرما، سرلشکر محمدحسین فیروز ۱۲۰۵
- ۲۱۲
- فرمانفرما، عبدالحمین میرزا ۱۰۳، ۱۹۵
- فرمانفرما، محمدولی ۱۶۲، ۱۸۱، ۱۸۳، ۱۲۰۵
- ۲۰۹، ۲۱۹
- فرمانفرما، نصرت‌الدوله فیروز ۱۰۹، ۱۳۸
- ۱۱۲، ۲۰۵
- فرمانفرمایان، خداداد ۳۹۵
- فرنگستان ۱۱۱، ۱۱۲، ۱۳۳
- فروتی، غلامحسین ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۶، ۲۸۰
- ۲۸۲، ۲۸۷، ۴۱۶
- فروغی، محمدعلی (ذکاءالملک) ۱۱۱، ۱۲۱
- ۱۴۹، ۱۶۳
- فروهر، داریوش ۲۳۱، ۴۲۰، ۴۲۲، ۴۶۳
- ۴۶۵، ۴۶۹، ۴۷۵، ۴۷۶، ۴۸۲، ۴۸۶
- فرهی، ابوالفضل ۲۸۳، ۲۸۴
- فریزر، جیمز ۱۱۱، ۳۲، ۱۴۵، ۶۴
- فریور، غلامعلی ۱۷۱
- فوزیه، ملکه ۱۲۷
- فیروز، مریم ۲۸۳، ۲۸۷، ۳۰۴، ۳۱۷
- فیروز، مظفر ۲۰۵، ۲۰۷، ۲۰۹، ۲۱۱-۲۱۴
- ۲۲۱، ۲۸۴

کریملا ۱۵، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲

۴۳۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۲، ۴۴۳، ۴۴۴

کردها ۱۴، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳

۴۴۵، ۴۴۶، ۴۴۷، ۴۴۸، ۴۴۹، ۴۵۰

۴۹۹

کوزن، لرد ۳۵، ۳۶، ۳۷

کرمان ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷

۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۵

۲۶، ۲۷، ۲۸، ۲۹، ۳۰، ۳۱

۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۶، ۳۷

۳۸، ۳۹، ۴۰، ۴۱، ۴۲، ۴۳

۴۷۸

کرمانشاه ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶

۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳

۲۴، ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸، ۲۹

۳۰، ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۵

۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۲، ۳۵۳، ۳۵۴

کریمخان ۱۵

کریمخانیه، ۱۲، ۱۳، ۱۴

کروی تبریزی، سید احمد ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۱

۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۲۷

۳۳۹

کشاورز، فریدون ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۴

کشور ۱۸۶

کمونیسم ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷

۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴

۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸، ۲۹، ۳۰

۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۶

۴۹۴

کمیسیون بین‌المللی حقوق‌دانان ۲، ۳

۴۶۱، ۴۶۲، ۴۶۳

کمیسیون بین‌المللی صلیب سرخ ۴۶۲

کنفدراسیون دانشجویان ایرانی ۱۹، ۲۰

۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۶

۴۸۸، ۴۸۹

قنات آبادی، شمس‌الدین ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴

۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۴

قوام، ابراهیم (قوام‌الملک) ۴۱، ۴۲، ۴۳، ۴۴

۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۸

قوام، احمد (قوام‌سلطنته) ۱۰۹، ۱۱۰

۱۱۱، ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۶

۱۱۷، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۲۱

۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۶

۱۲۷، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۱

۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۳۶

۱۳۷، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۱

۴۸۵

قوام، مهدی ۱۷۷

کاپیتولاسیون ۴۷، ۴۸، ۴۹، ۵۰، ۵۱

۵۲، ۵۳، ۵۴، ۵۵، ۵۶، ۵۷

کازرون ۴۷۶

کازرونی، علی ۱۰۹

کاشانی، آیت‌الله سید ابوالقاسم ۱۱۱، ۱۱۲

۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۱۸

۱۱۹، ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۳

۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۲۸

۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۳

کاظم‌زاده ایرانشهری، حسین ۱۱۱

کاظمی، باقر ۲۳۸

کامبخش، عبدالصمد ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸، ۲۹۹

۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۴

۳۴۷، ۳۴۸

کانون مهندسين ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۲۲

کانون نویسندگان ۴۶۳، ۴۶۴، ۴۶۵، ۴۶۶

کلاه ۱۰۱

کاوینان، جعفر ۳۹۶، ۳۹۷

کپازی، علی ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹

کبیری، ربیع ۳۶۷

مارکسیسم ۱۰، ۱۷، ۹۴، ۱۰۹، ۱۴۶، ۱۸۱
 ۱۳۰۹، ۱۳۰۶، ۲۸۵، ۲۵۹، ۲۵۵، ۲۵۰، ۲۴۹
 ۱۴۲۱، ۱۴۲۰، ۱۴۲۹، ۱۴۱۶، ۱۴۰۶، ۱۴۰، ۱۳۲۹
 ۴۵۶-۴۵۴، ۴۵۱، ۴۴۹، ۴۴۷، ۴۳۵، ۴۳۲
 مازندران ۱۷، ۱۳۳، ۱۳۴، ۱۰۶، ۱۰۸، ۱۲۵
 ۱۳۳، ۱۳۵، ۱۴۷، ۱۶۸، ۱۶۱، ۲۱۲، ۲۱۵
 ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۴۳، ۲۶۰، ۲۶۶، ۲۶۳
 ۲۶۸-۲۷۰، ۲۷۶، ۲۸۴، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۹۹
 ۳۰۲، ۳۱۶، ۳۲۰، ۳۲۲، ۳۴۱، ۳۴۷، ۳۵۰
 ۳۵۹، ۳۶۱، ۳۷۰، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۴۶
 مانیان، حاج محمود ۴۶۹، ۴۷۶
 متقی، علی ۲۸۳
 متین دفتری، احمد ۲۱۷، ۲۱۹، ۲۳۵
 متین دفتری، هدایت‌الله ۴۶۴، ۴۶۵، ۴۶۹
 ۴۷۶
 مجاهد، علی ۸۰، ۱۲۲۹، ۱۲۲۴، ۱۲۲۵، ۴۲۴، ۴۲۳، ۴۴۴
 مجدالاسلام کرم‌نی، احمد ۶۴
 مجلس سنا ۸۱، ۸۲، ۹۴، ۱۱۶، ۱۲۳، ۱۲۳۵
 ۱۲۲۶، ۱۲۴۹، ۳۰۹
 مجلس شورای ملی ۴، ۶۳، ۸۱، ۹۱، ۹۴، ۱۱۲
 ۲۴۶
 مجلس مؤسسان ۷۸-۸۰، ۹۱، ۱۰۸، ۱۲۳
 ۲۲۲، ۲۲۵، ۲۲۹، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۷، ۲۶۶
 محسن، سعید ۴۵۱
 محضری، ابراهیم ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۸۳، ۲۸۷
 ۳۱۵
 محمدزاده، سلیمان ۲۶۸، ۲۶۹
 محمدشاه ۳۵، ۴۰
 محمدعلی شاه ۸۱، ۹۱
 محمود، محمود ۲۰۹، ۲۱۸، ۲۱۹
 مدرس، سیدحسین ۱۰۰، ۱۰۹، ۱۱۲، ۱۲۶
 ۱۴۰، ۲۵۴، ۴۲۷
 مدرس، شیخی ۲۴۳
 مدعزادینی، زیانگزی، سکولاریسم ۹۵

کوبا ۴۲۷، ۴۴۵، ۴۵۱، ۴۵۵، ۴۹۰
 کوشش ۱۸۰، ۱۸۱، ۱۹۷
 کهنگیلویه ۱۲۳، ۱۹۷، ۴۰۱
 کی‌استوان، حسین ۱۸۲، ۲۰۸
 کیانوردی، نورالدین ۲۶۶، ۲۶۸، ۲۸۰
 ۲۸۲، ۲۸۴، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۹۲، ۳۰۴، ۳۰۹
 ۴۱۷
 کیمرانی، مهدی ۳۱۶
 کیهان ۱۸۲، ۳۱۹، ۴۴۴
 کیهان اینترنتی ۴۷۳
 گرجیها ۲۲
 گریابندوف ۶۵، ۶۶
 گلستان، ابراهیم ۲۸۱، ۳۰۲
 گیلان ۱۵۲، ۱۹۳، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۴، ۱۰۵، ۱۰۷-۱
 ۱۰۹، ۱۱۱، ۱۱۷، ۱۱۹، ۱۲۵، ۱۶۱، ۱۶۳
 ۱۶۸، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۲، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۸
 ۲۴۳، ۲۵۸-۲۶۰، ۲۶۲، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۶۷-۲
 ۲۶۹، ۲۷۱، ۲۸۴، ۲۹۶، ۳۰۶، ۳۲۰، ۳۴۱
 ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۵۰، ۳۵۸، ۳۶۱، ۳۶۶، ۳۷۰
 ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۴۲، ۴۴۶، ۴۴۹
 لاهوتی، حجة‌الاسلام حسن ۴۰۸
 لاهوتی کرمانشاهی، ابوالقاسم ۱۰۷، ۳۶۴
 لاهیجی، عبدالکریم ۱۲۹، ۳۶۴، ۴۶۵، ۴۶۹
 ۴۷۶
 لرها ۱۹، ۴۰، ۴۲، ۱۲۹، ۱۵۶
 نجبون، آن ۲۰
 نکرانی، شیخ حسین ۳۳۹
 نسین ۱۰۳، ۱۴۶، ۱۲۶۷، ۲۷۹، ۲۸۵، ۳۰۹
 ۳۱۱، ۳۵۸، ۳۷۹، ۴۴۹، ۴۹۰
 نوروزتل ۲۱۴
 یخوف ۸۸، ۸۷
 مائولیسیم ۴۵۷
 مارکس ۶، ۳۰، ۱۱۲، ۱۱۶، ۱۴۲، ۱۴۶، ۱۴۷
 ۲۷۹، ۲۸۳، ۳۱۱، ۴۳۰، ۴۴۹

- مقدم مراغه‌ای، رحمت‌الله ۴۹۹، ۴۹۸، ۴۹۷
مکرم‌نژاد، تقی ۱۲۶۸، ۱۲۸۱
ملک‌المکلمین، حاج میرزا نصرالله ۶۹، ۷۱
۷۲، ۵۳، ۵۸، ۳۱۲
ملک‌الحسین ۴۶۴
ملکزاده، مهدی ۱۶۸، ۷۱، ۵۴، ۵۶، ۵۷، ۹۴
۱۹۵، ۲۲۵
ملکم‌خان ۷۷، ۶۰-۶۳، ۶۷، ۶۹، ۷۱، ۷۲، ۹۴
۱۱۱، ۱۱۵، ۱۲۴
ملک‌مدنی، هاشم ۱۶۲، ۱۴۲، ۲۴۳
ملکم، سرجان ۱۳، ۱۹، ۲۹-۱۲۸، ۳۹، ۴۰
۴۳، ۴۵، ۵۳
ملکی، احمد ۲۰۳
ملکی، خلیل ۲۳۰، ۲۴۹، ۲۶۶، ۲۶۷، ۲۶۸
۱۲۷۶، ۱۲۷۷، ۱۲۷۹، ۱۲۸۰، ۱۲۸۱، ۱۲۸۲، ۲۹۳
۳۰۲، ۳۳۶، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۶۸، ۳۷۰، ۳۷۶، ۳۷۷
۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۳
مسی ۱۴، ۱۷۷، ۲۱۳
منتظری، آیت‌الله حسینعلی ۴۰۸، ۴۲۷، ۴۸۰
منصور، حسنی ۴۰۳
منصور، علی ۲۲۵، ۲۳۷
موریه، جیمز ۱۲۶، ۱۲۷، ۳۱، ۳۷، ۳۹، ۵۳
۶۵
مهدوی کتی، حجة‌الاسلام محمدرضا ۴۰۸
میرزا کوچک‌خان ۱۰۱، ۱۰۸، ۲۵۵
میونتره ۵۲، ۶۶، ۷۰، ۱۳۱، ۲۵۹
میلسور، آرثور ۹۲، ۱۱۹، ۱۳۱، ۱۶۵، ۱۶۶
۱۷۴، ۱۸۵، ۱۸۸، ۱۹۱، ۱۹۲
مؤمنی، بقر ۴۶۴
نائل‌خانلری، پرویز ۳۱۱، ۳۷۲
نادرپور، نادر ۳۰۴، ۳۸۱
ناسیرنالیسم ۱۵، ۴۶، ۵۷، ۷۴، ۹۵، ۱۲۸، ۱۴۳
۲۳۴، ۲۵۰، ۲۵۰-۷، ۳۱۰-۳۱۲، ۳۵۱، ۳۹۰
۴۲۲، ۴۳۵، ۴۸۹، ۴۹۰
۴۹۸، ۴۹۹، ۴۹۸، ۴۹۷، ۴۹۶، ۴۹۵، ۴۹۴، ۴۹۳، ۴۹۲، ۴۹۱
۴۹۰، ۴۸۹، ۴۸۸، ۴۸۷، ۴۸۶، ۴۸۵، ۴۸۴، ۴۸۳، ۴۸۲، ۴۸۱
۴۸۰، ۴۷۹، ۴۷۸، ۴۷۷، ۴۷۶، ۴۷۵، ۴۷۴، ۴۷۳، ۴۷۲، ۴۷۱
۴۷۰، ۴۶۹، ۴۶۸، ۴۶۷، ۴۶۶، ۴۶۵، ۴۶۴، ۴۶۳، ۴۶۲، ۴۶۱
۴۶۰، ۴۵۹، ۴۵۸، ۴۵۷، ۴۵۶، ۴۵۵، ۴۵۴، ۴۵۳، ۴۵۲، ۴۵۱
۴۵۰، ۴۴۹، ۴۴۸، ۴۴۷، ۴۴۶، ۴۴۵، ۴۴۴، ۴۴۳، ۴۴۲، ۴۴۱
۴۴۰، ۴۳۹، ۴۳۸، ۴۳۷، ۴۳۶، ۴۳۵، ۴۳۴، ۴۳۳، ۴۳۲، ۴۳۱
۴۳۰، ۴۲۹، ۴۲۸، ۴۲۷، ۴۲۶، ۴۲۵، ۴۲۴، ۴۲۳، ۴۲۲، ۴۲۱
۴۲۰، ۴۱۹، ۴۱۸، ۴۱۷، ۴۱۶، ۴۱۵، ۴۱۴، ۴۱۳، ۴۱۲، ۴۱۱
۴۱۰، ۴۰۹، ۴۰۸، ۴۰۷، ۴۰۶، ۴۰۵، ۴۰۴، ۴۰۳، ۴۰۲، ۴۰۱
۴۰۰، ۳۹۹، ۳۹۸، ۳۹۷، ۳۹۶، ۳۹۵، ۳۹۴، ۳۹۳، ۳۹۲، ۳۹۱
۳۹۰، ۳۸۹، ۳۸۸، ۳۸۷، ۳۸۶، ۳۸۵، ۳۸۴، ۳۸۳، ۳۸۲، ۳۸۱
۳۸۰، ۳۷۹، ۳۷۸، ۳۷۷، ۳۷۶، ۳۷۵، ۳۷۴، ۳۷۳، ۳۷۲، ۳۷۱
۳۷۰، ۳۶۹، ۳۶۸، ۳۶۷، ۳۶۶، ۳۶۵، ۳۶۴، ۳۶۳، ۳۶۲، ۳۶۱
۳۶۰، ۳۵۹، ۳۵۸، ۳۵۷، ۳۵۶، ۳۵۵، ۳۵۴، ۳۵۳، ۳۵۲، ۳۵۱
۳۵۰، ۳۴۹، ۳۴۸، ۳۴۷، ۳۴۶، ۳۴۵، ۳۴۴، ۳۴۳، ۳۴۲، ۳۴۱
۳۴۰، ۳۳۹، ۳۳۸، ۳۳۷، ۳۳۶، ۳۳۵، ۳۳۴، ۳۳۳، ۳۳۲، ۳۳۱
۳۳۰، ۳۲۹، ۳۲۸، ۳۲۷، ۳۲۶، ۳۲۵، ۳۲۴، ۳۲۳، ۳۲۲، ۳۲۱
۳۲۰، ۳۱۹، ۳۱۸، ۳۱۷، ۳۱۶، ۳۱۵، ۳۱۴، ۳۱۳، ۳۱۲، ۳۱۱
۳۱۰، ۳۰۹، ۳۰۸، ۳۰۷، ۳۰۶، ۳۰۵، ۳۰۴، ۳۰۳، ۳۰۲، ۳۰۱
۳۰۰، ۲۹۹، ۲۹۸، ۲۹۷، ۲۹۶، ۲۹۵، ۲۹۴، ۲۹۳، ۲۹۲، ۲۹۱
۲۹۰، ۲۸۹، ۲۸۸، ۲۸۷، ۲۸۶، ۲۸۵، ۲۸۴، ۲۸۳، ۲۸۲، ۲۸۱
۲۸۰، ۲۷۹، ۲۷۸، ۲۷۷، ۲۷۶، ۲۷۵، ۲۷۴، ۲۷۳، ۲۷۲، ۲۷۱
۲۷۰، ۲۶۹، ۲۶۸، ۲۶۷، ۲۶۶، ۲۶۵، ۲۶۴، ۲۶۳، ۲۶۲، ۲۶۱
۲۶۰، ۲۵۹، ۲۵۸، ۲۵۷، ۲۵۶، ۲۵۵، ۲۵۴، ۲۵۳، ۲۵۲، ۲۵۱
۲۵۰، ۲۴۹، ۲۴۸، ۲۴۷، ۲۴۶، ۲۴۵، ۲۴۴، ۲۴۳، ۲۴۲، ۲۴۱
۲۴۰، ۲۳۹، ۲۳۸، ۲۳۷، ۲۳۶، ۲۳۵، ۲۳۴، ۲۳۳، ۲۳۲، ۲۳۱
۲۳۰، ۲۲۹، ۲۲۸، ۲۲۷، ۲۲۶، ۲۲۵، ۲۲۴، ۲۲۳، ۲۲۲، ۲۲۱
۲۲۰، ۲۱۹، ۲۱۸، ۲۱۷، ۲۱۶، ۲۱۵، ۲۱۴، ۲۱۳، ۲۱۲، ۲۱۱
۲۱۰، ۲۰۹، ۲۰۸، ۲۰۷، ۲۰۶، ۲۰۵، ۲۰۴، ۲۰۳، ۲۰۲، ۲۰۱
۲۰۰، ۱۹۹، ۱۹۸، ۱۹۷، ۱۹۶، ۱۹۵، ۱۹۴، ۱۹۳، ۱۹۲، ۱۹۱
۱۹۰، ۱۸۹، ۱۸۸، ۱۸۷، ۱۸۶، ۱۸۵، ۱۸۴، ۱۸۳، ۱۸۲، ۱۸۱
۱۸۰، ۱۷۹، ۱۷۸، ۱۷۷، ۱۷۶، ۱۷۵، ۱۷۴، ۱۷۳، ۱۷۲، ۱۷۱
۱۷۰، ۱۶۹، ۱۶۸، ۱۶۷، ۱۶۶، ۱۶۵، ۱۶۴، ۱۶۳، ۱۶۲، ۱۶۱
۱۶۰، ۱۵۹، ۱۵۸، ۱۵۷، ۱۵۶، ۱۵۵، ۱۵۴، ۱۵۳، ۱۵۲، ۱۵۱
۱۵۰، ۱۴۹، ۱۴۸، ۱۴۷، ۱۴۶، ۱۴۵، ۱۴۴، ۱۴۳، ۱۴۲، ۱۴۱
۱۴۰، ۱۳۹، ۱۳۸، ۱۳۷، ۱۳۶، ۱۳۵، ۱۳۴، ۱۳۳، ۱۳۲، ۱۳۱
۱۳۰، ۱۲۹، ۱۲۸، ۱۲۷، ۱۲۶، ۱۲۵، ۱۲۴، ۱۲۳، ۱۲۲، ۱۲۱
۱۲۰، ۱۱۹، ۱۱۸، ۱۱۷، ۱۱۶، ۱۱۵، ۱۱۴، ۱۱۳، ۱۱۲، ۱۱۱
۱۱۰، ۱۰۹، ۱۰۸، ۱۰۷، ۱۰۶، ۱۰۵، ۱۰۴، ۱۰۳، ۱۰۲، ۱۰۱
۱۰۰، ۹۹، ۹۸، ۹۷، ۹۶، ۹۵، ۹۴، ۹۳، ۹۲، ۹۱، ۹۰، ۸۹
۸۸، ۸۷، ۸۶، ۸۵، ۸۴، ۸۳، ۸۲، ۸۱، ۸۰، ۷۹، ۷۸، ۷۷، ۷۶
۷۵، ۷۴، ۷۳، ۷۲، ۷۱، ۷۰، ۶۹، ۶۸، ۶۷، ۶۶، ۶۵، ۶۴
۶۳، ۶۲، ۶۱، ۶۰، ۵۹، ۵۸، ۵۷، ۵۶، ۵۵، ۵۴، ۵۳، ۵۲
۵۱، ۵۰، ۴۹، ۴۸، ۴۷، ۴۶، ۴۵، ۴۴، ۴۳، ۴۲، ۴۱، ۴۰
۳۹، ۳۸، ۳۷، ۳۶، ۳۵، ۳۴، ۳۳، ۳۲، ۳۱، ۳۰، ۲۹، ۲۸
۲۷، ۲۶، ۲۵، ۲۴، ۲۳، ۲۲، ۲۱، ۲۰، ۱۹، ۱۸، ۱۷، ۱۶
۱۵، ۱۴، ۱۳، ۱۲، ۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱

- ناصرالدین شاه (۳۵، ۳۶، ۳۸، ۴۰، ۴۲، ۴۴)
 ۴۹-۵۳، ۵۵، ۵۶، ۵۹-۶۱، ۶۶-۶۸، ۷۳
 ۸۰، ۸۱، ۹۷، ۱۱۱، ۱۳۸
- ناصرالملک ۸۳، ۹۹
 ناطق، هبا ۴۶۴، ۴۶۹
 ناظم‌الاسلام کرمانی، محمد ۷۳، ۷۵، ۱۷۷، ۱۸۰
 ۸۷
 نامور، رحیم ۳۷۰
 نامه مردم ۲۸۵
 نخب، محمد ۴۲۵، ۴۳۰
 ندادی وطن ۸۰
 نراقی، عباس ۱۶۹
 نریمانف، نریمان ۷۹
 نریمان، محمود ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰
 نزیه، حسن ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۲۹
 نصیری، ارتشید نعمت‌الله ۲۵۱، ۲۵۲، ۴۰۰
 ۴۷۰، ۴۸۰
 نظامیان ۱۳۹، ۱۷۶، ۱۸۶، ۲۲۵، ۲۵۱
 ۲۵۲، ۳۰۸، ۳۳۶، ۳۷۵، ۳۷۹، ۴۸۰، ۴۸۳
 ۴۹۴
 نعمتیها ۱۶، ۲۸، ۲۹، ۷۲، ۸۱
 نقیسی، حبیب ۲۱۵
 نقیسی، سعید ۳۰۴
 نعلزی، مهدی ۱۶۲، ۱۷۷، ۱۸۰، ۲۱۵، ۲۱۸
 ۳۹۵، ۴۷۸
 نواب، حسینقلی خان ۹۳
 نواب صفوی، سید محسنی ۲۲۲
 نوری اسفندیاری ۳۹۵
 نوری، شیخ فضل‌الله ۷۶، ۸۶، ۸۷، ۹۱، ۴۶۸
 ۴۴۰
 نوز ۹۸، ۱۷۴، ۱۷۵، ۸۱
 نوشیروانیا ۱۴
 نوشین، عبدالحسین ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۶۶، ۲۷۶
 ۲۸۲، ۲۸۷، ۲۸۸، ۳۰۲، ۳۰۴، ۳۱۵
- نهضت آزادی ایران ۲۲۲-۲۲۸، ۲۳۷، ۲۴۷
 ۴۴۸، ۴۵۱-۴۵۳، ۴۶۴، ۴۶۶، ۴۸۱، ۴۸۲
 ۴۹۳، ۴۹۱
 نهضت حسینی ۴۵۲
 نهضت خدایرستان سوسیالیست ۴۲۵، ۴۲۷
 نهضت مقاومت ملی ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۲۲، ۴۲۵
 ۴۳۶، ۴۳۷
 نیروی سوم ۲۳۰، ۲۳۱
 نیک‌بین، کریم ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۷
 نیکبختی، اعزاز ۲۱۵، ۲۲۰
 وثوق، حسن (وثوق‌النونه) ۱۰۳، ۱۰۶، ۱۰۹
 ۱۱۰
 وثوق، سرشکر حمد ۲۴۶
 وکیللی، علی ۲۱۵
 ولایی، میر رحیم ۲۵۶
 ولف، نریک ۴۴۳، ۴۴۶
 وهاب‌زاده، رسول ۴۹۵، ۴۵۹
 ویتنام ۴۸۲، ۴۴۳، ۴۴۵، ۴۵۱، ۴۵۵
 هاشمی رفسنجانی، حجة‌الاسلام کبیر ۴۳۸
 ۴۸۸
 هانینگن، ساموئل ۳۰۵، ۴۰۴
 هدایت، خسرو ۲۱۵
 هدایت، سرشکر عبدالله ۲۵۱، ۳۸۲
 هدایت، صادق ۳۰۳، ۳۴۷، ۳۴۰
 هراتی، حسن ۳۹۵
 هراتی، محمد ۲۱۵، ۲۲۰
 هزارخانی، متوجهر ۴۶۴
 هزاردها ۱۴
 هژیرو، عبدالحسین ۲۱۲، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۷
 ۲۲۲، ۲۲۴، ۲۸۶
 هزادزن صلح ۲۸۸، ۳۰۳، ۳۴۰
 هویدا، امیرعباس ۴۰۳، ۴۰۵، ۴۶۲، ۴۶۳
 ۴۷۵، ۴۸۰
 یروم‌خان ۸۹-۹۲، ۹۶، ۹۸-۱۰۰

۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۹۴، ۳۳۹، ۳۴۵، ۳۴۶،

۳۸۸

یزدی، ابراهیم ۴۲۵

یزدی، مرتضی ۲۵۷، ۴۱۲

یزید ۷۶، ۴۲۸، ۴۶۷، ۴۷۸

یزد ۹۱، ۹۴، ۹۵، ۹۶، ۹۷، ۷۵، ۷۸، ۷۹، ۸۱، ۸۳،

۹۶۳، ۹۷۵، ۹۸۰، ۹۸۹، ۹۹۵، ۹۹۷، ۹۹۸،

۹۹۹، ۱۰۰۰، ۱۰۰۱، ۱۰۰۲، ۱۰۰۳، ۱۰۰۴،

۱۰۰۵، ۱۰۰۶، ۱۰۰۷، ۱۰۰۸، ۱۰۰۹، ۱۰۱۰، ۱۰۱۱،

۴۶۹

یزدی ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۶۶، ۲۷۴، ۲۷۶، ۲۸۲،

از کتابهای نشر مرکز

جناب‌بندی سیاسی در ایران / دکتر سعید برزین

زندگینامه سیاسی مهندس مهدی بازرگان / دکتر سعید برزین

استبداد، دموکراسی و نهضت ملی / دکتر محمدعلی همایون کاتوزیان

چهارده مقاله در ادبیات، اجتماع، فلسفه و اقتصاد / دکتر محمدعلی همایون کاتوزیان

اقتصاد سیاسی ایران / دکتر محمدعلی همایون کاتوزیان / محمدرضا نفیسی، کامبیز عزیزی

مصدق و مبارزه برای قدرت در ایران / دکتر محمدعلی همایون کاتوزیان / فرزانه طاهری

نه مقاله در جامعه‌شناسی تاریخی ایران / دکتر محمدعلی همایون کاتوزیان / علیرضا طبیب

قیام‌شیخ محمدخیابانی / احمد کسروی / ویرایش و مقدمه دکتر محمدعلی همایون کاتوزیان

برخورد عقاید و آرا / خلیل ملکی / ویرایش و مقدمه دکتر محمدعلی کاتوزیان و امیر پیشداد

ایران عصر صفوی / راجر سیوری / کامبیز عزیزی

سفرنامه گروته / هوگو گروته / مجید جلیلود

در سرزمین آفتاب / هنریش بروگش / مجید جلیلود

سیاست خارجی آمریکا و شاه / م. ج. گازیوروسکی / فریدون فاطمی

قبله عالم، ژئوپلیتیک ایران / گراهام فولر / عباس مخیر

نگاهی نوبه مفاهیم توسعه / ولفگانگ زاگس / دکتر فریده فرهی، وحید بزرگی

تجددطلبی و توسعه در ایران معاصر / دکتر موسی غنی‌نژاد

پنجاه سال جنگ سرد / والتر لافهیر / دکتر منوچهر تنجاعمی

از کتابهای نشر مرکز

ایدئولوژی و روش در اقتصاد دکتر محمد علی همایون کاتوزیان / م. قائد

ایدئولوژیهای سیاسی دکتر محمد علی همایون کاتوزیان / م. قائد

مدرنیته و اندیشه انتقادی بابک احمدی

معمای مدرنیته بابک احمدی

دیدگاهها و برهانها شاپور اعتماد

اطلس تاریخی روسیه و شوروی مارتین گیلبرت / فریدون فاطمی

رویدادننگاری تاریخ جهان کالین مک‌آبودی / فریدون فاطمی

اطلس تاریخی جهان از آغاز تا امروز کالین مک‌آبودی / فریدون فاطمی

انقلاب صنعتی قرون وسطا ژان گیل / مهدی سبحانی

نخستین مسلمانان در اروپا برنارد لوئیس / م. قائد

روشنفکران در قرون وسطا ژاک لوگوف / حسن افشار

اسکندر مقدونی اولریش ویلکن / حسن افشار

مغولها دیوید مورگان / عباس مخبر

کالون و قیام کاستلیون اشتفان نسوایک / عبدالله نوکل

شهریار نیکولو ماکیاوللی / داربوش آشوری

کاپیتالیزم، سوسیالیسم، دموکراسی جوزف شومپتر / حسن منصور

پیامدهای مدرنیته آنتونی گیدنز / محسن ثلاثی

آزادی و فرهنگ مصطفی رحیمی

این کتاب پژوهشی جامع در تاریخ معاصر ایران است که از حیث جامعیت، روش آکادمیک تحقیق، و وسعت اطلاعات و منابع در میان آثار مشابه خود کم‌نظیر است. در این پژوهش ضمن گزارش مستند رویدادها و تحولات سیاسی دوره‌ی بین زوال قاجاریه و انقراض پهلوی، مبانی اجتماعی سیاست در ایران بررسی و تحلیل شده. نقش عوامل اجتماعی و اقتصادی در تحولات و حرکات سیاسی و ریشه‌های قومی و طبقاتی جنبشها و گرایشهای مختلف سیاسی ایران نشان داده شده است.

کتاب به سه بخش اصلی تقسیم شده است. در بخش نخست با بررسی اوضاع ایران در اواخر عصر قاجار و شرح وقایع و تحولات دوران انقلاب مشروطه و حکومت رضاشاه، زمینه‌ای تاریخی برای درک ایران نو فراهم می‌شود. در بخش دوم زمینه‌ی اجتماعی ماجراهای سیاسی بین سقوط استبداد رضاشاه و ظهور استبداد محمدرضاشاه بررسی و تحلیل می‌شود. بخش سوم بررسی ایران معاصر است و به شرح برتانه‌های اجتماعی و اقتصادی محمدرضا پهلوی؛ تشدید تنشهای اجتماعی ناشی از آن برنامه‌ها، و سرانجام بروز انقلاب اسلامی می‌پردازد.

آنچه به ایران بین دو انقلاب امتیاز و ویژگی می‌بخشد بهره‌جویی آن از منابعی گسترده و وسیع است که بسیاری از آنها پیش از این بررسی نشده بود، و نیز گرده‌آوری و ارائه‌ی اطلاعاتی که از دید جامعه‌شناختی ارزش تحلیلی بسیار دارند.

